magazin istoric

ANUL II
Nr. 10 (19)
OCTOMBRIE
1968

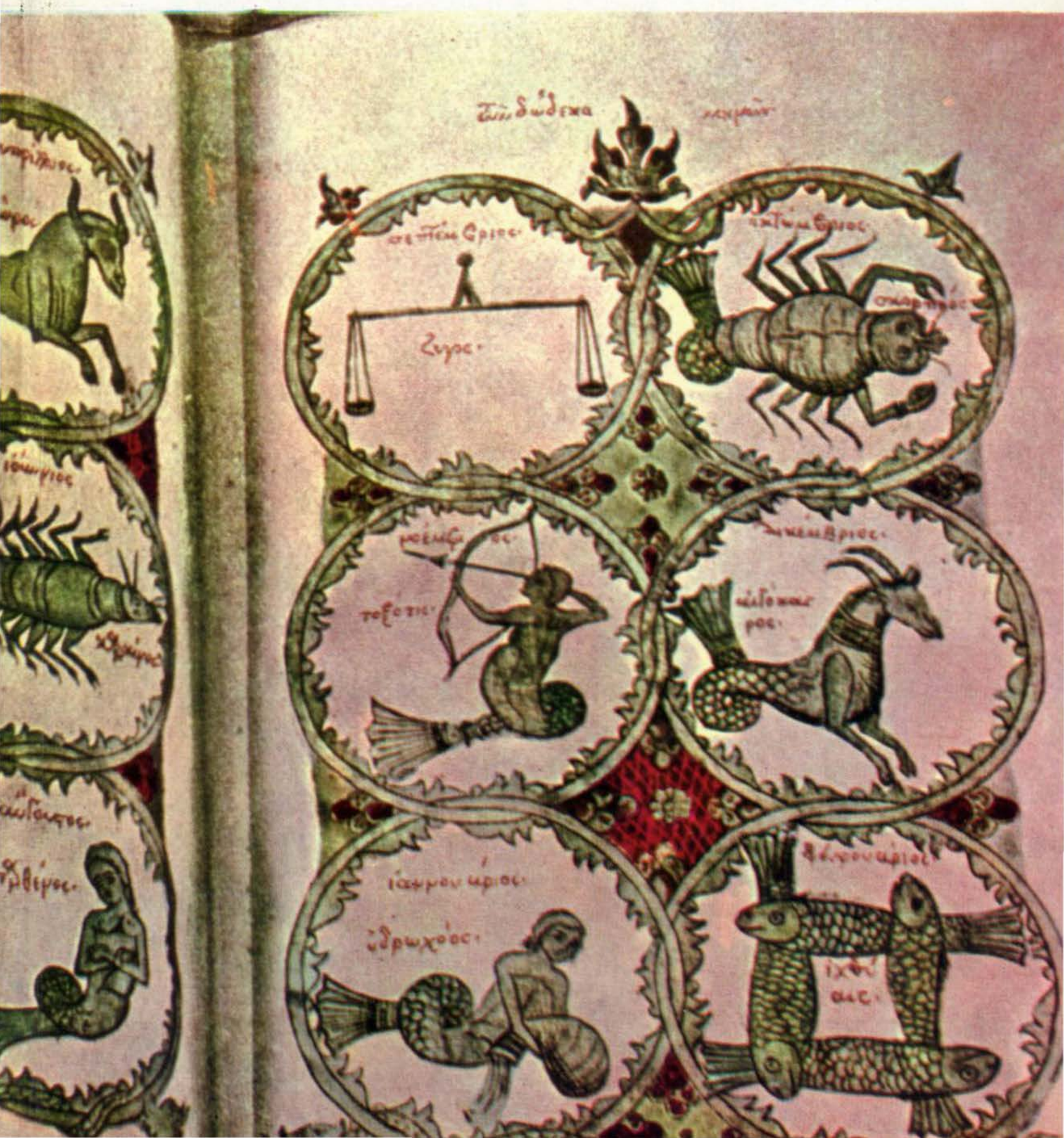

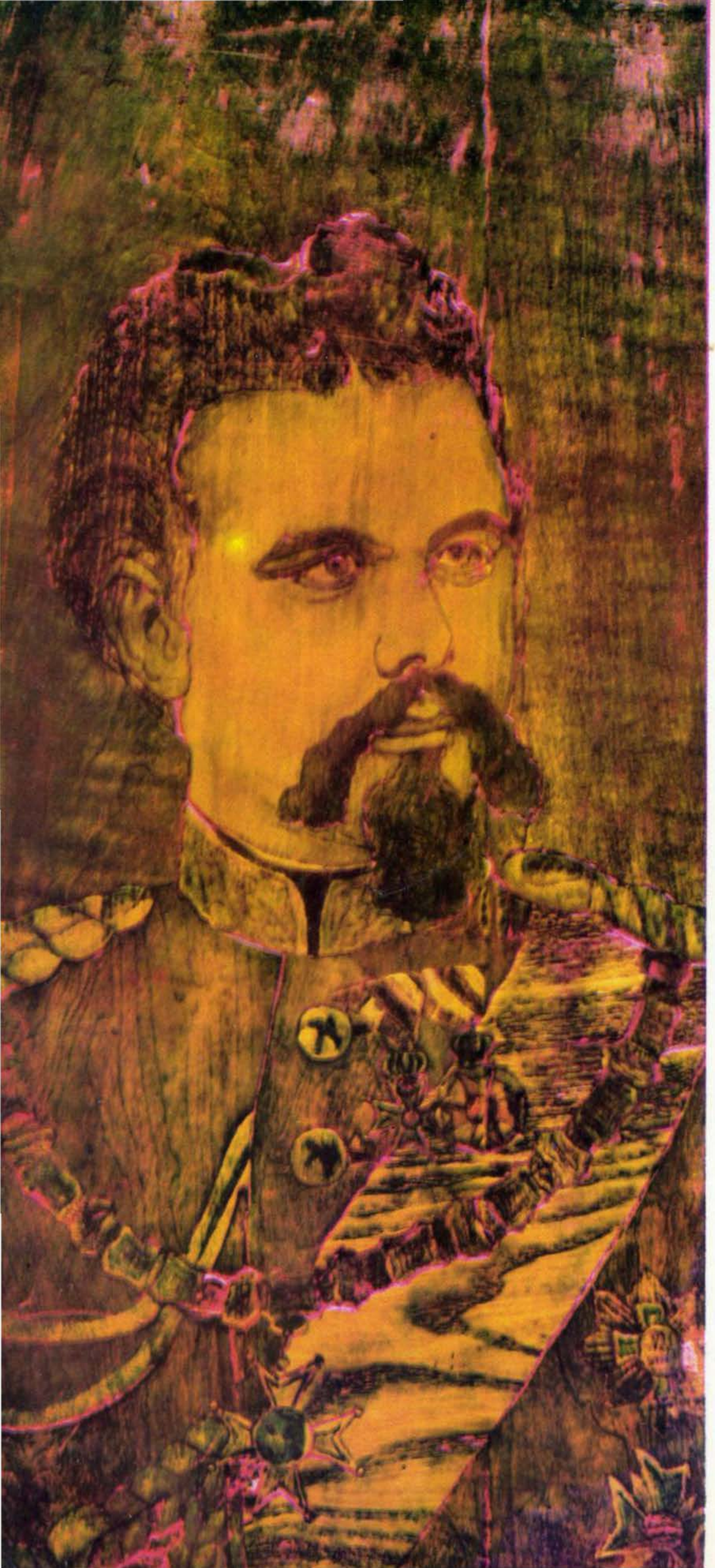

SUMAR

Personalitatea marcantă a domnitorului Alexandru Ion Cuza a inspirat pe mulți artiști. Tabloul pe care-l reproducem, aflat în colecția familiei Duicu din Brașov, a fost lucrat la Viena, în tehnica **intarsiei în lemn** («Dramele Ruginoasei», pag. 9).

2 *Popor, cultură, aspiraţii seculare* — VIRGIL CANDEA

6 *Revoluţia din Octombrie văzută de N. D. Cocea* — ALEXANDRU BACIU

9 *Dramele Ruginoasei* — NICOLAE GRIGORAŞ

16 *Măgarul contra elefantului* — BETTY BOETZ LALL

21 *Dicţionarul lui I. Snagoveanu* — RADU TEMPEA, CATINCA MUSCAN

22 *Bisericuţa Horea* — PAUL ABRUDEANU

24 *1934 : Clandestin peste graniţă* — NICOLAE GOLDBERGER

29 *Aniversări glorioase* — N. G. MUNTEANU

32 *Atentatul contra lui Heydrich* — ROGER GHEYSENS

38 *Scrisori din exil* — AL. BĂLINTESCU

40 *Voluntarii unităţii* — ★ ★ ★

47 *Contemporanii în picturile lui Grigorescu* — DUMITRU ALMAŞ

53 *Lunga noapte a oraşului Herculaneum* — V. NIŢESCU

55 *Documentele secolului XX : Conferinţa de la Teheran (III)* — ★ ★ ★

66 *Documente româneşti în arhive străine* — MARCU BEZA

69 *Helepola — monstru al tehnicii militare din antichitate* — NICOLAE ONEA

72 *Dezastrul de la Caporetto* — VAL. RACOVICEANU

76 *„Mioriţa" în limba lui Shakespeare* — I. HURDUBEŢIU

78 *Itinerar istoric : Republica Populară Chineză* — ANA BUDURA

84 *Un cavaler rătăcitor pe drumurile libertăţii : Titus Dunka (III)* — TIBERIU AVRAMESCU

90 *Poşta redacţiei*

10

COLEGIUL DE REDACŢIE

Dumitru Almaş (director), **Constantin Antip** (redactor-şef), **Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei** (redactor-şef adjunct), **Cristian Popişteanu, Al. Gh. Savu, Aurică Simion** (secretar de redactie), **Ştefan Ştefănescu**

POPOR, CULTURĂ, ASPIRAȚII SECULARE

VIRGIL CÂNDEA

Dacă de la desăvîrșirea unității politice românești sărbătorim anul acesta numai o jumătate de secol, nu trebuie să uităm că înainte de a forma un singur stat, românii, din cele mai vechi timpuri, au fost recunoscuți ca aparținînd aceluiași neam, formînd o singură țară în cuprinsul anticei Dacii, prin trainica lor **unitate culturală,** care dezmintea orice tăgăduire a identității lor naționale.

Această unitate este la fel de veche ca însuși poporul român. De la formarea sa, pe plaiurile vechii Dacii, comunitatea originii, a condițiilor de viață, a împrejurărilor politice, comunitatea de limbă, credințe și instituții au contribuit la alcătuirea unei culturi **aceeași prin temeiurile, aspirațiile, formele sale de manifestare și de creație.** Cuprinși în întinsa zonă de civilizație a Europei de est și sud-est, polarizată de Imperiul roman de răsărit și de succesorul acestuia, Imperiul bizantin, românii reprezentau limita de nord-vest a acestei zone definită la începutul celui de-al doilea mileniu al erei noastre de credința creștină ortodoxă. În expansiunea lor către est, formele istorice occidentale ale creștinismului au putut pătrunde în mase slave la croați, polonezi și cehi (catolicismul), maghiare sau săsești (Reforma), dar n-au găsit teren fertil la românii din nici una din provinciile vechii Dacii, indiferent de organizarea lor politică sau de intensitatea campaniilor prozelitiste. Chiar cînd în urma cunoscutelor vicisitudini ale istoriei românii sînt siliți să trăiască timp de secole despărțiți sub dominații străine, unitatea lor sufletească și culturală nu se sparge. **Păstrarea neștirbită a acestei unități de creație spirituală, de aspirații naționale ale românilor în cursul întregului ev-mediu, dincolo de vremelnica lor despărțire statală, reprezintă unul dintre cele mai impresionante fenomene nu numai din istoria poporului nostru, ci și din aceea a umanității întregi.**

Evul mediu ne-a transmis cu prisosință dovezile acestei unități. În structurile instituționale ecleziastice care patronau și dirijau creația culturală a vremii, pe ambele versante ale Carpaților manifestările au fost nu numai aceleași, dar continuu împletite. Din noianul de dovezi al acestei neîntrerupte sinergii românești ne întîmpină convingătoare monumentele : **monumentele de piatră, opera ctitorilor, sau mo-**

numentele scrisului, opera cărturarilor și tipografilor.

Primele texte în limba română sînt alcătuite în Maramureș, dar ele au circulat în Moldova de nord în secolul al XVI-lea, unde le-au descoperit acum peste o sută de ani cercetătorii — **Codicele Voronețean, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană** și celelalte. Primele tipărituri în limba română asociază, în același secol, numele unui moldovean, Filip, care lucrează în Transilvania la Sibiu, al unui muntean, Coresi, diaconul care lucrează tot în Transilvania, la Brașov. Limba tipăriturilor coresiene, sinteză a dialectelor românești, este aceea a unei regiuni din jurul Carpaților meridionali, coloană vertebrală a pămîntului românesc. Osmoza acestor tipărituri dintr-o provincie istorică în alta închipuie unul dintre cele mai active dialoguri prin carte pe care l-au purtat vreodată fiii aceluiași popor. Teascurile de la Dealu, Govora și Tîrgoviște au lucrat totdeauna pentru munteni, moldoveni și transilvăneni deopotrivă. La fel cele de la Iași, Brașov, Sibiu sau Alba Iulia. Istoria literaturii noastre medievale, ca și aceea a vechiului nostru tipar, este istoria strînsei și feluritei colaborări a cărturarilor din toate ținuturile românești, smeriți dieci sau învățați umaniști pentru care hotarele politice erau **secundare** și ușor de doborît pentru împlinitorii **faptei de căpetenie : împărtășirea cu cuvîntul și scrisul a cugetării aceeași care unea toată suflarea românească.**

Noul Testament de la Bălgrad-Alba Iulia, publicat în 1648 de mitropolitul Ștefan, „l-au început a-l izvodi — cum spune predoslovia — ieromonah Silivestru" din Țara Românească și l-au isprăvit frații săi cărturari ardeleni. **Cazania** lui Varlaam, tipărită în 1643 la Iași, „ca s-o cetească preoții în biserică spre învățătura românilor", a servit în Transilvania drept carte fundamentală de predică vreme de trei secole. Opera cărturarilor care au dat impresionantul monument de limbă română literară — **Biblia lui Șerban** (1688) — a fost revizuită peste un veac la Blaj de Samuil Micu Klein (1795), din nou reluată peste cîteva decenii (1854—1856) de episcopul Filotei la Buzău și tot atunci la Sibiu de Andrei Șaguna (1856—1858). Manuscrisele vechilor noastre cronici, ale operelor lui Dimitrie Cantemir, au fost cu pietate păstrate în biblioteca mănăstirii Sfintei Treimi din Blaj, citite și reeditate acolo de dascălii Școlii Ardelene, care au preluat de la izvoare mesajele de căpetenie ale gîndirii noastre la pragul dintre epocile medievală și modernă. De la un hotar la altul al României, oamenii au vorbit întotdeauna aceeași limbă cărturărească, au citit aceleași cărți, au folosit același scris, au împodobit la fel manuscrisele de artă.

La temelia culturii scrise, cultura orală, creația folclorică era la fel de unitară în legile ca și în motivele creației sale : doinele, horele, basmele, snoavele au variat prin prea plinul puterii de creație, au fost aceleași însă prin suflul lor comun.

Arhitectura populară, portul țărănesc, arta broderiilor, ceramicii, sculpturilor în lemn mărturisesc aceeași splendidă unitate. Creatorii, la indiferent ce distanță, nu cunoșteau nici hotare, nici izolare.

Cu conștiința unității lor culturale au pășit românii în epoca modernă, care avea să consacre prin strădaniile și luptele întregului popor unitatea lor politică. O conștiință pe care ne-o atestă în întreg evul de mijloc nu numai schimburile intense de bunuri culturale între toate provinciile românești, dar și afirmarea peremptorie a unei datorii de creație în toate colțurile țării dovedită de ctitori.

Nimeni nu investește eforturi constructive apreciabile decît pentru ale sale și ai săi ; iată de ce toți marii ctitori ai culturii noastre medievale s-au simțit în Transilvania la ei acasă.

Mănăstirea Vodița din Banat este ctitorită de Vlaicu Vodă (c. 1370) din îndemnul lui Nicodim, ajuns stareț la Tismana olteană, iar Prislopul în Hațeg din rîvna aceluiași călugăr-cărturar, poate cu banii lui Mircea cel Bătrîn (c. 1400) ; mănăstirea Vadului în Transilvania a fost zidită de Petru Rareș ; Mihai Viteazul și-a legat numele de zidirea mănăstirii din Rîmeți și a celei din Alba Iulia (1596) ; Matei Basarab de ctitoria bisericii din Porcești Sibiului (1653) ; Safta, doamna pribeagă a lui Gheorghe Ștefan al Moldovei, a ridicat mănăstirea din Toplița (1658) și Constantin Brîncoveanu pe aceea din Sîmbăta de Sus, în Țara Oltului (înainte de 1701).

Cărturarii secolelor XVI-XVIII au căutat si au afirmat rădăcinile istorice ale acestei conștiințe a unității întemeiată înainte de dînșii pe consens, evidențe și fapte. Firul roșu al istoriografiei naționale — originea latină și continuitatea poporului român în Dacia — a fost tors de cronicari munteni, moldoveni și transilvăneni printr-o activă colaborare, printr-o neștirbită unitate de

idei. „Românii se socotesc a fi o colonie a romanilor" — scria Nicolae Olahus pe la mijlocul secolului al XVI-lea. „Noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar muntenii mai dintîi, măcară că s-au tras dintr-un izvod" — afirma Grigore Ureche un veac mai tîrziu. „Rumânii, cîți se află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroș, de la un loc sînt cu moldovenii și toți de la Rîm să trag" — adăuga el. Sasul Laurențiu Toppeltin, ungurul Lisznyai Kovács Pál, moldovenii Miron Costin și Dimitrie Cantemir, munteanul Constantin Cantacuzino stolnicul consună în afirmarea pe temeiul sigur al izvoarelor, a originii latine, a comunității de neam și limbă, a continuității românilor în „cele trei Dacii" : Moldova, Muntenia și Transilvania. Întărite prin constatările unanime ale istoricilor umaniști apuseni, aceste expuneri cărturărești ale adevărului despre originile și evoluția romanității orientale au pătruns, sub nume de autoritate, prin lucrări de mare circulație și în limbile savante ale vremii — în istoriografia europeană. **Prin scrisul lor, învățații munteni, moldoveni, transilvăneni au pregătit cu secole înainte Unirea, obișnuind cercurile erudite, cancelariile diplomatice, publicul cultivat străin cu imaginea poporului român unitar — premisa statului român unitar.**

Pentru că Moldova și Țara Românească au fost singurele noastre formații politice care și-au menținut neîntreruptă ființa de la întemeiere și pînă în epoca modernă, unitatea națională a poporului român a început cu aceste două provincii istorice. Dar actul de la 24 ianuarie 1859 a avut hotărîtoare consecințe pentru românii de pretutindeni. Formarea statului național român fusese pregătită prin crearea instituțiilor culturale necesare afirmării aspirațiilor poporului ; școala, tiparul, teatrul, muzica, științele naturii dobîndiseră în anii de efervescență premergători Unirii noi structuri de activitate creatoare. Îndată după Unire aceste ctitorii culturale s-au înmulțit. Muzeul de antichități și Biblioteca centrală a statului (1864), Universitatea din București (1865), Academia Română (1866), Filarmonica (1868), numeroase alte instituții datează din această perioadă de construcție multilaterală a României moderne. **Ele au fost de la începuturile lor vetre de lumină ale tuturor românilor.**

Nicolae Bălcescu intuise cu obișnuita lui clarviziune sensul strigătului zecilor de mii de români adunați pe Cîmpia Libertății din Blaj la 15 mai 1848 : **„Noi vrem să ne unim cu Țara !"** În ajunul Unirii din 1859 românii ardeleni vedeau România, **Țara lor,** clădindu-se în jurul vechiului pilon moldavo-muntean, care rezistase cu impresionantă tenacitate unor seculare încercări de nimicire. După actul de curaj de la 24 ianuarie, zori noi se iveau pentru orice cărturar din Transilvania dornic să-și pună mintea, inima și condeiul în slujba desăvîrșirii idealului național. Dincolo de Carpați existau acum instituțiile și climatul necesare unei noi opere culturale, aceea a României moderne.

Alături de munteni și moldoveni, transilvănenii refugiați în țară fie în timpul revoluției din 1848—1849, fie înainte, fie după, atrași de dorul de a se putea manifesta și de a putea crea liberi, de a se asocia operei constructive întreprinsă în România, au fost prezenți în activitatea acestor instituții încă de la întemeierea lor.

A evoca numele dascălilor, gînditorilor, luptătorilor, literaților și artiștilor transilvăneni care au militat și au creat pe teritoriul liber, în Țara Românească și în Moldova, în secolul trecut, este un exercițiu istoric deosebit de instructiv, capabil să ne descopere una dintre cele mai convingătoare evidențe ale unității de cugetare, acțiune și luptă a poporului nostru. Gheorghe Lazăr, întîiul dascăl în limba românească la școala de la Sfîntul Sava ; Eftimie Murgu, luptător pe baricadele revoluției de la 1848 și profesor de filozofie la Iași și București ; Simion Bărnuțiu, profesor la Academia Mihăileană ; filologul Timotei Cipariu, primul vicepreședinte al Academiei Române ; istoricii Augustin Treboniu Laurian, Aaron Florian, Al. Papiu Ilarian, Aaron și Nicolae Densușianu, medicul și naturalistul Pavel Vasici, biologul Victor Babeș, istoricul literar Ion Bianu, istoricul Ion Bogdan, filologul Ovid Densușianu au găsit în Principatele Unite nu numai climatul favorabil afirmării lor, nu numai instituțiile trebuitoare activității lor științifice, dar mai ales **înalta mulțumire de a participa la dezvoltarea culturală a întregului popor român și prin aceasta de a contribui la împlinirea unității sale politice.**

La fel scriitorii Ion Codru Drăgușan, Ion Slavici, George Coșbuc, Octavian Goga, Li-

viu Rebreanu ; la fel pictorii Constantin Lecca, Mișu Popp, Carol Popp de Szatmary ; la fel pionierii aeronauticii românești Traian Vuia și Aurel Vlaicu. Savanți și literați transilvăneni au trecut întotdeauna munții cu convingerea că literatura, arta, știința românească, întemeiate și dezvoltate acolo, în țara liberă, sînt spre folosul întregii națiuni. **Dacă de o parte și alta a Carpaților stăpînirile politice erau vremelnic deosebite, în ordinea creației spirituale România era una singură.**

Ctitorii culturii românești moderne din țara liberă au fost călăuziți de aceeași convingere ilustrată prin intensa colaborare cu centrele de creație și afirmare românească din Transilvania.

Alexandru Odobescu, participînd alături de C.A. Rosetti în 28—30 iunie 1862, la sesiunea Societății „Astra", la Brașov, nota că „acolo era în acele trei zile centrul mișcării românilor, veniți din toate părțile în capitala Țării bîrsane" și evoca „acel aer sărbătoresc care se răspîndise peste tot locul si care părea a zice tuturor : Sîntem aci toți români ! Sîntem într-o țară română! " Cărturarul observa că manifestarea „Astrei" nu da cîtuși de puțin prilej vizitatorului venit din Principatele Române să simtă că trecuse granița : „...națiunea, în orice stare se află și sub orice domnire trăiește, ea totuși a păstrat, în toate, același caracter, aceleași obiceiuri în viața sa casnică, aceeași activitate, aceleași tradiții industriale, același gust original și propriu al său". În „Transilvania, fiica cea mai junǎ a independenței române", cărturarii de la București se simțeau acasă, de unde elogiul adus de Odobescu lui A. T. Laurian „carele, printr-un 'nalt simț știind să-și facă o patrie din întreaga Românie", lupta pentru forme unitare de expresie culturală.

Evocînd, la căpătîiul lui Aron Pumnul, opera marelui cărturar blăjan și gestul de solidaritate națională pe care-l provocase dispariția lui, moldoveanul bucovinean Alexandru Hurmuzachi spunea în 1865 : „Astă solidaritate între noi toți, astă identitate a cugetărilor, a sîmțului, a plecărilor și aspirațiunilor noastre e, pe lîngă originea, pe lîngă limba noastră comună, pe lîngă istoria gloriei și a suferințelor noastre comune, un bine mare, cel mai sînt și mai scump din bunurile noastre, din averea noastră națională și morală, că prin el se arată, se probează și se susține unitatea spiritului națiunii".

E un capitol de glorie al istoriei presei românești din Transilvania, acela scris de Iosif Vulcan prin publicarea celor dintîi versuri ale lui Mihai Eminescu : „Cu bucurie — scria redactorul **Familiei** la 25 februarie 1866 — deschidem coloanele foaiei noastre acestui june numai de 16 ani, care cu primele sale încercări poetice trămise nouă ne-a surprins plăcut". **Familia** a fost cîțiva ani tribuna exclusivă a poetului și dacă cititorii din toate colturile țării vibrau la fel citind versurile : „Spună lumii large steaguri tricoloare, / Spună ce-i poporul mare românesc" (**Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie**, 1867), ne închipuim cu cîtă emoție repetau cei din Transilvania : „Fiii tăi trăiască numai în frăție/ Ca a nopții stele, ca a zilei zori,/ Viața în vecie, glorii, bucurie,/ Arme cu tărie, suflet românesc"... Pentru Eminescu, România **una** a fost, nu numai motiv literar, nu numai temă primordială de pamflet gazetăresc sau luptă politică, dar mai ales vatră largă de creație spirituală prin care se adresa ca unui singur om întregii națiuni.

„Cine vrea să vadă cum se trăia în bordeiele și căsuțele românilor din satele și tîrgurile Ardealului pînă în timpurile cînd buciumul lui Horia chemă la răsplătire și răsbunare, dacă nu la biruință, cetească rîndurile acestea, scrise cu tot atîta dragoste pentru adevărul căruia mi-am închinat străduințele și pentru neamul din care mă simt mîndru că fac parte". Cu aceste cuvinte prefața Nicolae Iorga una din întîile sale cărți despre românii din Transilvania (**Sate și preoți din Ardeal, 1902**) cărora le-a consacrat, în afara locului cuvenit în operele de sinteză, atîtea din studiile, articolele și lucrările sale speciale. El o scria cu nețărmurită dragoste pentru cei care „păstrează cu iubire și spirit de jertfă ființa lor deosebită ca popor..., contribuie, după puteri, după grelele împrejurări în care-și duc traiul, la dezvoltarea cugetării și a scrierii românești".

Și această contribuție „după puteri" s-a revărsat în actul înfăptuit în toamna lui 1918. Transilvănenii s-au unit cu Țara și efortul lor creator îndrumat de atîtea secole pe același larg făgaș de gîndire și faptă românească a cîștigat pentru totdeauna sporul de lumină vie și aer proaspăt pe care îl dă popoarelor conștiința independenței.

REVOLUȚIA DIN

ALEXANDRU BACIU

În Petrogradul revoluționar a trăit, aproape un an, învolburările genezei. Ochii, inima, mintea lui au căutat să descifreze sensurile, filozofia, logica, legitățile lumii care se năștea de sub dărîmăturile vechii societăți.

N. D. Cocea n-a fost însă un simplu spectator pe uriașa scenă pe care istoria dura în acele zile din granitul eternității piatra de hotar ce marca o nouă eră în evoluția milenară a omenirii. El a devenit un participant activ, pasionat, lucid, sincer. Pe baricadele muncitorilor, țăranilor și soldaților. Ale partidului bolșevicilor. Ale lui Lenin. Pe baricadele Revoluției. *„....Am fost în măsură* — scria N. D. Cocea mai tîrziu — *să văd oamenii și lucrurile în însăși inima revoluției și adeseori să iau parte, firește, modestă, dar activă, la pregătirea unora dintre evenimente"*.

În zilele acelea clocotitoare s-a aflat în mijlocul mulțimilor care cereau trecerea întregii puteri în mîinile sovietelor. Salvele „Aurorei" și asaltul Palatului de iarnă *i*-au lăsat omului și scriitorului Cocea impresii profunde, pe care timpul nu le-a mai șters niciodată.

La cîteva zile după victoria insurecției la Petrograd, N. D. Cocea a adresat lui V. I. Lenin, în numele Asociației internaționale pentru informarea presei muncitorești din America, Franța și Anglia, o scrisoare prin care solicita un interviu asupra problemelor fundamentale ale revoluției și puterii sovietice. La 10/23 noiembrie 1917, Lenin a trimis Asociației următoarea scrisoare de răspuns :

Către Asociația internațională pentru informarea presei muncitorești din America, Franța și Anglia

Sînt gata să răspund la întrebările dumneavoastră dacă-mi dați o garanție cu totul formală și precisă în primul rînd că veți informa întreaga presă muncitorească,

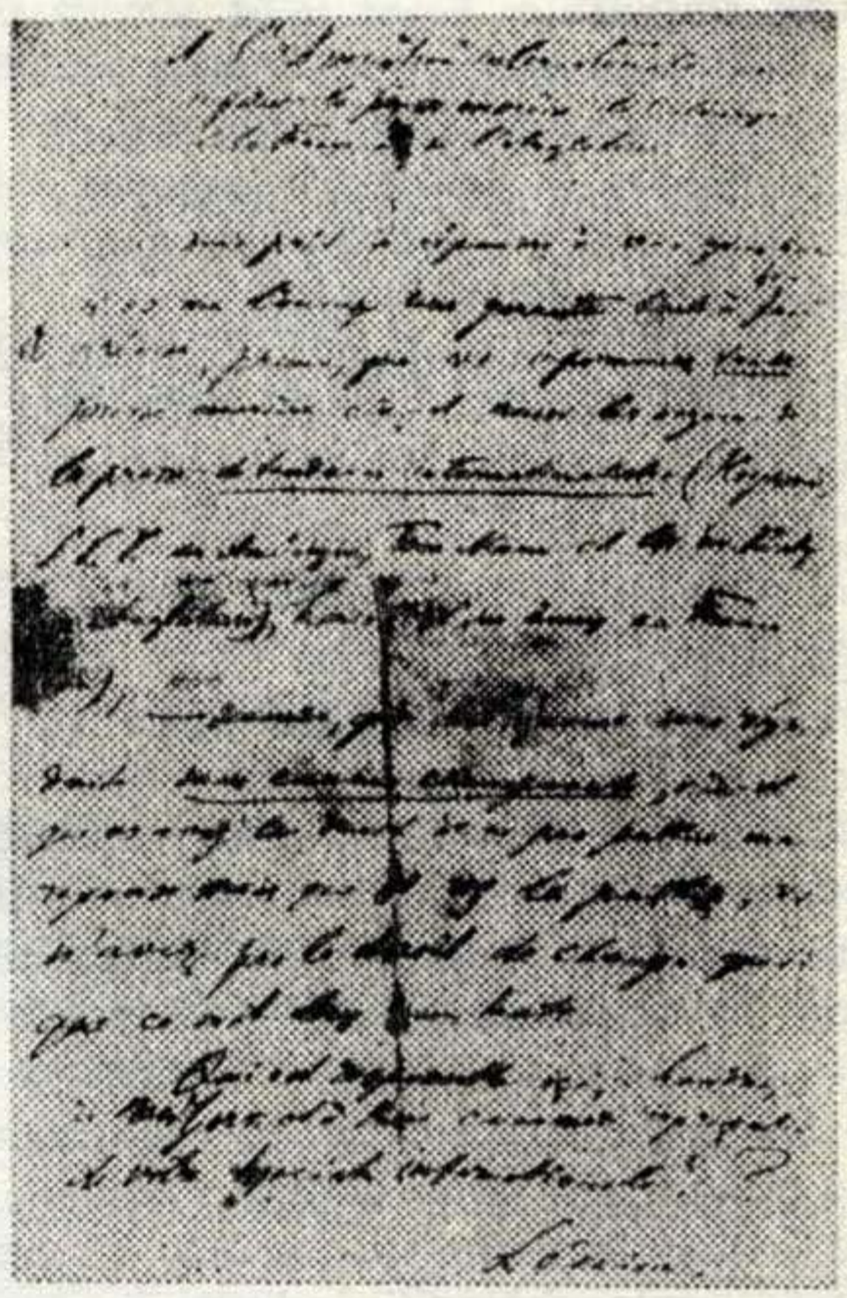

Scrisoarea adresată de V. I. Lenin lui N. D. Cocea

adică de asemenea organele de presă de tendință internaționalistă (Haywood, S.L.P. în America, Tom Man și Br. Soc. Party[1] *în Anglia, Loriot și amicii săi, în Franța, etc.), în al doilea rînd că răspunsul meu va fi reprodus fără nici o schimbare, adică dumneavoastră aveți dreptul de a nu publica răspunsul meu, dar, dacă-l veți publica, n-aveți dreptul de a schimba nimic în textul meu.*

Cine este responsabil aici, la Londra, la New York și la Paris, ca reprezentant al Asociației internaționale a dumneavoastră ?

LENIN

Redactat în limba franceză, originalul scrisorii lui Vladimir Ilici Lenin a fost dăruit Comitetului Central al P.C.U.S. în anul 1960 de către Comitetul Central al P.C.R.

[1] S.L.P. = Socialist Labour Party
Br. Soc. Party = British Socialist Party

OCTOMBRIE

VĂZUTĂ DE N. D. COCEA

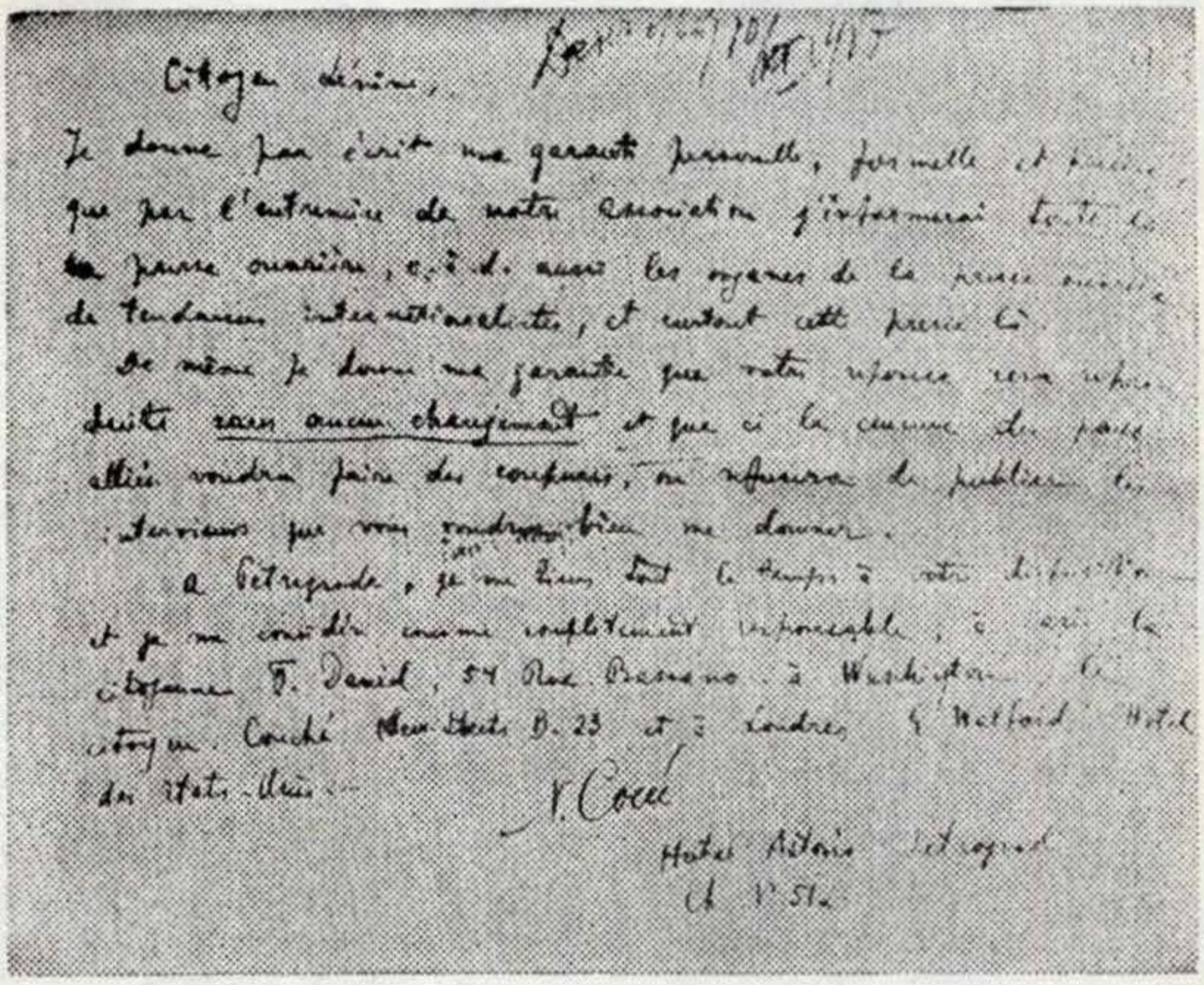

Scrisoarea adresată de N. D. Cocea lui V. I. Lenin

In Arhivele sovietice se păstrează, în original, scrisoarea prin care N. D. Cocea se angaja să se conformeze întru totul cerințelor formulate de V. I. Lenin :

Cetățene Lenin,

Dau în scris garanția mea personală, formală și precisă [,] că prin intermediul asociației noastre voi informa toată presa muncitorească, adică și organele presei muncitorești cu tendințe internaționaliste și în special această presă.

La fel, dau garanția mea că răspunsul dumneavoastră va fi reprodus fără nici o schimbare și că, dacă cumva țările aliate vor voi să facă tăieturi, se va refuza să se publice interviurile pe care veți binevoi să-mi dați.

La Petrograd eu mă țin tot timpul la dispoziția dumneavoastră și mă consider pe deplin responsabil, la Paris cetățeana T. Daniel, strada Bassano 54, la Washington cetățeanul Couché, Newstreet B. 23, și la Londra E. Nelfort, Hotelul Statelor Unite.

N. D. COCEA

Hotel „Astoria", Petrograd, camera nr. 512

Câștigat pentru idealurile nobile înscrise pe steagul Marii Revoluții : făurirea unei societăți în care să nu mai existe exploatare, progresul multilateral al ființei umane, libertatea și egalitatea în drepturi a națiunilor, pace popoarelor, N. D. Cocea s-a manifestat statornic după reîntoarcerea în România ca un prieten sincer al tinerei puteri sovietice. In articole inspirate, ca și de la tribuna parlamentului, el a făcut cunoscut cercurilor largi ale opiniei publice românești *adevărul* despre Revoluția din Octombrie. Și-a exprimat, în cuvinte calde, simpatia și adeziunea la socialism. A combătut, adesea incisiv, calomniile și denigrările colportate de reacțiunea burgheză.

N. D. Cocea a lăsat numeroase pagini privind perioada petrecută la Petrograd.

Dintre acestea, surprind și astăzi prin cizelarea artistică ireproșabilă, prin inegalabila portretizare a oamenilor și evenimentelor, fragmentele în care înfățișează istorica noapte de 25 spre 26 octombrie (7 noiembrie) 1917 :

„Lupta fusese caldă. Pe străzile care duc la Palatul de iarnă al țarilor, puștile și mitralierele pîrîiseră neîntrerupt de la orele 4 înainte. Înspre miezul nopții, tunul bubuise pentru întîiași dată în Petrograd. Guvernul provizoriu capitulase. Kerenski fusese nevoit să fugă. Victoria era întreagă, netăgăduită, a proletariatului revoluționar.

La 1 noaptea, sala cea mare de ședințe a sovietelor era plină. Oratorii se perindau la tribuna roșie. Proclamau, cu gesturi înflăcărate și cu glasuri răgușite, triumful revoluției. Un vuiet continuu, ca zgomotul mării, umplea sala imensă. Ușile se izbeau de perete. Muncitorii întîrziați, cu ochii aprinși, cu fețele înnegrite de pulbere de pușcă, intrau armați, priveau aiuriți și cădeau ca plumbul în fundul fotoliilor. Din cinci în cinci minute vești uimitoare, de noi lupte, de noi victorii, ridicau sala în picioare. Poșta cedase. Cazarma cadeților era înconjurată. Cutare regiment predase armele. Arsenalul căzuse. Urlete salutau fiecare știre și glasuri sumbre intonau Internaționala".

Trăiești aievea, în filele de antologie scrise de N. D. Cocea, momentul solemn în care, la tribună, Vladimir Ilici Lenin a dat citire *decretelor* păcii, pămîntului și altor măsuri revoluționare :

„Deodată însă se făcu o liniște de moarte. Toate privirile, ca hipnotizate, se ațintiră spre un singur punct. Un om între două vîrste, scund, chel, îmbrăcat corect, cu un vraf de hîrtii la subțioară, înainta, cu pași mărunți, înspre tribună. Își așeză liniștit hîrtiile pe masă, le desfăcu, le răsfoi cîteva minute; aruncă asupra mulțimii o privire scurtă, tăioasă, în care parcă licărea vag un zîmbet, și începu să citească... Sala tăcea ca împietrită. Nici un aplauz, nici o aprobare, nici o discuție, nici o împotrivire. Numai brațele care se ridicau în aer, la sfîrșitul fiecărui articol, votînd legile organice ale celei mai profunde revoluții sociale, cu iuțeala fulgerului.

Un ceas și 35 de minute, cu ceasornicul în mînă, a ținut citirea.

Iar cînd a venit rîndul ultimului articol, al aceluia care încorona într-o singură frază toată opera de pace și socialism a marii nopți revoluționare, Lenin, aruncînd hîrtiile răvășite, a ridicat și el brațul în aer, a votat și a lăsat să-i cadă palma întinsă, grea, masivă, peste toate privilegiile trecute, ca un cuțit de ghilotină".

Paginile scrise de N. D. Cocea reflectă ecoul larg pe care Marea Revoluție Socialistă din Octombrie l-a avut în România atît în rîndurile clasei muncitoare, ale țărănimii, cît și asupra unor categorii importante ale intelectualității democrate.

V. I. Lenin în mijlocul ostașilor revoluționari

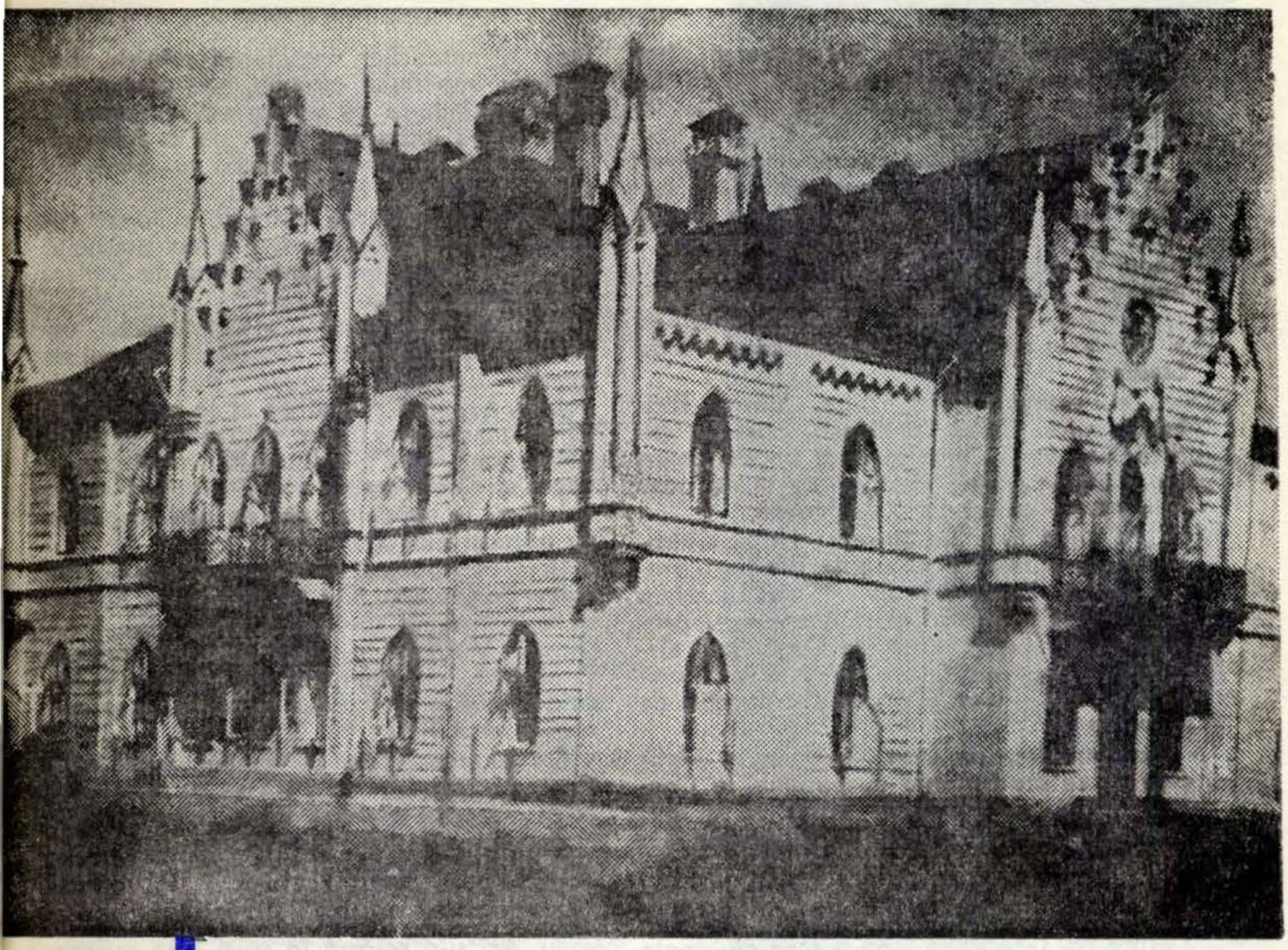

Palatul din Ruginoasa în anul 1938

DRAMELE RUGINOASEI

Dr. NICOLAE GRIGORAŞ

Nu prea departe de gara Ruginoasa, judeţul Iaşi, spre nord-vest, pe un deluşor, se înfăţişează privirilor zidurile de incintă şi fragmente din pereţii fostului castel al domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

De Ruginoasa, acest castel construit pe la 1800 şi socotit pe atunci ca unul din cele mai frumoase din Moldova, sînt legate episoade dramatice din viaţa unor bogate şi influente familii boiereşti din prima jumătate a veacului trecut şi apoi, în a doua jumătate a aceluiaşi veac, de viaţa lui Alexandru Ioan Cuza.

Ruinele de la Ruginoasa tac mohorîte. Cum să afli zbuciumul fiinţelor care populau palatul în furtunosul secol al XIX-lea ? Încercăm în aceste pagini să reînviem din dosarele îngălbenite ale arhivelor şi din memoriile martorilor oculari viaţa frămîntată a celor de la Ruginoasa.

Ruginoasa, scenă a unui dramatic roman de dragoste

Sturdzeștii, Ghiculeștii, Roznovăneștii. Trei familii boierești care se vor înfrunta la Ruginoasa și unii vor da tribut de sînge lespezilor castelului.

...La începutul veacului al XIX-lea, proprietari la Ruginoasa erau Sturdzeștii. Cînd bătrînul Săndulache s-a stins, castelul a revenit fiului său Costache, „om josnic și arogant", poreclit „bețivul". Nu cruța nici un efort pentru a parveni, abuzînd de puterea, averea și legăturile pe care le avea, profitînd și de faptul că era văr cu domnitorul Mihail Sturdza.

...Din neamul Ghiculeștilor, Maria, fiica lui Dumitru Ghica-Comănești, apreciat pe atunci ca unul dintre cei mai bogați boieri din Moldova, avea să-și poarte și ea pașii prin același castel de la Ruginoasa.

...Pe lîngă familiile Sturdzeștilor și Ghiculeștilor, o puternică și bogată familie a vremii era a Roznovăneștilor. Șeful acesteia din urmă, Gheorghe Rosetti-Roznovanu, proprietar al moșiei Stînca de lîngă Iași, dispunea de o avere imensă, strînsă între anii 1806 și 1812, cînd a îndeplinit funcția de mare vistiernic.

Acestea sînt, pe scurt, familiile ai căror membri se vor înfrunta cu pasiune, la Constantinopol, pe drumurile Rusiei și la Iași, sfîrșind, într-un fel sau altul, la palatul din Ruginoasa.

Maria Ghica era socotită de contemporani ca fiind de o frumusețe „strălucită". Despre ea, Gheorghe Sion a scris că „toate grațiile din mitologie îi făcuseră parte din darurile lor. Totul, figură, talie, spirit erau în perfecțiune la dînsa, se putea zice că reprezintă idealul frumuseții perfecte". El o compara cu Ileana Cosînzeana, cu Elena lui Menelau și cu Afrodita. Îndrăgostită de poetul Alexandru Beldiman, a renunțat curînd la el și în 1824 s-a căsătorit cu beizadea Nicolae Sturdza, fiul domnitorului Ioniță Sandu Sturdza.

Deoarece acesta era ostatec la Constantinopol, căsătoria s-a oficiat acolo, „fiind binecuvîntată de însuși patriarhul Chrisantos". În scurtă vreme, Maria — devenită cucoana Marghioliția Sturdza — a speriat lumea cu frumusețea ei. Mulți dintre ambasadorii din Constantinopol și atașații acestora se învîrteau în jurul ei, se certau și ajungeau la duel aspirînd la prietenia sau favorurile frumoasei moldovence. A circulat chiar zvonul că însuși sultanul Mahmud al II-lea, văzînd-o la paradă, uimit de frumusețea ei, a invitat-o la palat să-i viziteze haremul.

Izbucnirea unui nou război ruso-turc devenise iminentă. Marghioliția Sturdza, nevoind să fie supusă regimului de închisoare rezervat ostaticilor considerați prieteni dușmanilor Imperiului otoman, și-a părăsit soțul și, urcîndu-se pe un vapor, s-a întors în țară. După încheierea păcii de la Adrianopol a voit să plece în Rusia cu generalul cneaz Muhanov, dar fiindcă acesta nu i-a asigurat, la plecarea din Iași, mijloace comode de transport, cum era ea obișnuită s-a certat cu el, l-a pălmuit și de la Sculeni s-a reîntors în Iași.

La puțin timp după aceste întîmplări, cucoana Marghioliția s-a recăsătorit cu marele logofăt Costache Sturdza, stăpînul Ruginoasei, neținînd seamă că el se apropia de 60 de ani, că mai fusese căsătorit și că avea patru copii mari ; o interesa numai uriașa avere al cărei posesor era. Costache Sturdza o iubea „la nebunie", dar ea nu-l răsplătea cu aceeași monedă.

Unul dintre donjuanii Iașului vremii, Nicolae Roznovanu, fiul lui Gheorghe Roznovanu, a început să facă o curte asiduă cucoanei Marghioliția, deși era văr primar, după tată, cu primul ei soț, beizadea Nicolae Sturdza, cel redus la minte, care murise în anul 1832.

Ca să scape de curtezanul soției sale, Costache Sturdza a întreprins cu aceasta o călătorie prin întreaga Rusie. Nicolae Roznovanu l-a urmărit însă îndeaproape, închiriind apartamente în aceleași hoteluri. Aproape ruinat, Costache Sturdza s-a întors în țară, urmat bineînțeles de Nicolae Roznovanu. Aci și-a refăcut în scurt timp averea, acceptînd postul de ministru al afacerilor „dinlăuntru" oferit de domnitorul Mihalache Sturdza.

Vizitele dese, pe care Nicolae Roznovanu continua să le facă cucoanei Marghioliția, deveniseră subiectul cel mai picant de discuție în societatea ieșană a timpului. Ca să curme această situație, în înțelegere cu Nicolae Roznovanu, Marghioliția a pus la cale un plan prin care urmărea să-l oblige pe Costache Sturdza să divorțeze. Evenimentele petrecute au luat însă o turnură dramatică.

Potrivit planului, cucoana Marghioliția îl informă pe soțul ei că dorește să se retragă pentru un timp la Ruginoasa, ca să se recreeze. Costache Sturdza porunci să se mobileze castelul, să se curețe aleile parcului. Neputîndu-și acompania soția, îl rugă pe fiul său Săndulache s-o însoțească. „Ilustra castelană" ajunse la Ruginoasa noaptea și își făcu intrarea la lumina torțelor, fiind întîmpinată de sute de țărani aduși cu forța, anume ca să-i ureze „bun venit". Paza castelului era asigurată de zece arnăuți și 50 de plăieși.

La mai puțin de o săptămînă de la sosire, cucoana Marghioliția fu anunțată de Nicolae Roznovanu că-i va face o vizită, în realitate pentru a o „răpi". În fruntea unui număr de oameni înarmați, aleși dintre feciorii boierești de pe moșiile sale și a unei cete de arnăuți, Roznovanu ocoli capcanele întinse în lungul drumului de Săndulache, „păzitorul" cinstei familiei sale. Cînd ajunse la Ruginoasa, porunci să fie distruse cu topoarele porțile castelului și să fie alungați apărătorii de pe ziduri. Trădat și de arnăuții săi, care fuseseră cumpărați cu bani de Nicolae Roznovanu, Săndulache Sturdza rămase singur să apere scara care ducea în apartamentul cucoanei Marghioliția. După ce ucise doi dintre atacatori, fu înjunghiat în inimă de unul dintre arnăuții lui Roznovanu. Cucoana Marghioliția, „leșinată" în apartamentul său, fu transportată în castelul curtezanului ei de la Stînca — Iași.

Informat de cele întîmplate la Ruginoasa, Costache Sturdza a fost sfîșiat de durere, dar nu pentru moartea fiului său, la înmormîntarea căruia nici nu s-a dus, ci pentru răpirea cucoanei Marghioliția. Cerînd domnitorului să i se facă dreptate, acesta a ordonat ca o sută de lăncieri din garda sa să meargă la Stînca, să-l prindă pe Roznovanu și să-l ducă la Ruginoasa, pentru reconstituirea crimei, iar pe cucoană s-o predea soțului. Ordinul domnitorului nu a putut fi însă executat, zidurile castelului de la Stînca fiind apărate de oameni înarmați. Mihalache Sturdza a poruncit atunci ca palatul să fie înconjurat și nimeni să nu poată pătrunde înăuntru. Înfometați, apărătorii lui Nicolae Roznovanu au început să fugă, ceea ce l-a făcut să-i mărturisească amantei sale că va trebui să se predea. Cunoscînd slăbiciunea pe care soțul o avea pentru dînsa, Marghioliția l-a sfătuit pe Roznovanu să nu facă un asemenea gest, care putea să-l priveze pentru mult timp de libertate, propunîndu-i s-o lase să se întoarcă acasă, în schimbul încetării acțiunii de urmărire. Zis și făcut. Îndată ce a primit scrisoarea Marghioliției cu această propunere, Costache Sturdza, înnebunit de bucurie, a cerut domnitorului să înceteze asediul și să se oprească ancheta. Mihalache Sturdza, deși a fost surprins de cererea vărului său, ca să lase nepedepsită crima care curmase viața unui fiu, pentru o femeie adulteră, a acceptat-o totuși. Astfel „victoriosul" soț și-a putut aduce soția acasă și pentru el viața a continuat să se desfășoare normal.

Cam la nouă luni după consumarea dramei de la Ruginoasa, cucoana Marghioliția, însoțită de același Nicolae Roznovanu, a

Marghioliția Ghica (Sturdza — Rosetti Roznovanu), cea care prin frumusețea ei a dezlănțuit pasiunea tinerilor și bătrînilor boieri moldoveni în prima jumătate a veacului trecut

fugit din Iași. Aflînd vestea, Costache Sturdza „plîngea, zbiera, se bocea, tăvălindu-se pe jos ca copiii". Fugarii, însoțiți de 16 oameni bine înarmați, au trecut în Bucovina, unde la 10 noiembrie 1842 s-au cununat după „ritul ortodox", deși cucoana Marghioliția nu fusese divorțată de Costache Sturdza.

La cererea domnului, mitropolitul Veniamin Costache a făcut cunoscut tuturor că această căsătorie nu este legală, fiind „în afară de lege și împotriva canoanelor". Cu aprobarea patriarhului, a pus asupra lui Nicolae Roznovanu și a cucoanei Marghioliția „sobornicească osîndă, atît pentru a lor deșteptare, cît și spre pildă altora". Ei au fost excluși din comunitatea ortodoxă și nici un membru al clerului nu avea voie să-i „introducă în biserică", nici să-i stropească cu aghiazmă, nici să le dea anafură sau să-i primească la masă.

Neliniștiți de situația care li se crease, Nicolae Roznovanu și cucoana Marghioliția s-au dus la Constantinopol, unde au încer-

Vodă Cuza — un alt fel de stăpîn al Ruginoasei

cat să obțină dezlegarea patriarhului, dar cererea le-a fost refuzată. Nemulțumiți au trecut la catolicism și apoi la protestantism, fiind divorțați și cununați, încă o dată, de către pastorul ambasadei anglicane de la Constantinopol.

Fiindcă divorțul și căsătoria oficiată de postul amintit erau considerate ilegale în Moldova, iar Costache Sturdza insista ca vinovații să fie aspru pedepsiți, ei au fost nevoiți să trăiască mai mulți ani în străinătate. Cei doi copii pe care cucoana Marghiolița i-a avut între timp au fost considerați ca născuți în „bigamie" și „amestecare de sînge".

Situația s-a limpezit abia după înscăunarea unui nou domn, Grigore Ghica, văr cu cucoana Marghiolița. Ca rezultat al intervenției acestuia și mai ales al banilor plătiți de Nicolae Roznovanu, mitropolitul Meletie a aprobat „ca legiuită" căsătoria oficiată în Bucovina, iar în 1856 mitropolitul Sofronie a eliberat două acte de naștere și botez celor doi copii, Nicolae și Smărăndița, apreciind că s-au născut „din legiuită însoțire".

Scurt timp după legalizarea căsătoriei Mariei Ghica Sturdza cu Nicolae Roznovanu, Costache Sturdza, care „căzuse în mintea copiilor", a murit din cauza unei congestii cerebrale. A fost înmormîntat la Ruginoasa, lîngă tatăl și fiul său.

Eroul principal al acestei întîmplări, Nicolae Roznovanu, a murit la Viena, în mai 1858, fiind adus și înmormîntat de cucoana Marghiolița la Roznov, județul Neamț. Ea a mai trăit încă mulți ani, „în mare belșug", pînă în mai 1888, bucurîndu-se de mare trecere, lumea uitîndu-i păcatele și greșelile tinereții. Înainte de moarte, deși fusese sub blestemul patriarhului ecumenic și al mitropolitului, și-a exprimat dorința să fie înmormîntată în vechea catedrală a mitropoliei din Iași, ceea ce s-a și făcut. Ulterior, rămășițele ei pămîntești au fost aduse la Roznov și depuse în cavoul familiei.

Fiul ei, Nicolae Roznovanu, considerat ca un „fruct al nelegiuirii și desfrînării", era sfătuit de dușmani să-și toarne „cenușă pe

cap" și, „căzînd la pămînt, să ceară mișericordia bisericii și a poporului român". Aceasta nu l-a împiedicat totuși să fie inițiatorul mișcării separatiste din 3/15 aprilie 1866 din Iași.

Alt fel de oameni

Moștenitorii lui Costache Sturdza nu s-au mai interesat de Ruginoasa decît în măsura încasării veniturilor de la arendași. Îngroziți de cele petrecute acolo, în parcul, curtea și între zidurile castelului, nici unul nu îndrăznea să-l locuiască. Neîngrijit, castelul se ruina. Iată de ce au fost deosebit de bucuroși cînd, în 1862, domnitorul Alexandru Ioan Cuza, care nu era superstițios, s-a oferit să cumpere Ruginoasa. De acum înainte destinele lui și ale familiei sale se vor lega de Ruginoasa și ca atare vor intra și vor rămîne legate de ea, în conștiința opiniei publice românești.

Castelul de la Ruginoasa a fost restaurat și mobilat cu gust, sub supravegherea atentă a doamnei Elena, devenind un cămin liniștit, în care ea visa să-și depene anii alături de soțul ei. Dar abia în aprilie 1864, cu ocazia terminării lucrărilor de restaurare, Vodă Cuza și-a putut permite să stea cîteva zile la Ruginoasa. A revenit aici după semnarea legii de împroprietărire a țăranilor (14/26 august). Locuitorii din satele apropiate, auzind că cel care i-a scos din „robia boierescului" este la Ruginoasa, au venit în număr mare să-i mulțumească. Atît Vodă Cuza cît și Elena doamna au fost impresionați profund de dragostea sinceră pe care le-o arătau mulțimile de țărani. Cît a stat aici, lui Alexandru Ioan Cuza i-au sosit numeroase scrisori și telegrame de felicitare și de mulțumire din toate unghiurile țării. Prefectul de Bacău i-a telegrafiat domnitorului că „locuitorii beți de bucurie nu pot crede fericirea" care le-a fost adusă de noua lege.

Aproape întreaga lună septembrie a anului 1864 Vodă Cuza a rămas la Ruginoasa, urmărind totuși foarte atent eforturile depuse de Mihail Kogălniceanu, ca legea rurală să fie aplicată în spiritul ei. „Capul primului ministru — îi scria lui Cuza, la Ruginoasa, ministrul de finanțe — este o mașină de înaltă presiune", care urmărește cu cea mai mare atenție aplicarea legii. De aici, domnitorul a trimis instrucțiuni guvernului cu privire la măsurile necesare pentru îndeplinirea la timp a muncilor agricole, a aprobat numirile de primari, prefecți și destituirea celor incorecți, după rapoartele înaintate de Mihail Kogălniceanu. Tot la Ruginoasa Cuza a studiat și a dat formă definitivă proiectului de decret pentru înființarea **„Ordinului**

Dimitrie și Alexandru A. Cuza, nefericiții fii ai marelui domn care au urmat curînd pe tatăl lor în cripta de la Ruginoasa.

Doamna Elena Cuza — cea care și-a dorit să aibă la Ruginoasa un cuib al liniștei.

Unirii", care însă n-a fost publicat din cauza opoziției Porții otomane.

Deși i s-au cerut, și a fost obligat, să depună atîtea eforturi, zilele petrecute de Cuza la Ruginoasa au fost cele mai frumoase și fericite din viața lui. A trebuit însă să se întoarcă în Capitală, unde era insistent chemat. În ianuarie 1865, domnitorul a făcut greșeala de a se despărți de Mihail Kogălniceanu, de a lipsi țara de capacitatea și puterea de muncă a acestuia. De acum înainte Alexandru Ioan Cuza a rămas singur să lupte cu o formidabilă coaliție de denigratori, fiind el însuși nevoit să controleze aplicarea legilor și comportarea slujbașilor. Din cauza aceasta nu s-a putut reîntoarce la Ruginoasa decît tîrziu, pe la mijlocul anului, venind de la Galați, unde asistase la înmormîntarea mamei sale. Cînd a sosit la Ruginoasa, domnitorul era nervos, slăbit și grav bolnav. Alarmată de starea sănătății lui, doamna Elena l-a convins să se ducă la Ems (Germania) pentru tratament.

De-abia părăsise teritoriul țării și în București a izbucnit la 3/15 august, o „mișcare" a zarzavagiilor și negustorilor de tutun, pusă la cale de opoziție. „Zurbaua" a fost imediat înăbușită și Cuza, deși fusese invitat să revină imediat în țară, și-a continuat cura prescrisă de medici, nedînd prea mare atenție incidentului.

Reîntorcîndu-se în țară, s-a oprit din nou la Ruginoasa, deși membrii guvernului îi cereau stăruitor să vină în Capitală. De aci el a studiat atent rapoartele guvernului asupra mișcării din 3/15 august, dînd dispoziții să fie înlocuiți magistrații care refuzaseră să-i ancheteze pe vinovați.

La întoarcerea în Capitală, populația Bucureștiului i-a făcut o primire excepțională, ceea ce dovedea că mișcarea fusese pusă la cale de un mic grup de opoziționiști. Convins de aceasta, Cuza i-a amnistiat atît pe instigatori, cît și pe cei care participaseră la mișcare și se aflau sub stare de arest.

A urmat, cum se știe, lovitura de la 11 februarie 1866, după care Alexandru Ioan Cuza a fost nevoit să-și petreacă restul zilelor printre străini.

Doamna Elena Cuza și cei doi fii naturali ai soțului ei, Alexandru și Dumitru, au mai trecut din cînd în cînd pe la Ruginoasa, dar stăpînul ei a murit pe neașteptate la Heidelberg (5 iunie 1873), fără a mai vedea nici țara, nici Ruginoasa. Vestea morții lui s-a răspîndit ca fulgerul. Pe întregul parcurs, trenul cu vagonul în care erau rămășițele pămîntești ale lui Alexandru Ioan Cuza a fost întîmpinat de mii de oameni, care i-au adus astfel ultimul omagiu.

La Ruginoasa, peste care flutura un mare steag negru, a început să se adune „lume peste lume", cu toată opunerea autorităților, care interziseseră să tragă pînă și clopotele bisericilor din satele și orașele prin care trecea vagonul mortuar, acest privilegiu fiind acordat numai bisericii din Ruginoasa.

La gara Ruginoasa, rămășițele pămîntești ale lui Alexandru Ioan Cuza au fost întîmpinate de un imens număr de țărani și de către toți foștii săi prieteni și colaboratori. Garda de veghe i-au făcut-o numai țăranii. Aici, la catafalc, Mihail Kogălniceanu, ca cel mai vechi colaborator la opera de modernizare a României, rostind cuvîntarea de despărțire, a spus că Vodă Cuza a luptat, și-a sacrificat viața și tronul pentru „renașterea României", că a făcut cetățeni, oameni liberi trei milioane de locuitori ai acestei țări, că actele realizate de el sau sub conducerea lui sînt nemuritoare, că nu „greșelile" l-au răsturnat, ci „faptele lui mari", că la auzul morții lui, oriunde se vorbea și se simțea românește, se vărsau lacrimi, că amintirea lui „nu se va șterge din inimile românilor cît va avea țara aceasta o istorie".

Amintirea lui Vodă Cuza și a faptelor lui n-a putut fi acoperită de țărîna aruncată în grabă peste trupul său neînsuflețit. De aceea, oricît l-au ponegrit și au căutat să aștearnă negura tăcerii peste opera lui cei care l-au

In puținele zile liniștite petrecute la Ruginoasa, Cuza a studiat și a definitivat un proiect pentru înființarea „Ordinului Unirii", pe care însă, din cauza opoziției Porții, nu l-a mai publicat

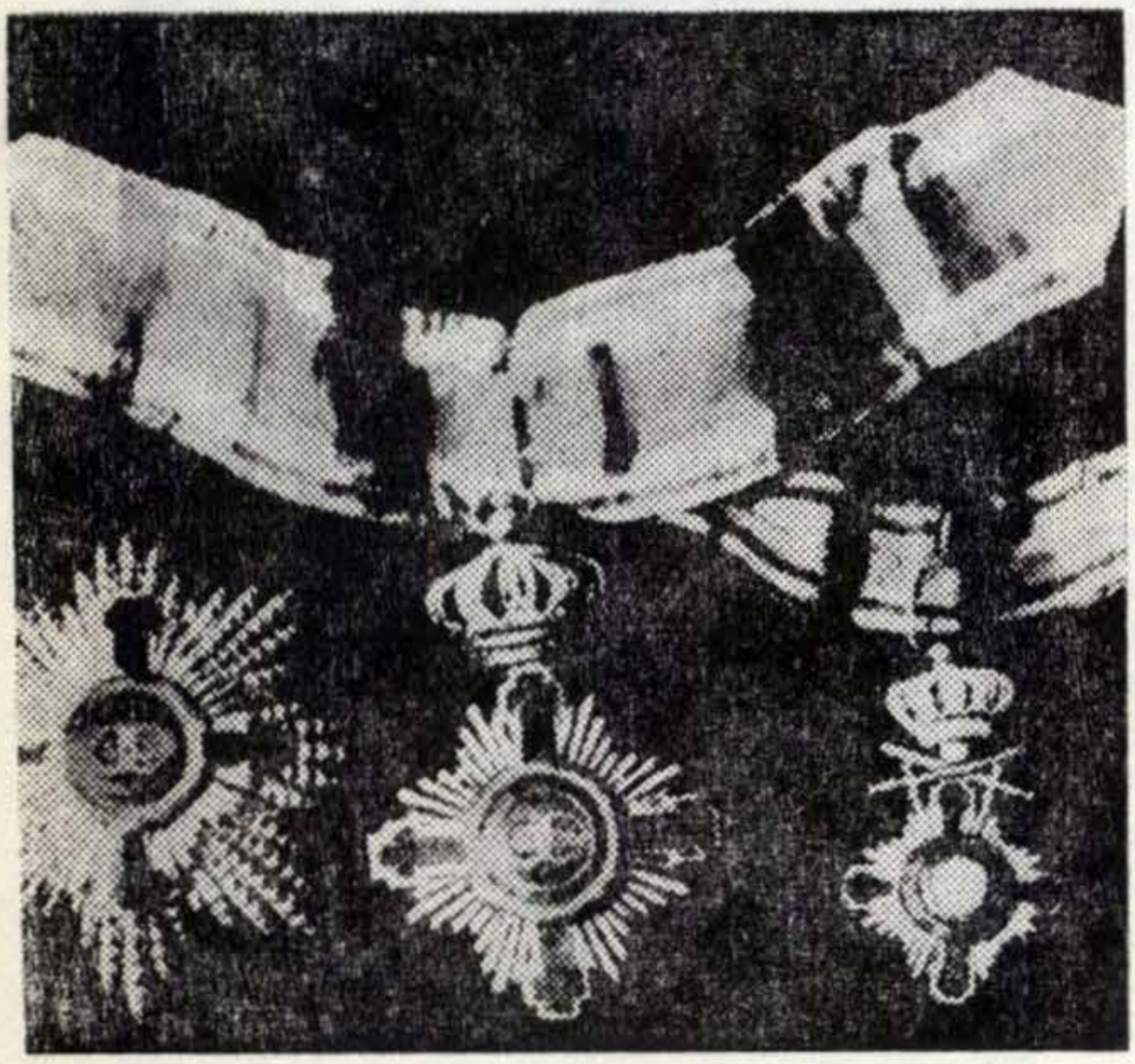

detronat și l-au obligat să părăsească țara, memoria faptelor și operei sale nu s-a șters niciodată, ci au intrat în legendă. Țăranii, cînd treceau prin fața porții castelului de la Ruginoasa, unde știau că se află înmormîntat „sfîntul lor" — cum îi spun și țăranii bucovineni lui Ștefan cel Mare — își scoteau grăbiți căciulile din cap, își făceau cruce și povesteau copiilor care îi însoțeau tot ce știau despre el și mai ales despre ceea ce făcuse pentru țărănime.

Așa cum spune istoricul C.C. Giurescu, la Ruginoasa „marele domn a avut singurele răstimpuri de liniște și destindere în cei șapte ani de încordare și de creație necontenită."

Epigonii

În castelul de la Ruginoasa au locuit, un timp, doamna Elena și cei doi copii ai soțului ei. Ea s-a străduit să conserve și să mențină în inima lor cultul lui Vodă Cuza. Dar, în septembrie 1888, a primit aici o grea lovitură. Costache Cuza, fiul cel mai mic al soțului său, s-a sinucis din cauza atmosferei care i se făcuse, fiind permanent și insistent rugat să nu se căsătorească cu o franțuzoaică de moravuri ușoare. Abia împlinise 25 de ani și avusese o sănătate șubredă. Rămășițele lui pămîntești au fost înhumate lîngă acelea ale tatălui său.

Fiul cel mai mare al lui Vodă Cuza, Alexandru, după ce, îndemnat de doamna Elena a încercat să facă o carieră politică, s-a retras la Ruginoasa. Prost sfătuit de o clică interesată, trecînd peste sfaturile doamnei Elena și ale medicilor (era ftizic și bolnav de inimă), în toamna anului 1889 s-a logodit și apoi s-a căsătorit cu Maria Moruzi. Aceasta n-a acceptat să se oficieze căsătoria înainte ca el să-i fi lăsat prin testament tot ce moștenise de la tatăl său, inclusiv Ruginoasa. Maria Moruzi era strănepoata fostului domnitor fanariot Constantin Moruzi, care, la 18 august 1778, poruncise să fie decapitat Ioniță Cuza, străbunul soțului ei.

La numai șase luni după căsătorie, în timp ce soții se aflau într-o călătorie prin Spania, Alexandru Cuza a murit în apropierea Madridului. Prin grija doamnei Elena, rămășițele pămîntești i-au fost aduse la Ruginoasa, pentru veșnică odihnă lîngă tatăl și fratele său.

Stingîndu-se neamul lui Cuza Vodă, Ruginoasa a intrat în proprietatea Mariei Moruzi, care n-a prețuit niciodată memoria soțului și a familiei lui. Doamna Elena, tolerată un timp la Ruginoasa, a fost obligată s-o părăsească. După plecarea ei, aici în casa lui Vodă Cuza, lîngă mormîntul lui, a început un roman de dragoste între Maria Moruzi și Ionel I. C. Brătianu (care lucra ca inginer la Pașcani), fiul celui mai îndîrjit dintre complotiștii de la 11 februarie 1866. O adevărată profanare, pe care doamna Elena n-a putut-o împiedica. Casa soțului ei era pîngărită de oameni străini, pe care o întîmplare nenorocită îi făcuse stăpîni aici. Opinia publică a țării a fost adînc răscolită de cele ce se petreceau la Ruginoasa.

Copilul Mariei Moruzi și al lui Ionel Brătianu a ajuns proprietarul bunurilor mobile rămase de la Vodă Cuza în castelul de la Ruginoasa. O bună parte din ele au fost recuperate de stat și astăzi se află expuse în Muzeul Unirii din Iași.

Opinia publică românească n-a uitat însă că la Ruginoasa se odihnește cel în timpul domniei căruia au fost puse bazele României moderne. De aceea, cînd în 1907 doamna Elena a revenit la Ruginoasa, spre a asista la reînhumarea rămășițelor pămîntești ale soțului ei, a fost înconjurată de mii de țărani. Elena doamna a spălat personal oasele soțului ei, în fața întregii asistențe, care lăcrima, și le-a așezat într-o cutie de argint pusă la rîndul ei într-una de stejar.

La Ruginoasa, la 24 ianuarie 1909, cînd s-au sărbătorit 50 de ani de la Unire, cărturarii, studenții și țăranii sosiți aici au pomenit din nou numele și faptele lui Alexandru Ioan Cuza și ale doamnei Elena. Deși invitată, ea n-a putut veni de această dată la Ruginoasa, deoarece era grav bolnavă ; a și decedat la 2 aprilie 1909, fiind înmormîntată la Solești, județul Vaslui, cum a cerut ea, nu la Ruginoasa, unde stăpîneau oameni străini de familia ei.

Reîntoarcerea la Ruginoasa

Rămășițele pămîntești ale lui Alexandru Ioan Cuza și ale membrilor familiei sale au rămas în cripta bisericii de la Ruginoasa pînă în primăvara anului 1944, cînd, pentru a fi salvate de război, au fost duse la Curtea de Argeș. În anul 1946 au fost mutate la Iași și depuse într-un mormînt în biserica Trei Ierarhi.

În primăvara și vara anului 1944, castelul și biserica de la Ruginoasa au fost grav deteriorate din pricina războiului. Biserica a fost refăcută, dar osemintele fostului domnitor al Unirii sînt încă la Iași.

Opera, lupta și sacrificiile făcute de Vodă Cuza pentru ridicarea și modernizarea României ar trebui să constituie un imbold care să grăbească începerea unor lucrări de restaurare la Ruginoasa.

MĂGARUL CONTRA ELEFANTULUI

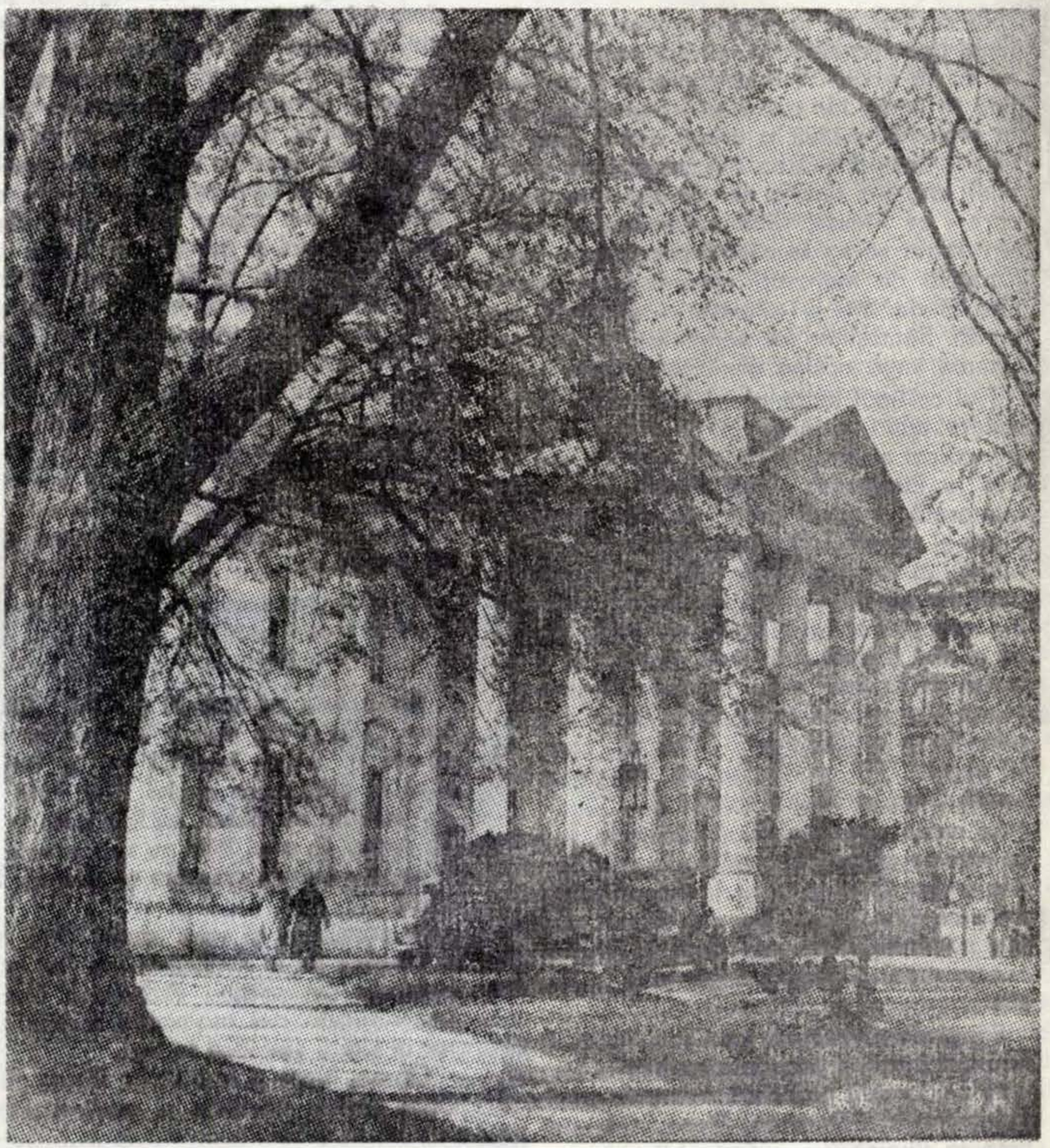

Casa Albă din Washington (fotografie realizată imediat după victoria lui F. D. Roosevelt în alegerile din 1932)

DIN ISTORIA ALEGERILOR PREZIDENȚIALE AMERICANE

BETTY BOETZ LALL
profesor la Universitatea Columbia
S.U.A.

Articol scris special pentru „Magazin istoric"

Termenul de **părinți întemeietori,** foarte curent și astăzi în Statele Unite, evocă în mintea celor neavertizați imaginea unor venerabili bătrîni, cu bărbi lungi și frunți încrețite de ridurile înțelepciunii. Adevărul istoric este însă altul. **Părinții întemeietori,** cei cincizeci și cinci de delegați ai tuturor statelor din S.U.A. (cu excepția lui Rhode Island), care s-au adunat din mai pînă în septembrie 1787 la Philadelphia, erau, în marea lor majoritate, oameni tineri (25—40 de ani). Numai Benjamin Franklin era un veritabil patriarh : cu cei 81 de ani ai săi el ridica media de vîrstă a membrilor acestei convenții de la 43 la 44 de ani.

Războiul de independență se încheiase cu victoria S.U.A. asupra Marii Britanii, dar, în ciuda Constituției, adoptate încă în martie 1781, noul stat nu se așezase încă temeinic pe propriile sale fundații. Tocmai de aceea se întruniseră cei 55 de delegați. Aproape fără excepție, ei reprezentau marile averi ale țării, cărora le repugna perspectiva „tulburărilor și nebuniei" aduse cu sine de un eventual „exces de democrație". Nu întîmplător, din adunarea care urma să adopte o nouă Constituție lipseau cei mai proeminenți lideri revoluționari : Thomas Jefferson, Thomas Paine, Patrick Henry etc.

Dezbaterile au fost ținute în cel mai desăvîrșit secret. Abia multă vreme mai tîrziu s-au aflat amănunte despre evoluția lor, despre ciocnirile de opinii care s-au produs acolo și despre modul cum s-a votat.

MARELE COMPROMIS DE LA 1787

Căci deși vlăstare ale claselor posedante, delegații erau departe de a fi de acord în toate privințele asupra modificărilor ce urmau să fie aduse Constituției din 1781 și, în general, asupra organizării pe care avea să o capete viitorul aparat de stat. Unii înclinau spre „un guvern național, constînd dintr-o autoritate supremă în domeniile executiv, legislativ și judiciar". Alții preferau ca nucleul guvernamental să fie format din „Statele Unite întrunite în Congres". Un al treilea curent de opinii cerea desființarea completă a oricăror prerogative pentru fiecare stat în parte și crearea unui „guvern general", avînd în frunte un „monarh pe viață", consiliat de un Senat ai cărui membri urmau să fie aleși, de asemenea, „pe viață".

Divergențele au ajuns la un moment dat atît de puternice, încît prin iunie **convenția** era pe cale să se dizolve fără să fi ajuns la nici un rezultat. Grație intervenției lui Benjamin Franklin — mare maestru al soluțiilor de conciliere — și a altor cîțiva participanți, acest pericol a fost însă evitat. În cele din urmă s-a ajuns la o formulă care a rămas cunoscută sub numele de **Marele compromis** și care avea darul să împace, cel puțin în punctele cele mai esențiale, vederile diferite ale delegaților.

Astfel, conflictul care opunea statele mari celor mici s-a aplanat printr-o reprezentare **egală** în Senat (cîte doi senatori de fiecare stat, indiferent de dimensiunea și populația lui) și proporțională cu populația în Camera reprezentanților (ai cărei membri se numesc, cu un termen uzual, congressmeni). Statelor sudice li s-a admis ca sclavii negri să fie socotiți, în proporție de trei cincimi, în numărul locuitorilor, impunîndu-li-se totodată ca, în aceeași proporție, ei să conteze în calcularea impozitelor directe datorate de fiecare stat.

Constituția astfel revizuită a fost supusă Congresului S.U.A., întrunit la New York — pe atunci sediul puterii centrale —, care a adoptat-o și a transmis-o mai departe statelor spre ratificare. În lupta care a durat toată iarna 1787—1788, partizanii unui guvern central (așa-numiții **federaliști**) aveau de partea lor două dintre cele mai impunătoare personalități ale epocii — pe George Washington, care condusese poporul american la victorie în războiul pentru independență, și pe Benjamin Franklin. **Antifederaliștii,** care susțineau că noua Constituție era ilegală, amenințînd libertățile democratice ale poporului, erau dezavantajați de caracterul negativ al poziției lor, de lipsa unui program care să înlocuiască pe cel al **federaliștilor.** Aceștia au ieșit în cele din urmă învingători în marea majoritate a statelor, obținînd ratificarea Constituției.

Primele alegeri în conformitate cu noua lege fundamentală a țării au avut loc de-a lungul cîtorva luni, în toamna lui 1788 și iarna 1788—1789. Cele mai multe locuri în ambele camere ale Congresului le-au dobîndit **federaliștii.** Așa cum prevedea Constituția, asupra omului care urma să devină președinte pe o durată de patru ani s-a pronunțat un corp special, numit **colegiul electoral.** Această metodă de alegere **indirectă s-a păstrat pînă astăzi, în fiecare stat**

numărul membrilor din **colegiul electoral** fiind egal cu totalul senatorilor și congressmenilor din statul respectiv.

Cel dintîi președinte al Statelor Unite a fost George Washington, a cărui administrație a fost inaugurată la 30 aprilie 1789, în clădirea **Federal Hall** din New York. Constituția îi acordase o serie de prerogative : el era șeful forțelor armate, avea dreptul să numească miniștrii (conducătorii așa-numitelor **departamente**), ambasadorii și membrii Curții supreme de justiție a S.U.A. (cu aprobarea Senatului), să încheie tratate (de asemenea cu aprobarea Senatului), să emită decrete de amnistie și grațiere, să recomande legi prin mesaje adresate Congresului, să opună un veto legilor cu care nu e de acord și, în general, să vegheze la aplicarea legilor. El era „conducătorul întregului popor în timp de pace și război".

Prerogativele enunțate mai sus au rămas în vigoare pînă în zilele noastre, ca și îndatoririle președintelui, stipulate de asemenea în Constituția adoptată în 1787. Astfel, el are obligația de a prezenta Congresului, „din timp în timp, un raport despre situația Uniunii (a S.U.A. — **n.n.**) și de a recomanda acele măsuri pe care le consideră necesare și realizabile". Președintele poate fi înlăturat din oficiu în cazul cînd e vinovat de înaltă trădare, luare de mită sau alte crime grave, cu condiția ca două treimi din senatori să voteze pentru înlăturare. Istoria nu cunoaște decît un singur caz de asemenea punere sub acuzație (**impeachment**), cea a președintelui Andrew Jackson (1868) : un singur vot a lipsit, din cele două treimi necesare, pentru ca șeful puterii executive să fie obligat să-și părăsească înalta sa funcție.

Reales în 1792 (ca și prima oară, fără nici un vot împotrivă în **colegiul electoral**), Washington nu și-a mai prezentat candidatura și a treia oară. Contrar unei păreri foarte răspîndite, el nu a avut nici o obiecție de principiu împotriva rămînerii în oficiu a președintelui pe o durată mai mare de opt ani, motivele sale fiind mai ales de ordin personal. Totuși tradiția a rămas ca mandatul prezidențial să nu fie încredințat decît de maximum două ori aceleiași persoane.

Singura excepție a fost Franklin Delano Roosevelt, președinte al Statelor Unite din 1933 pînă la moartea sa în 1945. Realegerile sale din 1940 și 1944 au avut loc în cursul celui de-al doilea război mondial, cînd starea de urgență impunea continuitatea în conducerea puterii executive, mai ales că era vorba de o puternică personalitate, cum a fost aceea a lui Roosevelt.

Dar la 1 martie 1951, cel de-al 22-lea amendament constituțional (și cel mai important din cele trei referitoare la președinte) a statuat sub formă legală plafonul maxim de două mandate.

Succesiunea lui Washington (care nu avusese contracandidat) a inaugurat seria înfruntărilor electorale pentru președinția S.U.A. Lupta s-a dus între John Adams, din partea **federaliștilor,** și Thomas Jefferson, ai cărui susținători, acuzîndu-i pe adversarii lor că sînt monarhiști, își luaseră numele de **republicani.** Unii dintre ei aveau chiar îndrăzneala să-și spună **democrați**, cuvînt care, pentru vremea aceea, avea o

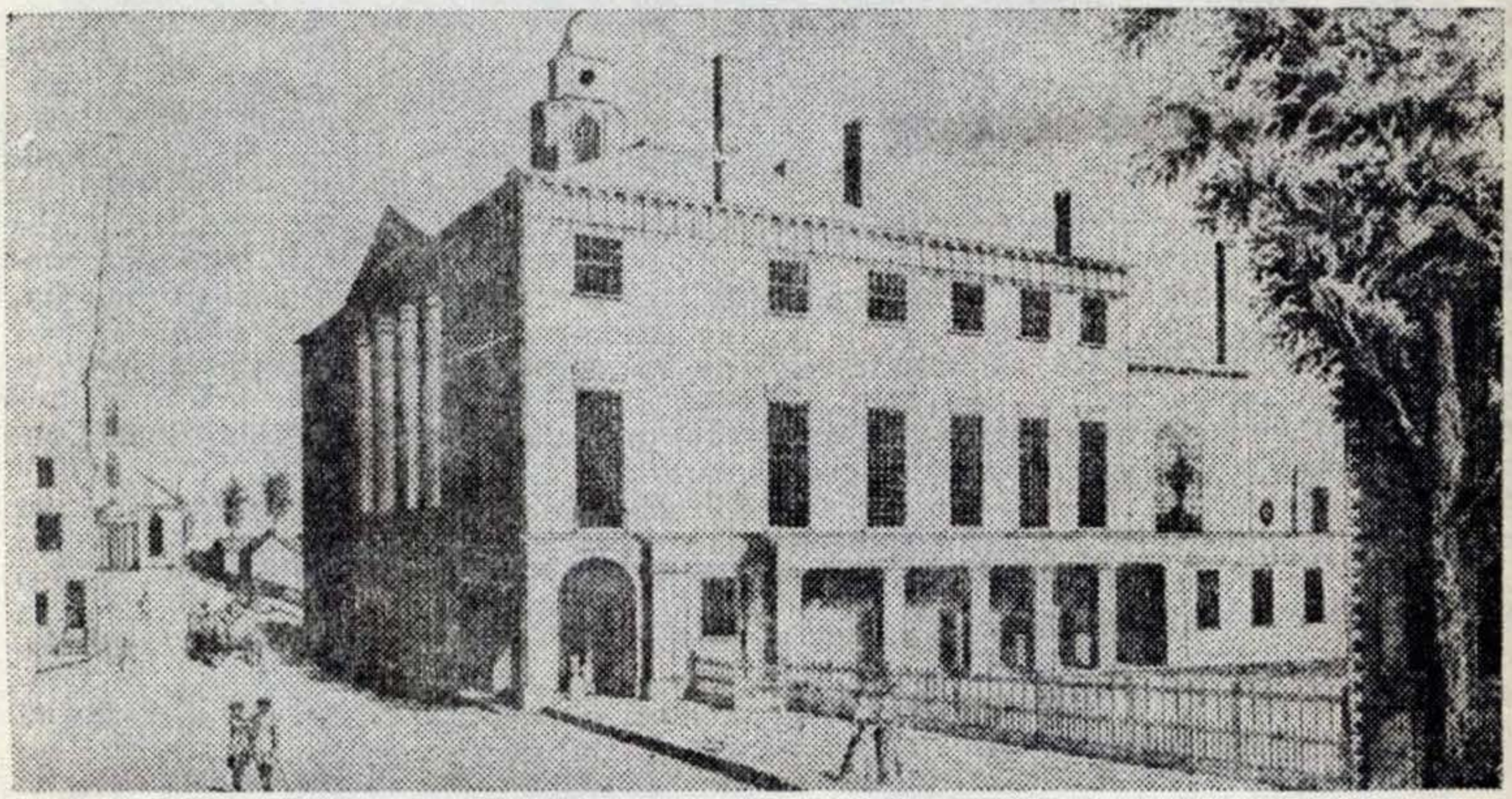

Clădirea Federal Hall din New York unde Washington și-a inaugurat mandatul prezidențial, depunînd jurămîntul de credință față de popor

nuanță foarte radicală — aproape revoluționară.

Victoria a revenit lui Adams, cu o majoritate de trei voturi în colegiul electoral. Dar, cum pe atunci delimitarea între grupările politice era extrem de fluidă și cum în rîndurile federaliștilor rivalitățile și intrigile făceau ravagii, ca vicepreședinte a fost ales Jefferson. Acestuia i-au dat însă cîștig de cauză consultările electorale din 1800 și 1804. Treptat, fără să se fi făcut un pas oficial în această direcție, partidul său a ajuns să fie cunoscut mai întîi sub numele de **republican-democrat** și apoi de **democrat.**

UN DECENIU FRAMÎNTAT : 1830—1840

Alături de **federaliști** și **democrați,** pe arena politică americană au apărut în deceniul 1830—1840 **național-republicanii,** înrudiți ca vederi politice cu **federaliștii.** Pentru a protesta împotriva felului „monarhic" în care pretindeau că își îndeplinea mandatul președintele democrat Andrew Jackson, partidul **național-republican** a adoptat numele de **whig,** împrumutîndu-l de la vechiul partid britanic care se ridicase într-un rînd împotriva Coroanei. **Whigii** au repurtat de două ori victoria în alegerile prezidențiale (1840 și 1848).

În deceniul 1850—1860 au apărut noi și profunde modificări în structura partidelor politice. **Democrații** nu mai erau aprigii luptători de odinioară împotriva „aristocrației banului", ci reprezentau acum interesele marilor latifundiari din sudul Statelor Unite. **Federaliștii** dispăruseră de pe scenă, iar **whigii** intraseră într-un rapid proces de dezintegrare, sub presiunea industrializării rapide și a extinderii continue a frontierelor de vest ale S.U.A. Dar problema care polariza tot interesul, toate pasiunile politice ale țării era cea a sclavagismului. Plantatorii din sud și aliații lor din nord reușiseră să-și impună voința în numeroase rînduri, cu concursul atît al unor președinți **democrați,** cît și al unor membri ai Congresului, fie ei **democrați** sau **whigi.** O lege adoptată în mai 1854 și deschizînd perspectiva ca două noi **teritorii** (diviziuni administrative, cu oarecare grad de autoguvernare, care de obicei deveneau ulterior state — **n.r.**), Kansans și Nebraska, să intre în lotul sclavagiștilor a stîrnit mînia aboliționiștilor din rîndurile ambelor partide existente. Ei au organizat o serie de manifestații și mitinguri, începînd cu zona de nord-vest a țării și extinzîndu-se treptat spre est. Din aceste dezbateri publice a luat naștere, în același an, partidul **republican,** a cărui platformă se reducea la început la o singură idee : pe noile teritorii, create odată cu deplasarea frontierelor S.U.A. spre Oceanul Pacific, sclavia trebuia exclusă.

Forța proaspătului partid s-a vădit imediat : în 1854 el a cucerit majoritatea locurilor din Camera reprezentanților și din numeroase congrese ale statelor. Identificîndu-se din ce în ce mai mult cu cauza antisclavagismului, **republicanii** au dat Statelor Unite, cu prilejul alegerilor din 1860, ca primul președinte din rîndurile lor pe omul care avea să elibereze pe negri din multiseculara lor robie fizică : Abraham Lincoln.

În cei peste o sută de ani care s-au scurs de atunci, lupta pentru președinție (ca și pentru majoritatea în Congres) s-a dus — și continuă să se ducă și astăzi — între **democrați** și **republicani.** Este așa-numitul sistem **bipartit,** caracteristic S.U.A., covîrșitoarea majoritate a voturilor alegătorilor repartizîndu-se între cele două mari partide.

Manifestație a partidului whig la New York, 1844

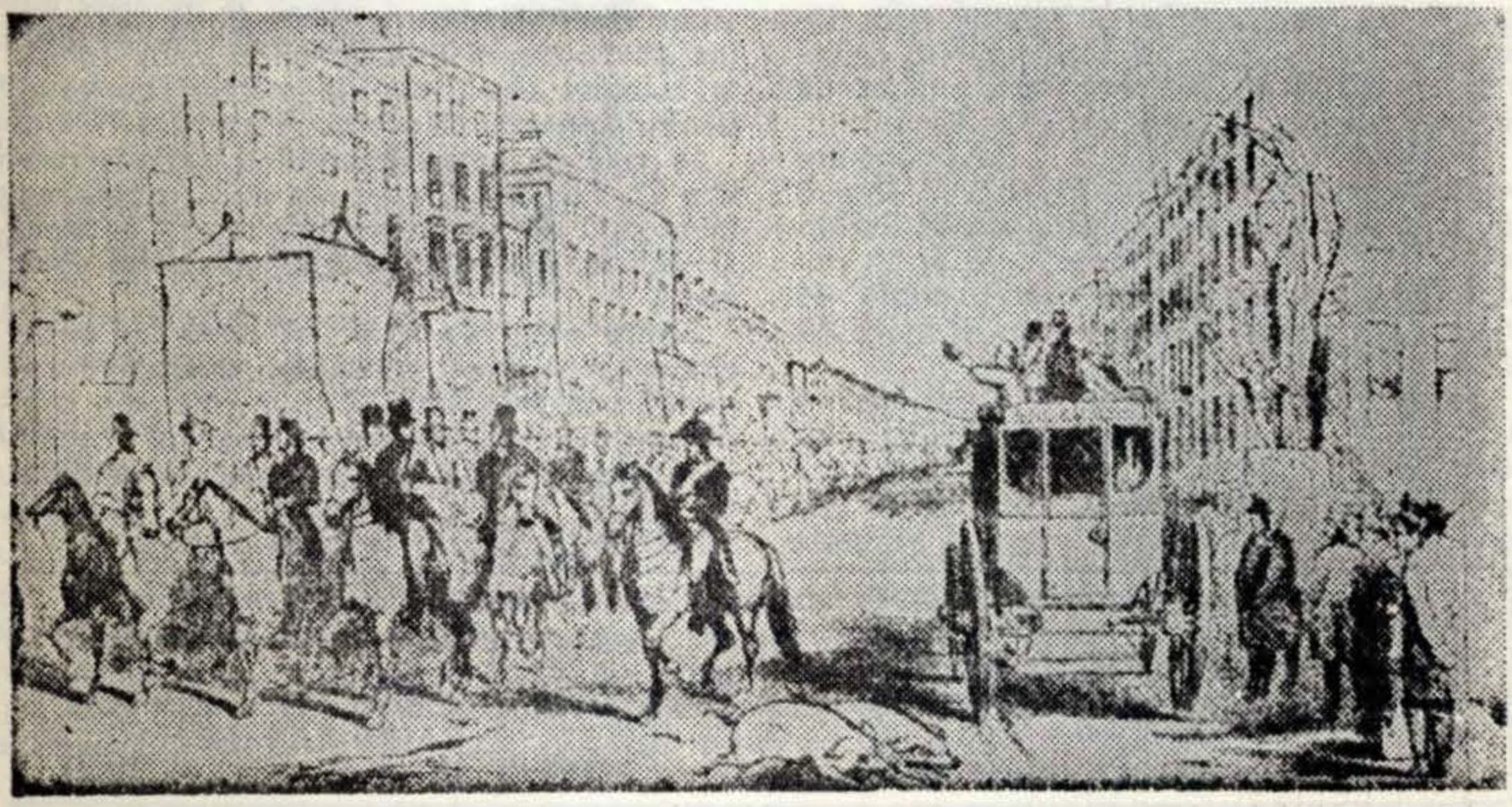

MECANISM ȘI TRADIȚIE

Începînd cu cel de-al doilea mandat al lui Washington (1793) și pînă în 1937, președinții își luau funcția în primire pe data de 4 martie a anului imediat următor alegerilor. Odată cu realegerea lui Roosevelt, data instalării a fost fixată la 20 ianuarie.

Prin Constituție s-a fixat prima zi de marți după prima zi de luni din luna noiembrie a fiecărui an divizibil cu patru (anii bisecți) pentru alegerea în cadrul statelor respective a electorilor prezidențiali. Ei se întrunesc în **colegiul electoral** din capitalele statelor respective în prima zi de luni după cea de-a doua zi de miercuri în luna decembrie a anilor electorali, pentru a vota, prin scrutin separat, președintele și vicepreședintele S.U.A.

Cetățenii americani votează, așadar, pentru candidații la președinție și vicepreședinție de pe lista unui partid, dar votul lor are drept consecință alegerea unor electori, care, la rîndul lor, aleg președintele și vicepreședintele S.U.A.

La data de 6 ianuarie a anului următor celui electoral președintele Senatului, prezidînd o sesiune comună a ambelor camere ale Congresului, deschide listele trimise de **colegiul electoral** și numără voturile. Pentru alegerea președintelui și a vicepreședintelui sînt necesare majoritatea absolută de voturi.

În absența unei majorități absolute pentru funcția de președinte al S.U.A., Camera reprezentanților procedează imediat la alegerea lui, prin scrutin separat, dintre primii trei candidați care au întrunit cel mai mare număr de voturi. În acest caz fiecare stat reprezentat în Cameră are drept numai la un vot, iar pentru alegere e nevoie să se desprindă o majoritate din numărul total al statelor.

Dacă în sînul **colegiului electoral** nu se întrunește o majoritate absolută pentru postul de vicepreședinte, Senatul este însărcinat să-l aleagă pe acesta dintre primii doi candidați cu cel mai mare număr de voturi.

De două ori în istoria S.U.A. Camera reprezentanților a fost însărcinată să aleagă pe președinte : e vorba de Thomas Jefferson în 1801 și John Adams în 1825. La rîndul său, Senatul a fost nevoit odată să aleagă un vicepreședinte — pe Richard M. Johnson în 1837.

Fiecare dintre cele două mari partide are un simbol electoral. **Democrații** și-au ales ca simbol măgarul, ca urmare a unei caricaturi a lui Thomas Nast, apărută în magazinul „Harper's Weekly" din 15 ianuarie **1870, care înfățișa un măgar (partidul democrat)** lovind cu copitele un leu bătrîn și neputincios (pe atunci simbolul partidului **republican**). Începînd din 1874, partidul republican și-a ales ca simbol elefantul, pe care-l păstrează și astăzi.

Începînd din 1861, reprezentanții celor două partide au alternat la președinția S.U.A. în felul următor (anii indicați sînt cei ai instalării în funcție) :

1861—1913 președinți din partidul **republican** (cu excepția perioadelor 1885—1889 și 1893—1897, cînd la Casa Albă au fost **democrați**).
1913—1921 președinți din partidul **democrat.**
1921—1933 președinți din partidul **republican.**
1933—1953 președinți din partidul **democrat.**
1953—1961 președinte din partidul **republican.**
1961—1968 președinți din partidul **democrat.**

Se cunosc cazuri cînd, datorită sistemului electoral, un candidat a fost ales președinte chiar dacă pe tot cuprinsul țării el a căpătat un număr mai mic de voturi decît adversarul său. În 1876, de pildă, Samuel J. Tilden, candidat al partidului democrat, deși obținuse cu un sfert de milion de voturi mai mult decît adversarul său **republican,** Rutherford B. Hayes, a fost înfrînt cu o diferență de un vot în colegiul electoral.

La alegerile din 1888, Grover Cleveland avea un număr mai mare de voturi pe întreaga țară decît Benjamin Harrison. Cu toate acestea, colegiul electoral l-a ales ca președinte pe Harrison, deoarece acesta obținuse mai multe voturi în statele mari, care au dreptul — în raport cu populația — să trimită mai mulți electori în colegiu.

Cea mai mică majoritate din ultimii 76 de ani a fost înregistrată în 1960, cînd J. F. Kennedy a ieșit învingător asupra lui Richard Nixon cu o diferență de 118 263 de voturi dintr-un total de peste 68 de milioane (adică o superioritate de 0,5 la sută). Totuși, în **colegiul electoral,** 303 membri au votat pentru Kennedy și numai 219 pentru Nixon.

În celălalt sens, recordul îl deține Franklin D. Roosevelt, care, în 1936, a obținut 59 la sută din voturile exprimate de cetățeni și 98,5 **la sută din voturile colegiului electoral.**

Pentru alegerile care vor avea loc peste cîteva săptămîni în S.U.A., o singură remarcă : **în principiu,** 12 state mari din cele 50 ar putea hotărî cine să fie noul oaspete al Casei Albe. Cu alte cuvinte, un candidat ar putea întruni majoritatea în celelalte 38 de state, fără a fi totuși ales.

Zeci de milioane de alegători americani au, din patru în patru ani, impresia că decid cine va fi președintele statului lor. Ceea ce uită ei de obicei este că, înaintea lor, un număr mic de persoane influente au decis cine sînt cei 2-3 oameni între care au dreptul să decidă milioanele de alegători. Întrebarea este : avem de-a face cu democrația propriu-zisă sau cu iluzia ei ?

RALPH BARKER
istoric american (1843 — 1907)

DICȚIONARUL LUI IOSAFAT SNAGOVEANU

Conf. dr. RADU TEMPEA,
CATINCA MUSCAN

Împlinirea a 120 de ani de la revoluția din 1848 i-a îndemnat pe cercetători să redeschidă încă o dată pentru noi, pentru memoria prezentului, documentele acelei vremi. Între ele, ni se pare nu lipsit de interes să întîrziem asupra unui original dicționar. El se intitulează „Vocabular al cîtorva cuvinte latine explicate în română și în franceză". În original lucrarea se numește : „Vocabulaire de quelques mots latins expliqués en Roumain et en Français" par l'Archimandrite Josaphat Snagovano, fondateur de la chapelle roumaine à Paris". Autorul : Iosafat Snagoveanu (1797—1872) despre care știm că era mai întîi preot la Buzău, pentru a ajunge apoi la colegiul Sf. Sava, devenind ulterior eclesiarh al Curții Domnești, iar în 1842 egumen la mănăstirea Snagov. De aici provine și numele pe care și l-a luat. Că era un om cu vederi înaintate, îl recomandă prieteniile pe care le are cu Bălcescu, cu Golescu, cu Bolliac și îndeosebi faptul că se alătură acestora, susținînd „trup și suflet" revoluția.

Devenind cunoscut prin acțiunile și concepțiile sale, va fi nevoit să se expatrieze. La Paris redactează dicționarul, pe care l-am numit **original.** Și aceasta, nu numai pentru că e scris de mînă, cu o rară migală, ci mai ales pentru că este prima oară cînd se pun față în față cuvintele latinești, expresia lor română și explicația, într-o altă limbă de origine latină — franceza. Or, dacă Miron Costin, marele cronicar al Moldovei, proclamase, cu mult înainte, „însămnatul adevăr că Moldovenii, Muntenii și Ardelenii toți dintr-un neam sunt, românesc", în 1848 ideea unirii apare alături de celelalte două mari idei pe care, așa cum spune A. D. Xenopol, „se rezimă întreaga dezvoltare a poporului român : originea lui romană și aceea a stăruinței sale în Dacia traiană". Iată cum redactarea acestui dicționar se leagă de continuarea luptei revoluționarilor de la 1848, punînd astfel sub ochii Occidentului încă o dovadă concretă, irefutabilă : latinitatea limbii române, care e limba deopotrivă a muntenilor, moldovenilor și ardelenilor.

În prima pagină, de interior, a vocabularului, autorul își îndrumă lectorii din Franța, cu privire la pronunția unor litere din cuvintele românești : **ă, â, ce, ci...,** făcînd în final următoarea mențiune : „toate celelalte litere, în latină ca și în română, se pronunță la fel, adică **c, i,** se pronunță întotdeauna **c, i** și nu se schimbă ca în franceză". Și o ultimă notă, nu lipsită de spirit, despre **u** final : „pentru pronunțarea acestei ultime litere latine, vedeți cuvîntul cucu, pentru că această pasăre nu schimbă pronunția".

E fără îndoială izbitor acest tablou în care 8 000 de cuvinte latine sînt alăturate și confruntate cu cele două limbi de origine latină : română și franceză. E impresionant chiar și pentru cititorul de astăzi care stabilește **de visu** o filiație cu mult mai strînsă a românei cu latina decît chiar a limbii franceze.

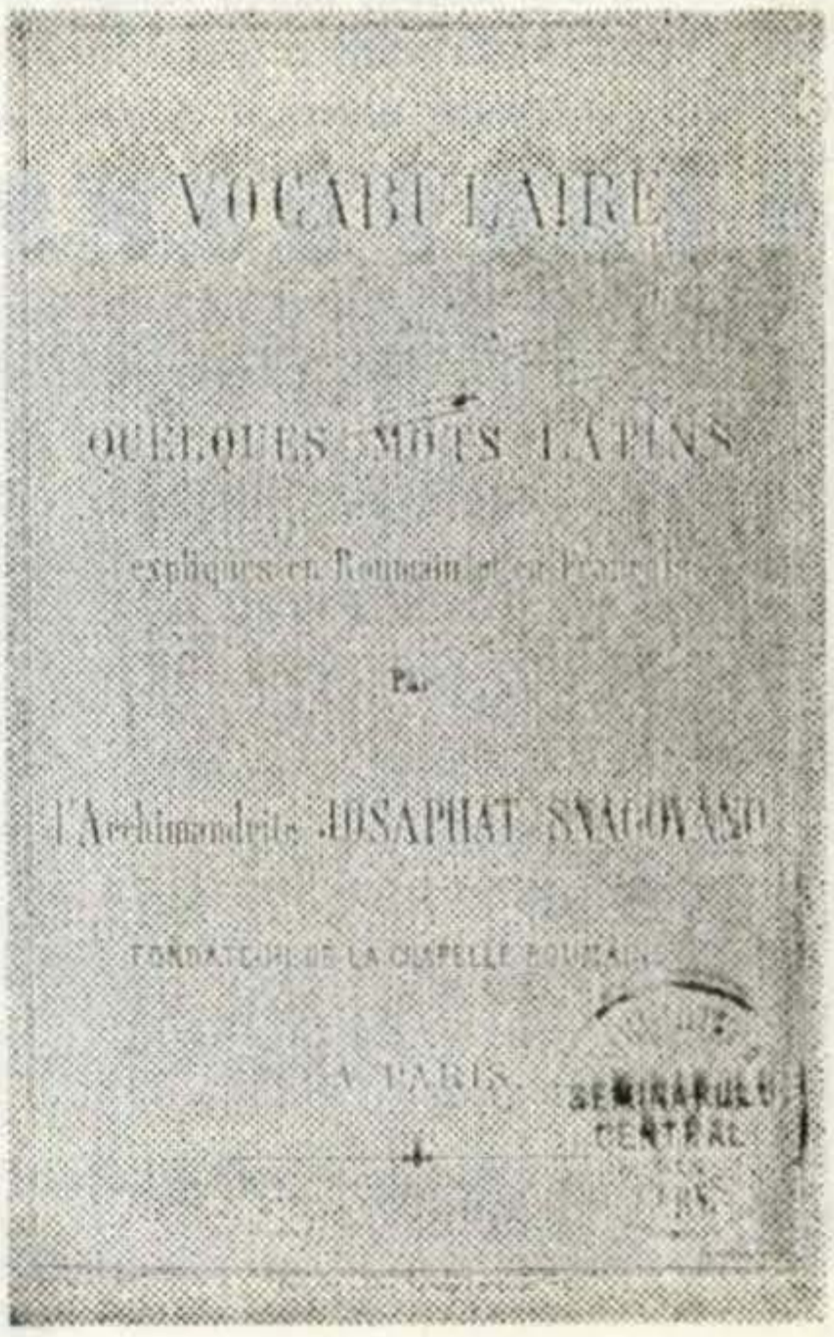
VOCABULAIRE

QUELQUES MOTS LATINS

Par

l'Archimandrite JOSAPHAT SNAGOVANO

FONDATEUR DE LA CHAPELLE ROUMAINE

A PARIS.

SEMINARUL CENTRAL

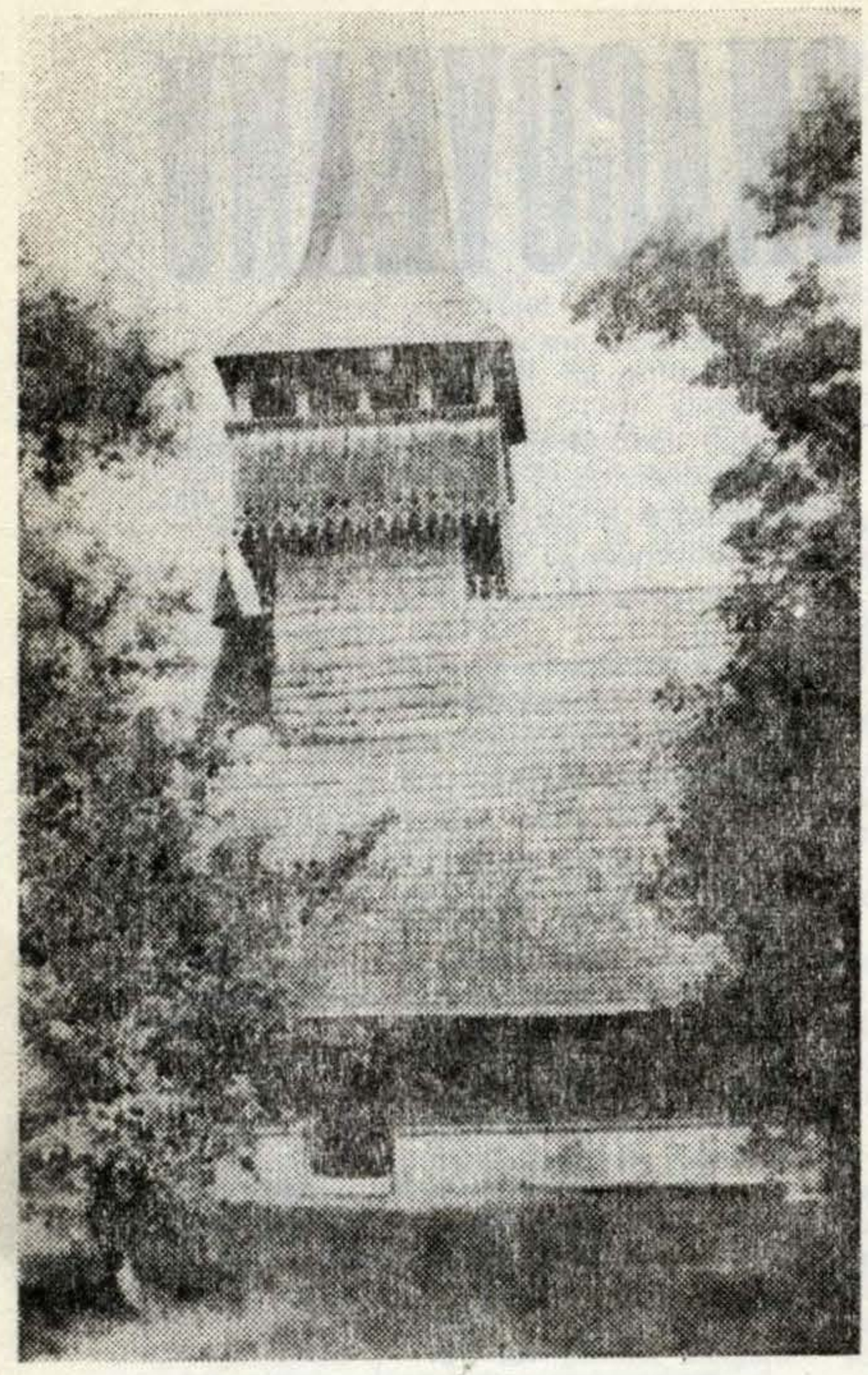

BISERICUȚA HOREA

PAUL ABRUDEANU

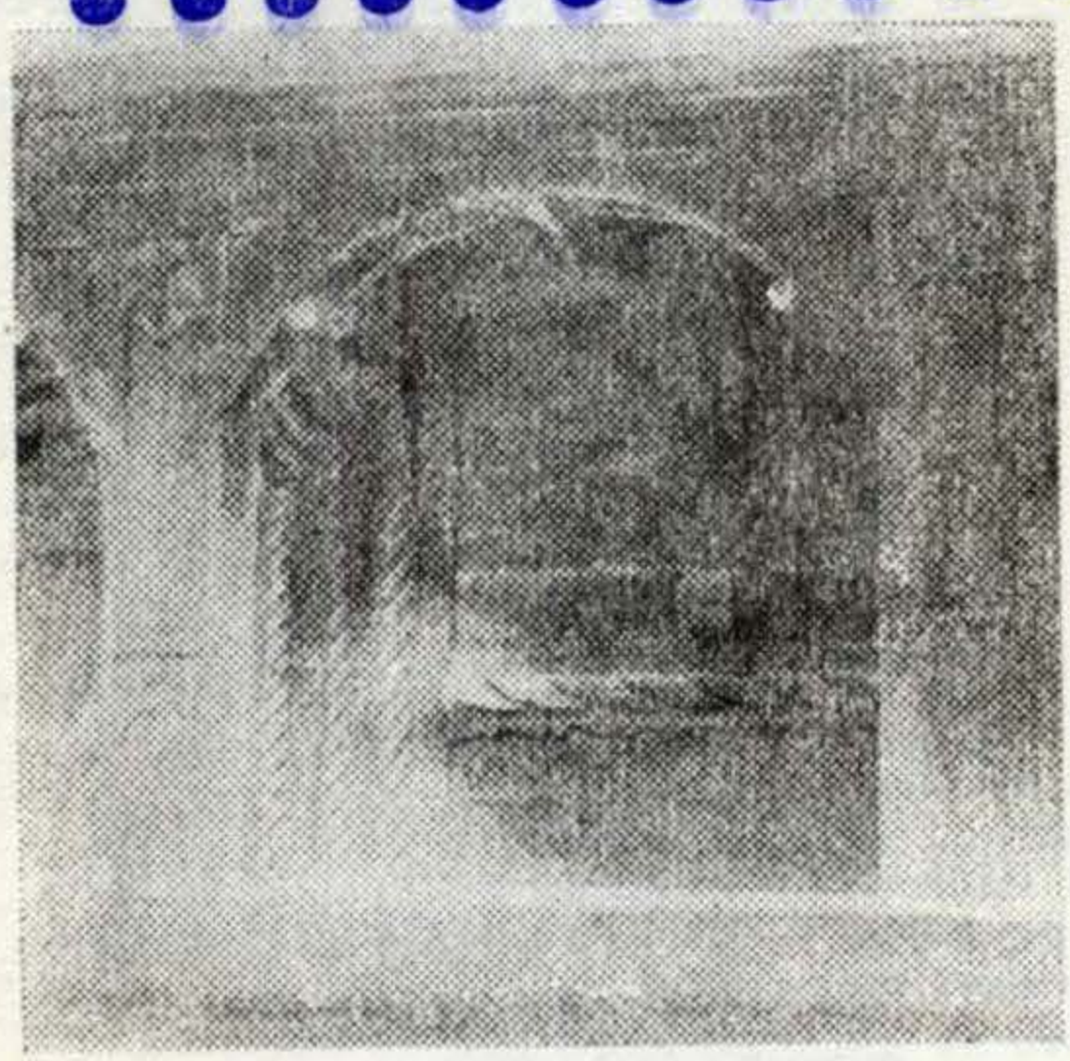

Horea s-a dovedit a fi nu numai un încercat conducător al celor asupriți, un aprig mînuitor de lance, ci și un tot așa de talentat mînuitor al dălții, un mare artist în modelarea lemnului.

Probabil că în lungile sale peregrinări, urmărit fiind de autoritățile feudale ca „nesupus" și „răzvrătit", Horea, pentru a-și asigura existența sa și a familiei, va fi ridicat diferite edificii din lemn, laice și eclezias-tice, care însă fie că au dispărut, fie că nu se cunosc. Într-o asemenea împrejurare a fost concepută și dăltuită bisericuța de lemn din comuna Cizer, județul Sălaj, singura construcție care poate fi atribuită cu certi-

tudine lui Horea și meșterilor săi. Horea se mutase cu familia la Ciucea (jud. Cluj), devenind jeler pe moșia conților Banffy, unde Ilina, soția sa, avea un unchi. Momentul mutării sale și timpul cît a stat la Ciucea nu se cunosc decît cu aproximație : 1770—1773. Nu se cunoaște nici data exactă a începerii lucrului la biserica de pe dealul Coaste, ci numai anul terminării edificiului — 1773 —, dată prezentă în două inscripții săpate la intrarea în pronaos și naos.

Pînă în secolul al XVIII-lea, dealul Coaste, pe lîngă care curge Cizerul, era acoperit de păduri seculare de stejar, la poalele cărora locuitorii — iobagi și jeleri pe moșia familiei Banffy — aveau o bisericuță de lemn. În jurul anului 1750, nu se știe prin ce împrejurări, pădurea a fost cuprinsă de un incendiu ce a mistuit și clădirea. Neavînd alte posibilități materiale, sătenii, timp de 20—25 de ani, au folosit ca loc de cult o casă țărănească din lemn, acoperită cu paie, care se mai păstrează și astăzi. Ca execuție și elemente decorative, aceasta se aseamănă cu biserica pe care o va construi mai tîrziu Horea. Probabil că lucrarea a fost făcută tot de meșteri veniți de prin împrejurimile Albacului.

După stabilirea la Ciucea, locuitorii, cunoscîndu-i măiestria, l-au angajat pe Horea să le ridice un nou edificiu de cult. Materia primă — lemnul de stejar — găsindu-se din abundență, în cîțiva ani biserica a fost terminată. Se spune că copacii aleși de Horea erau așa de groși încît nu puteau fi aduși cu căruțele, ci numai legați cu lanțuri și tîriți de cîte 3—4 perechi de boi. Acest lucru este confirmat. Unii dintre stejarii din care au fost ciopliți stîlpii și bîrnele pereților, așa cum sînt astăzi, au un diametru de 50—70 cm.

Biserica, o întruchipare a tradițiilor arhitectonice maramureșene și transilvănene, a fost construită în întregime din lemn ; pînă și cuiele și cheia de la intrare sînt făcute din acest material. Este o biserică sală fără pridvor, compusă din pronaos, naos și altar, în jurul căreia — cu excepția altarului — se află un coridor îngust flancat de stîlpi susținuți de arcade. Pronaosul are plafonul orizontal, din scînduri groase de stejar. Deasupra lui se înalță, zvelt, turnul clopotniței. Naosul are partea superioară în formă de boltă.

În interior, pereții pe care s-a aplicat pînză groasă, sînt zugrăviți. Probabil că zugrăveala este mai tîrzie și aparține unor meșteri transilvăneni al căror nume nu se cunoaște. La exterior au fost executate lucrări de sculptură. De jur împrejurul clădirii, pe la jumătatea peretelui se află un minunat cordon în basorelief. Cele mai bogate și mai frumoase ornamentații sînt la intrare. Ancadramentele ușii, cu trei rînduri de cordoane angajate, stîlpii coridorului exterior decorați cu cordoane, motive florale și geometrice, arcadele cu butoni — toate dovedesc o mare măiestrie artistică, model de artă populară în lemn.

Deasupra ușii, la intrarea în pronaos, meșterii au săpat în lemn, cu litere chirilice, anul terminării construcției : „Ani d(e) la Hs 1773". La intrarea în naos există o altă inscripție, păstrată numai în parte, pentru că, intrarea fiind prea scundă, s-a tăiat din lemn o bucată în formă de arc, care, de altfel, a coincis cu cea mai mare parte a textului. Și de această dată inscripția începe cu „1773", an cînd lucrarea a fost terminată Există, de asemenea, și o a treia inscripție deasupra boltei, care pomenește numele meșterului constructor : „Lucrat Ursu", adică Nicola Ursu.

Cu toată această atestare, în testamentul său din 27 februarie 1785, întocmit de preotul Nicolae Rațiu, în celula de la Bălgrad, Horea îl indică drept meșter pe „Nicula Ion a Neamțului, care a făcut biserica în Țîzeri". Cum cele două izvoare pomenesc nume diferite, se pune întrebarea : cine este atunci adevăratul constructor — Nicola Ursu sau Nicula Ion a Neamțului ? Părerea acceptată pînă acum este aceea că, probabil, Horea avea luate în antrepriză mai multe lucrări și că pentru fiecare în parte avea cîte un meșter ce răspundea în fața sa de execuția construcției. Un asemenea meșter va fi fost și Nicula Ion a Neamțului. Acesta, împreună cu alți meșteri, îndrumați de Horea, sînt socotiți constructorii bisericii din Cizer, exemplar rar al arhitecturii românești în lemn din Transilvania secolului al XVIII-lea.

Valoarea lui istorică și culturală a determinat, după 194 de ani de existență, mutarea monumentului, din locul unde a fost construit, la Cluj, în cadrul Muzeului Transilvaniei.

1934: CLANDESTIN PESTE GRANIȚĂ

NICOLAE GOLDBERGER

Praga 1934...

Împreună cu prietenul meu Dăscălescu, căruia într-un cerc mai restrîns i se spunea „țăranul", ne plimbam agitați pe străzile orașului de aur...

Tot vorbind despre una, alta am ajuns pe o străduță lăturalnică, mai liniștită, cu iz medieval. Păşeam încet, absorbiți de discuție.

Era vorba despre reîntoarcerea în țară, pentru noi, atunci, o problemă mai mult decît dificilă. Ce-i drept, în Cehoslovacia ne puteam deplasa fără grijă, de-a lungul și de-a latul ei, întrucît Partidul Comunist din Cehoslovacia era legal. Punctul nevralgic îl reprezenta însă trecerea frontierei, căci nu era o trecere legală, cu acte în regulă, ci una clandestină.

De ce, totuși, atîta bătaie de cap ? Doar nu eram niște contrabandiști. Cu cîtva timp în urmă, în mod clandestin, trecuserăm în Cehoslovacia, pentru a participa la o plenară a Comitetului Central al Partidului Comunist Român. În perioada cînd partidul activa în ilegalitate, regimul burghezo-moșieresc își îndrepta tăișul celei mai crunte terori împotriva activului C.C. al P.C.R. De aceea unele ședințe și plenare ale Comitetului Central se țineau, adesea, în străinătate. O asemenea plenară a avut loc la Praga în februarie 1934. De multe ori membrii din conducerea partidului plecau peste hotare și pentru a participa la diferite ședințe ale Internaționalei Comuniste.

Revenind la plenara de la Praga, în rîndurile ce urmează nu mă voi ocupa de hotărîrile acesteia. Cititorul poate lua cunoștință pe larg despre ele din documentele de partid, dintr-o serie de studii și articole care s-au publicat pe marginea lor. Voi încerca, în schimb, să prezint un episod din domeniul activității ilegale a comuniștilor — trecerea clandestină a frontierei.

Imboldul care m-a determinat să aștern pe hîrtie amintirile personale privitoare la acest episod s-a născut, printr-o asociație de idei, în timp ce parcurgeam studiile cu privire la răscoala iobagilor de la Bobîlna, cu prilejul împlinirii a 530 de ani de la acel memorabil eveniment istoric. Așa mi-am amintit și de apropiatul meu tovarăș,

M. Diaciuc-Dăscălescu, care în anul 1937 a scris prima lucrare, de pe poziții marxiste, despre marea răscoală din 1437.

Din păcate, personalitatea acestui talentat militant comunist este puțin cunoscută. Fiu de țărani săraci, din fragedă copilărie s-a izbit de necazuri, de greutăți. Rămas de timpuriu fără părinți, el s-a îndreptat către porțile unui regiment, ajungînd copil de trupă. Receptiv la orice se petrecea în jurul său, a izbutit să facă cunoștință cu activitatea revoluționară, devenind membru al partidului comunist, ajungînd instructor al C.C. și, un timp, chiar membru al Secretariatului C.C. al P.C.R.

Setos de cunoștințe, Dăscălescu a știut să îmbine fericit munca intensă de activist cu cea de cercetător pasionat al istoriei patriei. Îl găseai frecvent în biblioteci, inclusiv la Biblioteca Academiei Române, documentîndu-se cu precădere asupra luptelor duse de-a lungul veacurilor de masele țărănești pentru o viață mai bună, pentru dreptate și libertate. Așa a reușit să întocmească lucrări științifice despre răscoalele țăranilor români în secolele trecute. În acea perioadă a ilegalității l-am cunoscut și eu pe Dăscălescu, ne-am apropiat unul de altul cu toată căldura, rămînîndu-mi neșters în inimă.

Dar să revin la relatarea episodului cu trecerea frontierei din Cehoslovacia în România, după plenara C.C. al partidului din februarie 1934.

...Pentru trecerea frontierei în Cehoslovacia, și invers, existau, după cum le numeam pe atunci, două „canale" : unul situat nu departe de Satu Mare, și altul în apropierea orașului Sighet. Care dintre cele două „canale" putea fi pentru noi, în împrejurarea dată, cel mai sigur și mai bun ? Greu de spus, din moment ce părerile noastre erau diferite. Se impune a le înfățișa succint.

Primul, cel de lîngă Satu Mare, însemna, după cum îl apreciam eu, trecere pe uscat, prin pădurile din zona graniței, iar celălalt, de lîngă Sighet, o trecere prin apele Tisei. Tocmai alegerea unuia sau altuia dintre cele două puncte constituia principalul subiect al discuției noastre în peregrinările pe străzile orașului Praga. Eu încercam să-l conving pe Dáscălescu pentru itinerarul Satu Mare, pe care-l cunoșteam mai bine. El susținea, dimpotrivă, să-l folosim neapărat pe cel din zona Sighet, argumentîndu-mi că este mai ușor, mai sigur.

Neputînd ajunge la un punct de vedere comun, ne-am decis să urmăm fiecare calea pe care o credeam mai potrivită. Am mai stabilit ca eu să plec cu două-trei zile mai înainte și, ajuns la București, să pregătesc primirea și cazarea lui Dăscălescu. În acest sens ne-am înțeles să fie așteptat pe o stradă în București, seara, la ora 19, urmînd cuvenitul control, la ora 21, și parola de recunoaștere, așa cum se obișnuia în munca ilegală.

Și pentru că sîntem la acest capitol — al trecerii frontierei — cred că este cazul să arăt mai pe larg modul de organizare de către partid a unor asemenea acțiuni.

În zonele punctelor de trecere, cum au fost cele de la Satu Mare și Sighet, funcționau așa-numitele aparate tehnice ale partidului, alcătuite din comuniști, membri ai organizațiilor locale, și simpatizanți ai P.C.R. Acestea erau complet necunoscute de autoritățile regimului de atunci.

În zona fiecărui punct de trecere, în aparatul tehnic se aflau unul sau doi membri de partid, după nevoi. Aceștia organizau întîlnirile conspirative, stabileau locuințele pentru adăpostirea celor ce urmau să treacă, gazdele respective. La rîndul lor, gazdele recrutau călăuzele (comuniști sau simpatizanți ai P.C.R. — oameni de încredere), pe care le cunoșteau membrii de partid din aparatul tehnic. Călăuzele însă nu cunoșteau, nu știau cine erau acei membri de partid. Aceasta atît pentru asigurarea celui mai strict secret, cît și pentru a elimina pericolul depistării de către Siguranță a reprezentanților partidului. Personalul aparatului, de la delegat pînă la călăuză, trebuia să cunoască perfect întregul sistem de pază grăniceresc, precum și ultimele evenimente petrecute pe frontieră, ca, de exemplu, arestări de contrabandiști. În asemenea situații, desigur că vigilența și măsurile de pază erau intensificate. Atunci și trecerea se amîna cîteva zile, pînă cînd se creau condiții favorabile. Se puteau schimba chiar și punctele de trecere. Membrii de partid însărcinați cu asigurarea trecerii nu dădeau rapoarte organizațiilor P.C.R. locale și nu participau la activitățile acestora tocmai pentru a-i feri de pericolul descoperirii lor de organele poliției.

Pe partea cehoslovacă exista, de asemenea, un aparat tehnic alcătuit dintr-un membru al P.C.R. care locuia într-una din localitățile aflate cam în dreptul punctului de trecere dinspre România. El proceda la fel cu analogul său din țară — asigura întîlnirile, locuința, gazda, călăuza etc. Comuniștii români se bucurau de întregul sprijin al Partidului Comunist din Cehoslovacia.

Țin să subliniez că acești tovarăși din aparatele tehnice aveau, într-adevăr, sarcini foarte riscante. Ei erau, ca să spun așa, baricade, tamponul dintre activul din conducerea P.C.R. și organele Siguranței.

O dată stabilit planul, ne-am despărțit. Eu trebuia să ajung în Capitală pe la începutul săptămînii, iar Dăscălescu cîteva zile mai tîrziu.

Hotărît, dar cu inima strînsă, am plecat...

Fără peripeții, am ajuns cu bine în mica localitate unde se afla aparatul nostru de trecere și am primit o călăuză slovacă. Împreună, pe o ploaie măruntă, în pragul înserării, am pornit-o spre linia bornelor de frontieră. Călăuza m-a asigurat că trecerea va dura puțin timp — una, două ore. Îmi surîdea perspectiva, așteptînd cu nerăbdare să mă văd cît mai repede în casa noastră conspirativă, la badea Ion, pe pămîntul românesc.

Mă puteam mișca ușor, eu neavînd decît un cufăraș cu cele strict necesare.

Cu ochii-n patru, cu urechile ciulite am pornit. Nici țipenie de om. Se lăsase de-a binelea noaptea cînd am ajuns la pădure, ea însăși o imensă îngrămădire de întuneric. Călcînd ca pe ace și urmînd picior sub picior călăuza, ne strecuram cu greu printre copaci. Din cînd în cînd liniștea nopții era ușor turburată de cîte un psst ! psst ! al slovacului — semnale să-l urmez cît mai strîns.

Încercam din răsputeri să nu ne facem simțiți, căci altfel... pericol de arestare. N-am reușit pe deplin. Vrînd-nevrînd ne-am împiedicat de copaci doborîți, de crengi căzute, de uscături care trosneau sub pașii noștri. Ne opream o clipă, ascultam...

Mergeam, mergeam și drumul parcă nu se mai termina. Încordat peste măsură, nici nu mi-am dat seama cînd mi-a fugit un picior pe o mică pantă, prăvălindu-mă într-o viroagă. Cufărașul mi-a zburat nu știu unde. Mă pierdusem și de călăuză. Am rămas locului, nemișcat, socotind că pînă la urmă slovacul îmi va simți lipsa și va încerca să mă caute, să mă găsească. Trăiam într-o tensiune greu de descris.

În sfîrșit, călăuza se reîntoarce. Mai mult îi ghiceam prezența. Am scos și eu un psst !

M. Diaciuc-Dăscălescu

S-a apropiat, m-a descoperit. L-am făcut să înțeleagă că mi-am pierdut bagajul. Am început să pipăim terenul palmă cu palmă pînă am dat peste cufăraș.

Bezna devenise parcă și mai densă, drumul prin pădure și mai greu, oboseala mai apăsătoare. Aveam impresia că se scurseseră de mult cele două ore — timpul maxim pentru trecere pe care mi-l garantase slovacul.

— Să ne uităm la ceas ! i-am propus. Să ne mai și odihnim puțin !

Nu a fost de acord nici cu popasul, nici cu scăpărarea unui chibrit sau cu aprinderea lanternei pentru a privi ceasurile, ca să nu ne simtă grănicerii. Călăuza a ținut să-mi confirme că depășisem cele două ore.

Un fior rece m-a străbătut cînd mi-a destăinuit, în plus, că... a pierdut drumul ! Nu părea însă alarmat. Mi-a cerut încă un efort, convingîndu-mă că se va descurca destul de repede. Ne-am așternut din nou la drum. Am mers și iar am mers. Ajunsesem la capătul puterilor. Ce mai putea spune buna mea călăuză slovacă ? L-am convins să rămînă pe loc și să ne odihnim, pînă spre ivirea zorilor. Atunci ne vom putea orienta, vom putea ști unde ne aflăm. Mi-am dat seama că și el era frînt de oboseală. Ne-am adăpostit lîngă un voluminos trunchi de co-

pac, ne-am desfăcut pardesiile și cu precauție am aprins lanterna : șapte ore trecuseră în loc de două ! Și la graniță tot nu ajunsesem. Gînduri, gînduri începură să mă frămînte. Oare unde nimerisem ?

În acele clipe regretam că nu-l ascultasem pe amicul meu Dăscălescu. Tare bună fusese propunerea lui de a trece prin Tisa !

Mijea de ziuă. Scrutam încordat în stînga și în dreapta, înainte și înapoi. Un gest al slovacului mi-a atras atenția : rămăsese stană de piatră, cu privirea pironită spre pămînt la 2—3 metri de el. Acolo era borna de graniță. Am rămas lîngă copac. Călăuza s-a îndreptat spre un delușor ca să-și dea mai bine seama unde ne găseam. La reîntoarcere mi-a spus că eram foarte aproape de casa lui badea Ion. De-abia atunci, în zorii acelei zile de april, am putut constata că pe timpul nopții, în loc să mergem direct spre punctul de trecere, dădusem ocol pădurii.

Am tras puternic în piept aerul proaspăt al pădurii în dimineața înnourată și-am tăiat-o soldățește spre casa atît de mult căutată. După douăzeci de minute călăuza m-a predat lui badea Ion, reîntorcîndu-se apoi în grabă în Cehoslovacia.

Își poate oricine închipui cum arătam după atîtea peripeții : înnoroiat din cap pînă în picioare, năpădit de frunze uscate și crenguțe, livid, cu ochii înroșiți de nesomn. Era și normal ca lelița Ileana, soția lui badea Ion, să mi se adreseze : „Dar ce-ai pățit de arăți în așa hal ? Lasă, fac eu îndată curate toate cele de pe dumneata".

Discuția, afară, la lumina zilei, a fost scurtă. Nu trebuia să fiu zărit de altcineva. M-am urcat iute în podul grajdului. Mi-am făcut un culcuș din fîn uscat, m-am dezbrăcat, m-am învelit cu două pături aduse de gazdă, căreia i-am dat în schimb hainele și încălțămintea, așteptînd să se înnopteze. Nu puteam pleca pe lumină. Și de aici pînă la Satu Mare drumul trebuia să-l parcurg tot noaptea.

Nu voi uita niciodată ulcica aceea cu lapte fierbinte pe care mi-a oferit-o lelița Ileana. Am dormit apoi toată ziua. La căderea serii m-am trezit. La lumina unei lămpi am putut distinge alături pe badea Ion.

— Văzut-ai ce femeie bărbată am ? Ți-a făcut hainele și pantofii mai faine decît or fost cînd erau noi.

După aceea am coborît și am cinat zdravăn. În același timp am făcut și planul pentru a ajunge la Satu Mare.

...Pe la 2 noaptea, badea Ion a înhămat caii la căruță. Pe fund a pus un strat de fîn și-o pătură. M-am suit în căruță, m-am întins pe pătură. M-am învelit cu alta și a întins peste ea un nou strat gros de fîn, iar pe deasupra a mai așezat doi saci cu porumb. Îmi aranjase și două răsuflători. Oricine l-ar fi oprit și l-ar fi întrebat : „Încotro, cu ce treburi ?" badea Ion ar fi răspuns prompt : „La tîrg, la Satu Mare, să vînd porumb".

În zori am ajuns în apropierea orașului. Am tras într-o pădurice. Am ieșit de sub stratul protector de fîn și porumb, m-am curățat bine pe haine. I-am mulțumit din suflet însoțitorului meu, ne-am îmbrățișat, ne-am strîns mîinile cu căldură, ne-am urat reciproc „cele bune" și ne-am despărțit.

...Ajuns la București am comunicat tehnicii noastre centrale strada, ora, parola stabilită în vederea recunoașterii și primirii unui tovarăș care urma să vină din străinătate.

În cele cîteva zile de răgaz găsisem și casa conspirativă unde urma să locuiască Dăscălescu.

Plin de nerăbdare, așteptam în seara sorocită sosirea lui Dăscălescu. Mare mi-a fost mirarea însă cînd tovarășa care trebuia să-l primească s-a întors singură, spunîndu-mi că nu se prezentase nimeni nici la întîlnirea obișnuită, nici la cea de control. Totuși vestea nu m-a alarmat. Am primit-o cu liniște, presupunînd că a întîrziat undeva în drum, rămînînd ca, peste trei zile, așa cum ne înțelesesem la Praga, să fie din nou așteptat. Dar nici la a doua, nici la a treia întîlnire, fiecare la interval de cîte trei zile, el nu s-a prezentat. Am început să fiu foarte neliniștit, bănuind că s-ar fi putut să fie arestat la graniță. Prin legăturile pe care le aveam cu Biroul avocaților noștri democrați a fost trimis unul dintre ei să cerceteze la Cluj, la Sighet, la organele de Siguranță de acolo, la închisoarea Consiliului de război din Cluj dacă nu cumva Dăscălescu fusese arestat. În același timp, tot prin avocații noștri, cu legăturile pe care ei le aveau pe lîngă Consiliul de război din București, ca și prin intermediul unor ziariști simpatizanți ai partidului, am sondat situația din Capitală. Nu cumva o fi fost prins de organele de Siguranță din București ? ne gîndeam.

Au trecut vreo două săptămîni și toate strădaniile noastre nu au dat nici un rezultat.

Oare plecase din Praga ? se întrebau alții. Pe baza unei înțelegeri de legătură rapidă cu cei din Praga, folosind mica publicitate din „Prager Tageblat", am aflat că Dăscălescu plecase din Praga. Cu atît mai mare devenea îngrijorarea noastră. Este, cred, interesant de știut cum se folosea acest mijloc de informare reciprocă. În țară noi foloseam mica publicitate în paginile ziarului „Universul", pe baza unui cod cifrat. „Uni-

versul" sosea regulat la Praga. Tovarășii de acolo luau cunoștință și ne răspundeau imediat la rubrica micii publicități din „Prager Tageblat", care și el sosea regulat la București. Față de informarea obținută, șeful tehnicii centrale a propus, după trei săptămîni de așteptare, să nu mai ieșim la întîlnire. Eu am insistat să se mai încerce totuși o dată. Vorba aceea : „încercarea moarte n-are".

Pe stradă, la ora și cu parola stabilite, tovarășii noștri cu misiune specială, printre care o fată, au fost din nou prezenți. Așteptam cu sufletul la gură rezultatul în casa mea conspirativă. Într-un tîrziu fata și-a făcut apariția. Speriată, galbenă, m-a informat că așteptîndu-l pe Dăscălescu s-a ivit la întîlnire un cerșetor, prost îmbrăcat, care i-a spus parola. Ea s-a speriat și a fugit, fiind convinsă că cerșetorul era un om al Siguranței. Nu era de mirare. Ea știa că trebuie să primească din străinătate un tovarăș de răspundere, care urma să se prezinte, după cum i se atrăsese atenția, foarte bine îmbrăcat.

Nu m-am împăcat din capul locului cu presupunerea ei că „cerșetorul" ar fi putut să fie un om al Siguranței. Știam doară că oamenii Siguranței erau destul de abili. În nici un caz, judecam eu, dacă Dăscălescu ar fi fost arestat și dacă Siguranța generală ar fi reușit să afle locul întîlnirii și parola de recunoaștere nu ar fi substituit prietenului meu un sărăntoc. Din contră, ar fi încercat să-l înlocuiască pe Dăscălescu cu unul care să-i semene cît mai bine și ca fizic, și ca îmbrăcăminte.

Gîndul că Dăscălescu, chiar torturat fiind, ar fi trădat parola, îmi era cu totul străin. În ruptul capului el nu putea să facă așa ceva. Deci soluția trebuia căutată în altă parte.

Preocupat de o astfel de logică, m-am hotărît să fac ceea ce de regulă nu era permis : să mă duc personal la întîlnirea de control, să văd cu ochii mei cine putea să vină și ce se putea întîmpla.

La ora fixată, dintr-un colț al orașului m-am suit într-un taxi, indicîndu-i șoferului strada. În apropierea străzii respective l-am rugat să meargă cît se poate de încet sub pretextul că nu cunoșteam exact numărul casei, pe care, chipurile, o căutam. Recursesem la această stratagemă pentru a putea identifica persoana în cauză, mai ales că era ora 9 seara (pe acea vreme, străzile lăturalnice ale Bucureștiului erau slab luminate).

Urmărind atent trecătorii, la un moment dat văzui, într-adevăr, un om tare prost îmbrăcat, exact ca un cerșetor. Privindu-l mai atent am rămas stupefiat : recunoscusem în „cerșetor" pe apropiatul meu tovarăș Dăscălescu ! L-am depășit cîțiva metri. M-am dat jos din mașină și am intrat repede într-o curte, spre a-l induce în eroare pe șofer. După plecarea taxiului, grăbindu-mă, l-am ajuns din urmă. Nu voi uita niciodată bucuria reîntîlnirii noastre. I-am indicat casa unde să meargă și ne-am despărțit.

Reîntîlnindu-ne, tîrziu, noaptea, am aflat tragica lui pățanie pe graniță la Tisa, lîngă Sighet. Iată ce mi-a povestit :

A sosit și el teafăr cu trenul accelerat la punctul de trecere. Călăuza noastră care l-a preluat avea o barcă pregătită pentru trecerea Tisei. Întrucît, datorită unor ploi de primăvară, Tisa crescuse puțin, călăuza i-a recomandat să se dezbrace amîndoi, să pună hainele în luntre și astfel, ținîndu-se de barcă, s-o împingă înainte pînă la malul românesc. Își asigurau în acest fel o trecere lină, nemaifiind nevoie să vîslească și deci să atragă eventual atenția grănicerilor români. Călăuza l-a mai convins pe Dăscălescu că apa nu trecea de brîu, că el cunoștea foarte bine vadul, arătîndu-i cu degetul că nu departe de acolo era capătul grădinii lui, unde vor poposi. Așa au și făcut. S-au dezbrăcat amîndoi, și-au pus hainele și bagajele în barcă și au început s-o împingă spre malul românesc. Din nenorocire pentru ei, la o cotitură, unde curentul apei era mai puternic, neobservînd aceasta din cauza întunericului, barca le-a fost smulsă din mîini. Cu toată strădania lor, luntrea s-a depărtat în jos pe Tisa, fără a o putea recupera.

Astfel au ajuns în grădina țăranului nostru goi-goluți.

După o scurtă discuție, au ajuns la concluzia că Dăscălescu trebuia să părăsească cît mai curînd casa, deoarece erau în pericol amîndoi de a fi arestați. Dacă grănicerii români ar fi prins barca, după numărul ei, în cîteva ceasuri ar fi fost identificați prin proprietarul bărcii. Dăscălescu nu a avut încotro. A primit o pereche de pantaloni vechi și o cămașă ruptă de la țăran și a pornit chiar în noaptea aceea pe drumul spre Sighet. Și, astfel, în locul costumului și pardesiului elegant, cumpărate de la Praga, a trebuit să meargă pe jos, fără nici un ban, fără nici un act de identitate, ca un cerșetor pînă la București. Nu-mi permite spațiul să mai relatez și despre șirul de peripeții prin care a trecut el în cele trei săptămîni, cum și-a cîștigat banii necesari hranei tăind lemne, ajutînd țăranii la munca cîmpului etc.

A făcut tot ce i-a stat în putință, trecînd peste orice piedici și greutăți, însuflețit de un singur gînd : îndeplinirea cu orice preț, a sarcinii încredințate.

ANIVERSĂRI GLORIOASE

N. G. MUNTEANU

11 octombrie 1868. În capitala Banatului se constituie **Asociația generală a muncitorilor din Timișoara** — prima organizație politică din țara noastră întemeiată pe principiile luptei de clasă. Asociații asemănătoare iau naștere repede și în alte centre muncitorești : Oravița, Reșița, Anina, Arad ; altele apar la Sibiu, Brașov, Orăștie etc. În prima jumătate a anului 1869 aceste asociații se declară internaționaliste, afirmînd că ele aparțin „celor care urmează Internaționala" și devenind astfel detașamente incipiente în acțiunea de organizare inițiată de Internaționala I.

Constituirea acestor nuclee politice muncitorești pe meleagurile bănățene n-a fost întîmplătoare. În ultimele trei sferturi ale secolului al XVIII-lea, industriile miniere și metalurgice din aceste ținuturi au cunoscut o rapidă dezvoltare. Pe la mijlocul secolului au fost create Corporațiile miniere grupate în Sindicatul minier ; la Oravița, încă în 1729, fusese înființată o „Școală montanistică", pentru „învățămîntul fierăstrăului și mineritului". În 1768 au fost create Uzinele Reșița pentru topitul și prelucratul fierului. În următoarea sută de ani Comitatul Caraș, cu reședința la Oravița, a devenit un important centru industrial, comercial și cultural. În 1847 au fost inaugurate liniile ferate Oravița-Buziaș și Oravița-Anina și a fost construită cea mai veche gară din România — Gara Oravița.

La mijlocul secolului (1855), cînd Curtea de la Viena a vîndut regiunea muntoasă din Comitatul Caraș unor reprezentanți ai capitalului francez, care au înființat Societatea de cale ferată STEG, în localitățile vîndute lucrau aproape 10 000 de muncitori minieri și metalurgiști (cca. 1 000 la Reșița, peste 900 la Moldova Nouă, 800 la Dognecea, 611 la Sasca, 421 la Oravița, alte sute la Ciclova, Doman, Secul, Văliug, Bocșa, Slatina etc.), în afară de lemnari, cărbunari, cărăuși.

Populația băștinașă de mult desfășura o îndîrjită rezistență împotriva colonizării Banatului cu populație străină. Un trimis special al Curții de la Viena, cu misiuni de colonizare, raporta în 1721 cu neliniște că anumite localități „ar corespunde intențiilor noastre", dar „locuitorii valahi de acolo cu foarte mare greutate vor părăsi ținuturile unde au fost crescuți și unde strămoșii lor prin muncă ageră dezvoltaseră agricultura".

În centrele industriale, ca cele din Comitatul Caraș, Sibiu, Brașov, Timișoara, Arad, procesul formării unor organizații pur proletare a fost mai ușor și s-a desfășurat mai repede. La început proletarii s-au constituit în asociații de ajutor reciproc — numite, în Transilvania, „lăzi frățești" („Bruderlade"). Acestea au luat ființă în deceniile V și VI ale secolului al XIX-lea. La Reșița, de pildă, în 1855 exista o „ladă frățească" cu 350 de membri.

Constituirea asociațiilor de ajutor reciproc n-a întîmpinat rezistența patronatului, care nu era vizat direct ; organizarea profesională de clasă, care să conducă acțiunea de apărare a muncitorilor împotriva exploatării, s-a lovit de la început de îndărătnica împotrivire a patronatului și autorităților. În focul luptei pentru dreptul la organizare au luat naștere asociațiile generale ale muncitorilor, cu caracter politic. Ele au constituit expresia maturizării politice a muncitorimii, au oglindit capacitatea proletariatului de a se organiza de sine stătător, în lupta împotriva asupririi economice și politice.

Reacțiunea dezlănțuită după înfrîngerea Comunei din Paris — 1871 — a dus la lichidarea asociațiilor generale ale muncitorilor ca secții ale Internaționalei I. Dar muncitorimea română, cîștigînd experiență în organizarea ei profesională și politică, n-a putut fi împiedicată să-și continue lupta. În deceniile al VIII-lea și al IX-lea procesul transformării asociațiilor de ajutor reci-

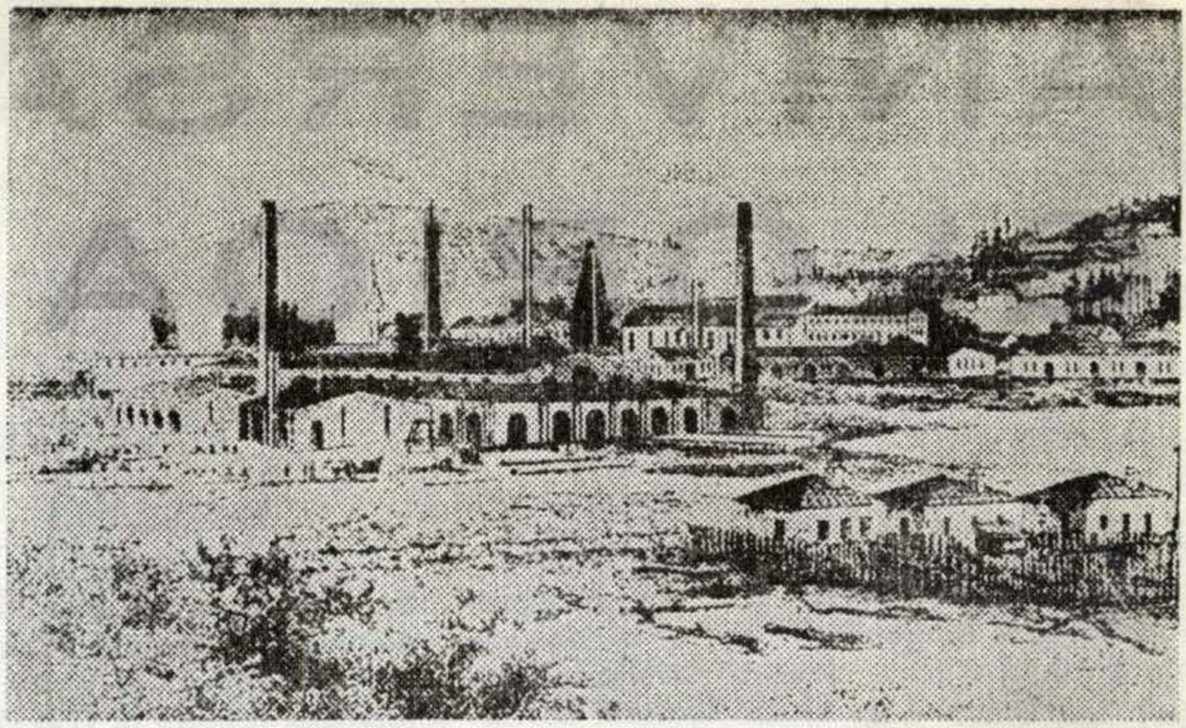

Furnalele de la Reşiţa (1867)

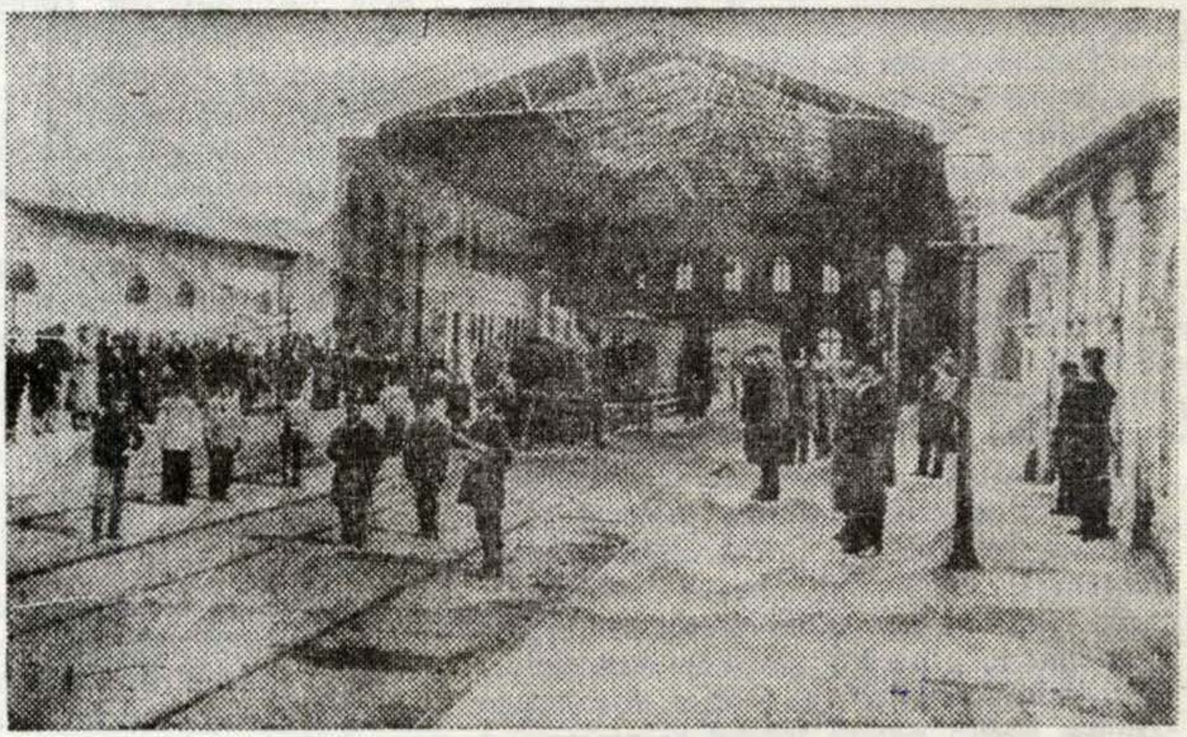

Gara Filaret din Bucureşti (1870)

Timişoara — vedere de la sfîrşitul secolului al XIX-lea

proc în organizații profesionale economice s-a generalizat, iar în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea au apărut sindicatele — organizații superioare de clasă ale proletariatului.

Paralel cu activitatea organizațiilor profesionale muncitorești bazate pe principiul luptei de clasă s-a dezvoltat mișcarea politică socialistă, cu profundă adeziune față de clasa muncitoare și marxism. Bucureștii și lașii au devenit leagănul și vatra unde s-a închegat și de unde s-a răspîndit în tot restul țării chemarea socialistă la luptă pentru libertate și dreptate socială.

„Contemporanul", fondat de frații Nădejde, C. Mille, Th. Speranță, V. Gh. Mortun, traducea și răspîndea operele lui Marx și Engels, mînuia cu inteligență și eficacitate metoda marxistă de analiză a laturilor vieții social-politice, științifice și culturale din țară. „Karl Marx și economiștii noștri" ca și „Ce vor socialiștii români" — primul document program al socialismului român — sînt lucrări care ocupă un loc important în literatura marxistă din deceniul al IX-lea al veacului trecut.

Relevînd tradițiile înaintate ale poporului român, socialiștii subliniau faptul că forța capabilă să preia aceste tradiții este clasa muncitoare, condusă de organizația ei politică — partidul socialist. „Viitorul este al socialismului, al socialismului muncitorilor" — subliniau ei în scrierile și propaganda lor.

Naturalistul N. Leon, darwinist convins, nota în „Amintirile" sale de prin anii 1879—1881, pe cînd era elev la Iași, că „influența lor (a socialiștilor — *n.n.*) asupra noastră era mai mult decît fascinantă" și erau considerați „niște apostoli, gata să sufere chiar moartea numai să nu renunțe la ideile lor".

Mișcarea muncitorească din țara noastră străbătuse în a doua jumătate a secolului al XIX-lea toate fazele caracteristice dezvoltării ei de la „clasă în sine" la „clasă pentru sine". De la casele frățești s-a trecut la organizații profesionale și la sindicate, de la „cercuri" și „cluburi" s-a ajuns la partid. Proletariatul român era pregătit să joace rolul celei mai înaintate forțe politice, menite să determine hotărîtor evoluția societății noastre. Rezultatul acestei perioade de continuu progres a fost crearea, în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România.

Misiunea măreață și plină de răspundere — a luptei pentru înfăptuirea visului de aur al omenirii, societatea socialistă — a fost preluată și îndeplinită de Partidul Comunist Român — întruchiparea strălucită a tradițiilor patriotice și internaționaliste ale proletariatului.

MUNCA

ORGAN SOCIAL-DEMOCRAT

PROIECTUL DE PROGRAM

AL

PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT ROMAN

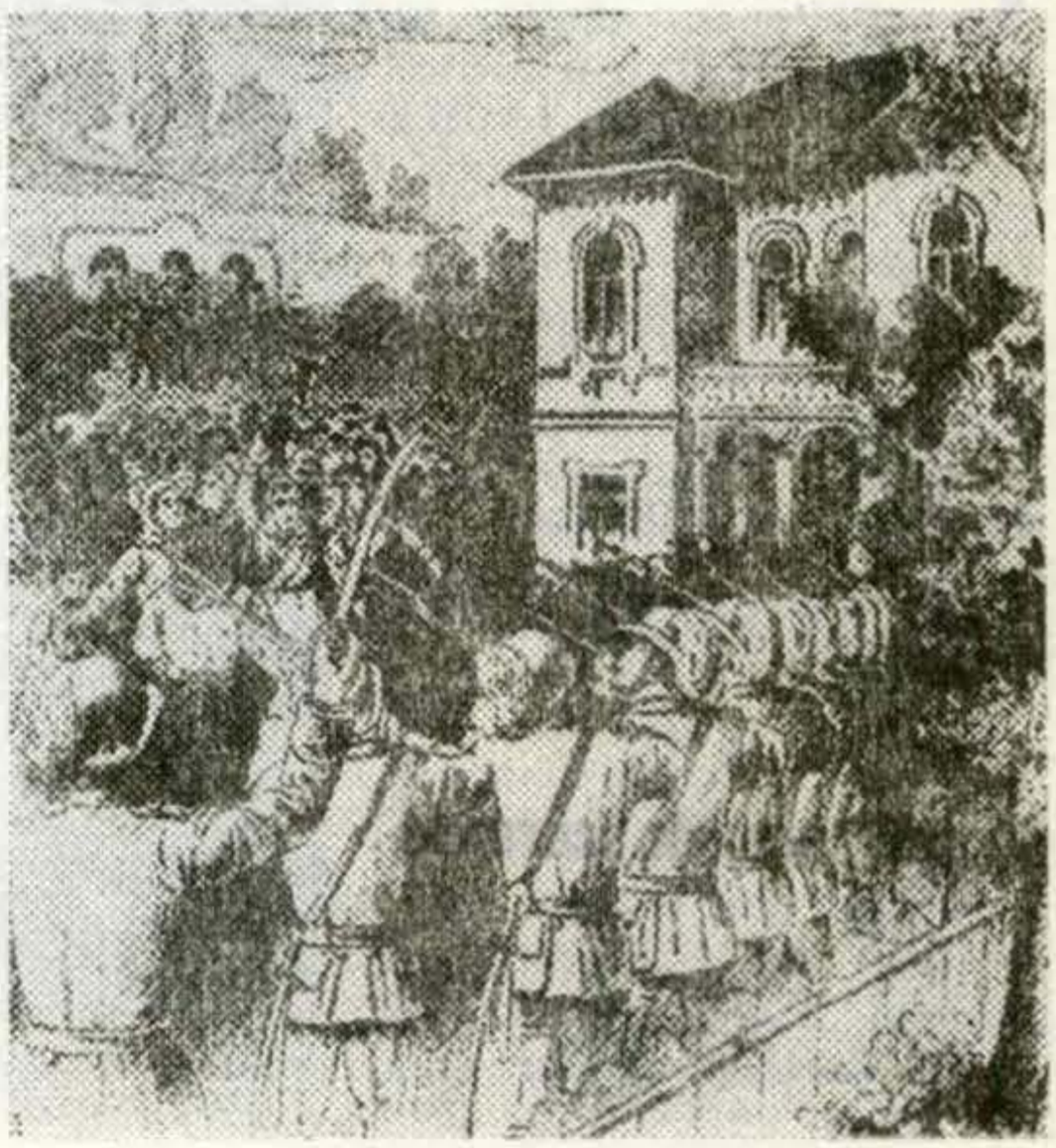

Reprimarea unei greve muncitorești la Reșița (1895)

Reinhard Heydrich

atentatul contra lui

ROGER GHEYSENS

La 27 mai 1942, ora 10,30, o explozie a zguduit ferestrele caselor și spitalului dintr-un liniștit cartier nordic al orașului Praga. O explozie care a atras atenția lumii asupra partizanilor dintr-o țară mică ocupată de naziști, și care a arătat că pe acest „teritoriu milenar al Marelui Reich" (după spusele lui Hitler) poporul ceh lupta cu hotărîre împotriva cotropitorilor. O explozie care l-a făcut pe Führer să spumege de furie, căci a provocat moartea sincerului și devotatului său colaborator, șeful **Reichssicherheitshauptamt**-ului (Serviciul central al securității Reichului), **Reichsprotektor in Böhmen und Mähren** (protector al Reichului în Boemia și Moravia), **Obergruppenführer SS** și general al poliției Reinhard Heydrich.

10 milioane de coroane

Cu opt luni înainte, mai exact la 27 septembrie 1941, Heydrich intra solemn în castelul din Praga pentru a-l înlocui pe fostul **Reichsprotektor** von Neurath, considerat „prea slab" și incapabil să înăbușe mișcările de rezistență din Boemia și Moravia.

Personajul ales, Heydrich, a dovedit înțelegere față de importanța pe care o acordau naziștii acestei acțiuni de „pacificare". Führerul nu s-a înșelat în alegerea făcută : sosirea lui Heydrich a însemnat proclamarea stării excepționale. Sîngele patrioților a curs în valuri timp de opt luni, la capătul cărora un parașutist ceh a lansat o grenadă asupra Mercedesului de un verde cenușiu al lui Heydrich. Marele **Reichsprotektor,** grav rănit, a fost încărcat pe lăzile unei mici camionete ce transporta cremă de ghete în cartierul Liben, și care l-a dus la spitalul Bulovka din vecinătate.

În aceeași zi, cehii aveau să-și dea seama că atentatul împotriva lui Heydrich i-a atins pe naziști în partea lor cea mai sensibilă. Pe ziduri apărură afișe roșii, amenințătoare. Praga fu înconjurată de barajele Wehrmachtului, ale SS-ului și Gestapoului, se proclamă stare de asediu și se decretă un ordin de interzicere a circulației între orele 21 și 6. Asupra orașului „criminal" se abătu o tăcere grea, întretăiată din oră în oră, iar după-amiezile din jumătate în jumătate de oră de vocea radioului și a megafoanelor de pe străzi, care anunțau pedeapsa cu moartea pentru oricine și-ar părăsi locuința în timpul nopții. Către seară, starea de asediu a fost extinsă în întreaga țară. Începînd de la ora 21, echipele **Sicherheitsdienst**-ului și ale Gestapoului scoteau din pivniță pînă în pod fiecare casă din Praga, vizitau fiecare apartament, scoteau oamenii din pat, controlau actele de identitate, deschideau dulapurile, sertarele, valizele, se uitau pe sub paturi și în closete, răsuceau butoanele aparatului de radio spre a verifica dacă nu fuseseră cumva ascultate emisiunile străine.

Nimic. Eșec total. Organizatorii atentatului dispăruseră ca prin minune. Gestapoul semnala că reținuse 541 de persoane din care, pînă la urmă, doar 19 fuseseră menținute în stare de arest : un activist în mișcarea clandestină de rezistență (de fapt :

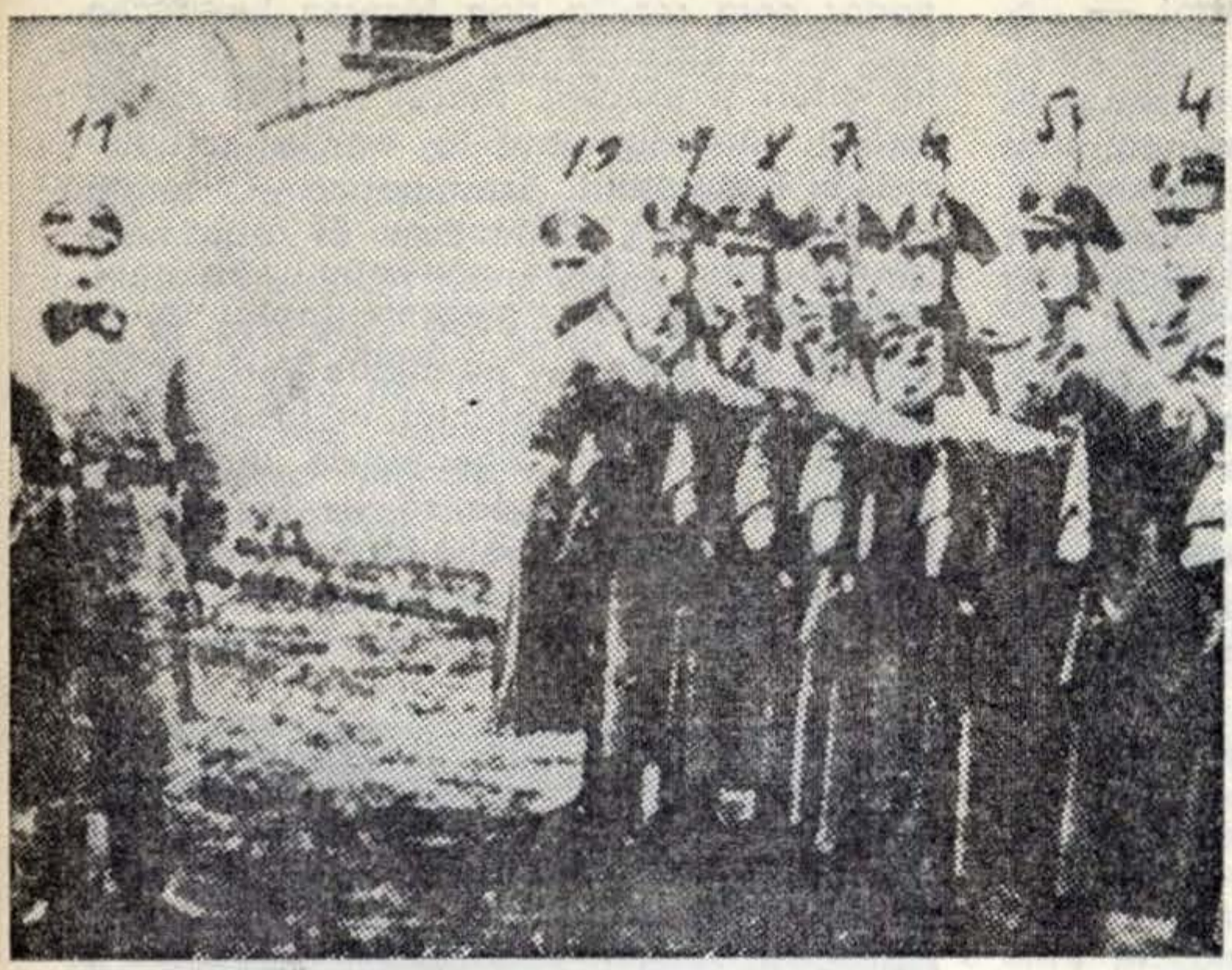

Detaşament nazist de represalii

HEYDRICH

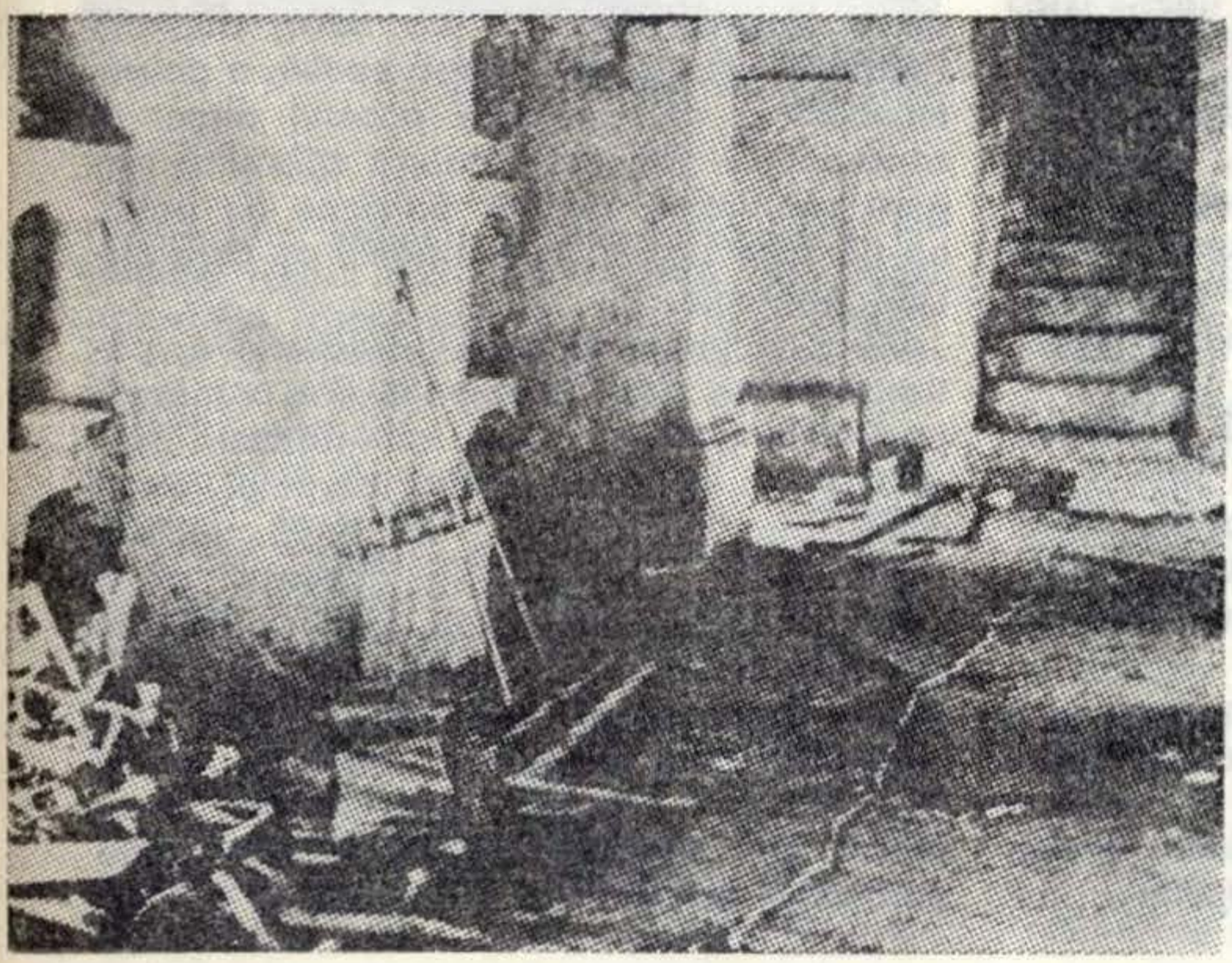

Cripta bisericii Sf. Ciril şi Metodiu, ultimul refugiu al patrioţilor, după atacul unităţilor S S

Jan Zika, șeful comitetului central — ilegal — al partidului comunist), patru evrei, doi muncitori cehi evadați de la munca obligatorie din Germania, patru deținători de rezerve prea mari de alimente etc.

Un mare magazin din piața Venceslas expuse în vitrină diferite obiecte găsite la locul atentatului și care puteau înlesni descoperirea autorilor : o bicicletă, o manta, o servietă, o beretă, un pistol automat. Afișe făcură apel la conștiința poporului „fidel lui Hitler" ; naziștii și pretinsul guvern ceh al protectoratului ofereau o recompensă de 10 milioane de coroane celui ce ar furniza un indiciu cît de mic care să permită descoperirea celor doi bărbați zăriți la cotitura drumului, ucigașii siguri ai lui Reinhard Heydrich.

La lumina torțelor

Hitler îl însărcină temporar pe Karl Hermann Frank cu funcția de **Reichsprotektor.** Acesta era un fost librar din Karlovy-Vary, activist al partidului nazist sudet al lui Henlein care, înainte de conferința de la München, pregătise anexarea la Reich a teritoriilor cehoslovace limitrofe. Frank, șef al SS-ului și al poliției de pe lîngă **Reichsprotektor,** însuflețit de speranța că s-ar putea menține definitiv în fruntea protectoratului Boemiei și Moraviei rebele, dădu dovadă de un zel exemplar. Elaboră cu grijă un vast program de represalii pe care-l supuse personal lui Hitler. Speranța sa de a fi numit **Reichsprotektor** nu i se împlini, în schimb își văzu planul acceptat. Începură execuțiile în masă. În timp ce autorii atentatului erau căutați în van, au fost arestați și trimiși la moarte artiști, scriitori, oameni de știință, activiști ai partidului comunist. Pe ziduri afișele roșii cu numele celor împușcați se înmulțeau. Și totuși, răspunsul întregului popor la această teroare continua să fie tăcerea absolută cu privire la atentatori, la complicii și la prietenii lor. Nici un denunț nu sosea la palatul Pecek, sediul din Praga al Gestapoului.

La 4 iunie, **Reichsprotektorul** Reinhard Heydrich sucombă în urma rănii sale. Corpul lui a fost purtat, la lumina torțelor, prin mijlocul orașului intransigent, în timp ce răpăitul tobelor hitleriste se înălța deasupra acoperișurilor caselor mute care ascundeau undeva pe cei ce-l uciseseră pe Heydrich. Solemnitatea funeraliilor trebuia să aibă loc la Berlin.

Furia naziștilor creștea pe măsură ce se prelungea neputința lor de a supune acest popor care rezista prin tăcerea lui, făcea bloc și se dovedea impermeabil la teroare, la torturi și execuții. Eșecul total al cercetărilor amenința pozițiile marilor șefi naziști în **Protektorat.** Acest popor — această „vermină cehă", după cum se exprimase Heydrich în cursul unei reuniuni secrete, ținută la puțin timp după instalarea sa la castelul din Praga — nu merita decît să fie exterminat sau transplantat în taberele de muncă din nordul Siberiei, de îndată ce Uniunea Sovietică avea să fie învinsă. În lipsă de dovezi, ele trebuiau inventate. Important era să se demonstreze Führerului dezlănțuit și lumii întregi, care admira Rezistența cehă, că la Praga ca și în alte părți numai germanii, „oamenii de rasă pură", dețineau ferm și definitiv puterea.

Dovada avea să fie Lidice, acel sătuleț tihnit din mijlocul pajiștilor și ogoarelor, la mai puțin de douăzeci de kilometri de Praga. În felul acesta, răsunetul celor ce urmau să se săvîrșească va ajunge cu siguranță în orașul unde fusese comis atentatul, dar și în regiunea Kladno, ținut minier și centru metalurgic, cunoscut de ani de zile ca rebel și „roșu". Lidice și lanurile lui de grîu aveau să fie distruse, arse, făcute una cu pămîntul.

În cripta rece

Șapte oameni trăiau acele zile de groază în cripta unei mici biserici baroce de religie greco-ortodoxă, din centrul orașului, sub nasul naziștilor. Și astăzi această criptă își mai păstrează aspectul ei primitiv. O pivniță veche, rece, umedă și întunecoasă, unde odinioară erau depuse sicriele călugărilor. O singură scară de lemn, astupată de o lespede ascunsă sub altar, duce în interiorul bisericii. În partea opusă, o gaură, mascată și ea, permitea accesul direct în sanctuar. O altă deschizătură zăbrelită asigură ventilația ; plasată aproape de boltă, ea dă spre strada zgomotoasă, pe care circulă tramvaie.

Chiar și în plină vară vizitatorul e pătruns de un fior de gheață. Pe o măsuță portretele a șapte tineri, cu înfățișare plăcută, în uniforme aparținînd corpului armat cehoslovac din Anglia, vă surid de sub sticlă. Alături fotografiile acelorași șapte tineri, cu fețele însîngerate, livide, acoperite de răni, cu tîmpla dreaptă găurită, vă fixează într-o ultimă evocare a eroicei lor lupte. Sînt uniți în moarte. Jan Kubis, Josef Gabcik, Josef Valcik, Adolf Opalka, Josef Bublik, Jan Hruby, Jaroslav Svarc. Șapte parașutiști cehoslovaci, proveniți din diferite

grupuri trimise în Anglia ca să lupte în spatele inamicului, pentru patria lor ocupată.

Au străbătut cu toții aproape același drum. După ocuparea Republicii Cehoslovace, la 15 martie 1939, și-au părăsit, ca mulți alții, căminele, părinții, logodnicele, ca să treacă clandestin frontiera **Protektoratului** și să meargă să se bată pentru eliberarea țării lor. Cînd prin Polonia, cînd prin Ungaria, traversînd Balcanii, Egiptul sau Orientul Mijlociu, au sosit în Franța ca să se angajeze în legiunea străină, care i-a trimis în Africa de nord. S-au întors în Franța în momentul cînd s-a format la Adge corpul cehoslovac. Campania din

Materialul comandorilor expus într-un magazin din Praga

Franța le-a prilejuit pentru întîia oară întîlnirea față-n față cu inamicul lor. După armistițiul franco-german trecură în Anglia. Intrînd în formațiile de parașutiști, au consimțit să execute sarcina cea mai periculoasă, aceea de a pleca în misiune în țara lor ocupată de naziști. Se știau oare condamnați la moarte? Mijloacele existente în epoca respectivă nu permiteau o reîntoarcere asigurată. De asemenea, erau informați asupra condițiilor de viață extrem de grele în **Protektorat,** îndeosebi pentru o persoană posedînd acte de identitate false. În fine, în 1941—1942 nu se putea nădăjdui într-o victorie apropiată.

Deasupra **Protektoratului** au fost parașutate mai multe grupuri. În rapoartele extrase din arhive îi găsim, printre alții, pe acești șapte tineri care au îndeplinit un rol de seamă în afacerea atentatului contra lui Heydrich. Într-un avion „Halifax" au părăsit pe rînd aerodromurile engleze: la 28 decembrie 1941, grupul „Silver A" (Alfred Bartos, Josef Valcik, Jiri Potucek); grupul „Silver B" (Jan Zemek și Vladimir Skacha) și grupul „Anthropoid" (Josef Gabcik și Jan Kubis); la 28 martie 1942 grupul „Out Distance" (Adolf Opalka, Karel Curda); la 28 aprilie 1942 grupul de sabotaj „Bioscop" (între alții, Josef Bublik și Jan Hruby); la 30 aprilie grupul „Tin" (între alții, Jaroslav Svarc). Oamenii reuniți în cripta rece erau deci la origine parașutiști proveniți din grupe diferite.

Patrioții au fost răspîndiți în timpul nopții pe teritoriul patriei lor ocupate atît dinspre apus cît și dinspre răsărit, unde un corp cehoslovac a fost creat mai tîrziu în sînul armatei sovietice.

La drept vorbind, o dată ajunși la destinație, încercările acestor clandestini de a intra în contact cu mișcarea de rezistență, și a se pierde în viața cotidiană a cetățenilor din **Protektorat,** s-au dovedit anevoioase. Realitatea depășea toate informațiile primite. Cei pe care trebuiau să-i întîlnească nu se mai aflau la adresele notate. Fuseseră arestați, deportați sau puși la zid. Școlile superioare erau închise, „carnetele de muncă" obligatorii, hîrtiile de identitate sever controlate. Cei suspecți, familiile cu un membru fugit în străinătate, de pildă, erau supravegheate de aproape. Pentru a obține rațiile de hrană, limitate și neîndestulătoare, trebuia să prezinți „carnetul de muncă". Aparatele de radio fuseseră confiscate.

Parașutiștii s-au văzut deci nevoiți să se adreseze unor necunoscuți: unui morar și unui institutor, unui grădinar, ba chiar unui jandarm. Dar vitalitatea spiritului de rezistență nu s-a dezmințit: conștienți cu toții că-și riscau viața, au consimțit, în afară de cîteva excepții, să-i ajute. Trecuți de la o familie la alta, dintr-o ascunzătoare în alta, agenții secreți au fost adăpostiți și hrăniți pînă cînd au descoperit o rețea de rezistență capabilă să se ocupe de plasarea lor. Astfel, după atîtea dificultăți, grupurile „Anthropoid" și „Silver A" au reușit să se instaleze și să-și înceapă lucrul. Împreună cu membrii rezistenței, grupați sau nu, ei au organizat rețele de informații, de contacte. Locul cel mai sigur pentru rezistență părea să fie orașul Praga, deoarece la vest țara era lipsită de teritoriile ei muntoase, alipite Germaniei, și separată de Slovacia proclamată „Stat liber" sub egida lui Hitler, iar în țara cehă germanii au ocupat toate posturile de conducere din uzine și birouri și au pus stăpînire pe magazine, pe cele mai bune vile și apartamente. Acolo în capitală oamenii din grupul „Anthropoid" urmau să-și aducă la îndeplinire misiunea secretă, acolo toți cei-

lalți puteau să se deplaseze mai ușor, să se întîlnească, să se hrănească și să locuiască. Cîte unii, a căror prezență permanentă în oraș nu era obligatorie, aveau posibilitatea să colinde dintr-un loc într-altul. Așadar, la Praga, membrii rezistenței, patrioții, infirmierele de la Crucea Roșie, văduvele ofițerilor cehi executați de naziști, oameni din medii foarte diferite puteau fi antrenați la viața clandestină a grupurilor venite din Anglia.

După un duel cu pistolul

Rezistența cehoslovacă era condusă, în epoca aceea, de U.V.O.D. (Comitetul central al rezistenței interne) în care alături de partidul comunist ilegal, forța cea mai activă a luptei antihitleriste, erau reprezentate și alte grupări, printre care și cea a foștilor ofițeri și organizația sportivă Socolii. Toți aceștia colaborau frățește împotriva ocupanților și a slugilor lor. Membrii grupului „Anthropoid" au dat de una din rețelele Socolilor„ condusă de fostul campion internațional de gimnastică Pechacek, și cîțiva membri ai acestei rețele au fost informați despre misiunea lui Josef Gabcik și Jan Kubis : atentatul contra lui Heydrich. Oamenii lui Pechacek au reușit să intre în legătură și cu grupul „Silver A", al cărui comandant, Bartos, se stabilise în orașul Pardubice, în timp ce radiotelegrafistul său, cu postul emițător clandestin „Libuse", se instala provizoriu cînd într-unul, cînd în altul din satele învecinate. Al treilea membru al grupului, Josef Valcik, pe punctul de a fi descoperit de Gestapo, a trebuit să se refugieze la Praga, unde a contribuit la pregătirea atentatului.

Studiind diferite proiecte, parașutiștii au ales pînă la urmă drumul care cobora din nord și cotea brusc spre vest, spre cartierul praghez numit Liben. Acesta era itinerarul zilnic al lui Heydrich, după ce-și părăsea domiciliul din împrejurimile orașului și se îndrepta spre birourile lui din castelul de la Praga. Luînd legătura cu personalul castelului, membrii rezistenței au aflat însă că Heydrich urma să părăsească în curînd **Protektoratul** pentru a înăbuși mișcarea de rezistență din Franța. Apoi au fost anunțați că la 27 mai Heydrich trebuia să plece la cartierul general al lui Hitler. Dar drumul spre aerodrom era, pe o anumită distanță, același cu cel ce ducea spre castel și planul inițial deci nu trebuia schimbat.

La 27 mai 1942 doi biciclișți se iviră în colțul drumului spre Liben. Păreau doi muncitori ce se duceau la lucru. În una din servietele lor erau însă ascunse două bombe, în cealaltă o pușcă automată „Sten gun". Lucrătorii se opriră, făcură cîțiva pași, își sprijiniră bicicletele în locuri diferite. Unul dintre ei, Gabcik, își pregăti arma, ascunzînd-o sub manta. Kubis ținea în rezervă cele două bombe din servietă. Minutele treceau și oamenii așteptau, se făcuse 10... În mod normal, Heydrich ar fi trebuit să fie acolo... Cîteva persoane, ascunse prin vecinătate, așteptau ca și dînșii. Ceva mai departe se afla Valcik, din grupul „Silver A", care trebuia să semnalizeze cu ajutorul unei oglinjoare ce reflecta soarele apariția Mercedesului de un verde cenușiu.

Ora 10,25. Oglinjoara sclipi. Mercedesul se apropia și la 10,29 vră... Gabcik sări în stradă, înaintea automobilului, lepădă mantaua, își îndreptă arma spre Heydrich, care ședea lîngă șofer, și trase... Nimic ! Înțelegînd că arma era blocată, Gabcik o azvîrli și o luă la fugă în direcția nord-vest. Șoferul Klein, crezînd că avea de-a face cu un singur „terorist", opri mașina ca să se lanseze în urma lui Gabcik. În acel moment Kubis, a cărui prezență nu fusese bănuită, intră în acțiune. Scoase din servietă o grenadă și o aruncă în spre automobil, apoi sări pe bicicletă și o șterse spre sudul orașului. Grenada explodă lîngă roata dreaptă din spate. Un tramvai de pe linia nr. 3, care tocmai sosea, frînă brusc scrîșnind din toate roțile ; geamurile vehiculului zburară în țăndări.

Heydrich coborî prin portiera smulsă, cu revolverul în mînă, dar, grav rănit, nu se putu servi de el ; palid și mut, se clătină... Atentatul fusese dus la bun sfîrșit !

Pe o stradă vecină, Gabcik, după ce se bătu cu Klein într-un veritabil duel cu pistolul, izbuti pînă la urmă să-l rănească pe șoferul SS în pulpă și se refugie în grădinile vilelor. Kubis coborî spre piața cartierului Liben, își sprijini bicicleta în fața unui magazin și dispăru în strada alăturată. Familia Novak îl primi și îl ajută să-și schimbe îmbrăcămintea. Jindriska, fiica lor în vîrstă de paisprezece ani, se duse după bicicletă și o ascunse. După cîteva zile, Gestapoul avea să convoace toate fetele din cartier într-o sală de gimnastică, pentru a le face să defileze în fața unui martor care observase gestul Jindriskăi. Confruntarea nu va da nici un rezultat, dar, mai tîrziu, după trădare, copila va fi împușcată împreună cu întreaga familie.

În nopțile următoare, anumiți locuitori avură un somn agitat. La Praga sosiră noi parașutiști, investiți cu misiuni diferite. Zadarnic încercară însă membrii rezistenței să le înlesnească ieșirea din oraș. Teroarea făcea ravagii, capitala era încercuită, toate ieșirile erau controlate. Cîte unii începură să-și piardă stăpînirea de sine în fața afluenței de afișe roșii : morți și iar morți... În cele din urmă, preoții bisericii Sf. Ciril și Metodiu îi primiră pe Gabcik, Kubis și pe cei din alte grupuri. Într-adevăr, cît timp ieșirea din Praga le rămînea interzisă, cripta părea să fie pentru ei refugiul cel mai sigur. Căpitanul Opalka, singurul ofițer de carieră dintre ei, care beneficiase de o as-

cunzătoare la domiciliul văduvei unui ofiţer împuşcat cu prilejul instalării lui Heydrich la Praga, se alătură celorlalţi.

„Mătuşa cea bună" a paraşutiştilor

Oraşul şi ţara rămîneau mute. Frank lansă un ultimatum poporului ceh : dacă pînă la 18 iunie asasinii lui Heydrich nu au fost descoperiţi... Se pronunţau discursuri aprinse la mormîntul lui Heydrich. Lidice fusese „ras de pe suprafaţa pămîntului". Camioane întregi transportau patrioţi la locurile de execuţie. La Pardubice, căpitanul Bartos simţi primejdia apropiindu-se şi părăsi oraşul ; radiotelegrafistul său, Potucek, se ascunse la Lezaky, informînd Londra despre cele întîmplate. Jandarmul ceh care-l asistase se va sinucide cînd vor veni să-l aresteze.

De-a lungul şi de-a latul ţării mai existau însă şi alţi paraşutişti. Unul din ei, Karel Curda, făcea parte din grupul „Out Distance", comandat de căpitanul Opalka. Se refugiase la mama sa, de origine germană, şi de la sosirea în **Protektorat** nu dăduse dovadă de zel. Îi era frică, de altfel, ca şi mamei sale. În cele din urmă se decise să adreseze o scrisoare anonimă unui birou depărtat de jandarmerie cehă : „Încetaţi să-i căutaţi pe cei ce au comis atentatul contra lui Heydrich. Încetaţi asasinarea unor oameni nevinovaţi, fiindcă vinovaţii sînt Gabcik şi Kubis...". În principiu, jandarmii ar fi trebuit să predea imediat scrisoarea autorităţilor germane. Dar nu se grăbiră s-o facă. Unul din ei, care avea rude în localitatea de unde fusese expediată scrisoarea şi simţea dorinţa să le revadă, pretextă „cercetări la faţa locului" şi după trei zile plecă într-acolo... La sosire fu însă surprins de Gestapo şi primit cu urlete : „Unde e scrisoarea ?"

De la o epistolă anonimă la o trădare deplină nu e decît un pas. La 16 iunie, Karel Curda se prezentă la sediul Gestapoului din Praga şi îşi denunţă fraţii de luptă ; dădu adresa familiei Svatos care îl ascunsese pe Kubis şi căreia îi aparţinea servieta abandonată de acesta. Maşina Gestapoului se puse febril în mişcare. În cîteva ore trădătorul îi conduse pe germani de la o familie la alta. La sosirea lor institutorul Zelenka se otrăvi, doamna Moravec, „mătuşa cea bună" a paraşutiştilor, făcu la fel. Părinţii, bunicii, fraţii, surorile, copiii, chiar şi prietenii familiilor denunţate au fost arestaţi şi torturaţi.

Raportul lui Otto Geschke, şef al Gestapoului din Praga, semnala : „...Timp de trei săptămîni au fost folosite toate mijloacele posibile şi imaginabile fără să se poată descoperi un singur indiciu. Cehii, destul de numeroşi, care ar fi putut depune mărturie cu privire la obiectele expuse, au tăcut. În cursul interogatoriilor, paisprezece persoane au recunoscut că erau la curent cu preparativele agresiunii. Treizeci şi cinci de persoane cunoşteau locul unde se ascundeau paraşutiştii după atentat. În decursul a două «interogatorii», în ziua de 17 şi în noaptea de 17 spre 18 iunie, s-a obţinut în sfîrşit adresa unei biserici unde urmau să se ascundă ucigaşii lui Heydrich..."

Cadavrele pe trotuar

Acţiunea a început la 18 iunie ora 2. Gestapoul nu ştia însă exact nici unde şi nici cîţi oameni se ascundeau în biserică. Trupele au încercuit corpul de case în care era zidită biserica. Pe la ora 4, mici unităţi al SS-ului şi Gestapoului au pătruns în biserică prin coridorul parohiei. La intrare au fost însă întîmpinate de tirul puştilor mitraliere şi au trebuit să se retragă. Paraşutiştii stabiliseră un rond de gardă permanent. În momentul acela, Opalka şi doi din oamenii săi ocupau galeria de deasupra naosului. Naziştii au început să tragă cu puştile automate de la ferestrele unei şcoli din faţa bisericii ; au adus chiar şi un mic tun. În cele din urmă, ei au pătruns cu forţa în biserica apărată eroic de cei trei gardieni ai săi. Împuşcăturile se auzeau din stradă. Liniştea s-a restabilit abia către orele 7. Cei din SS au scos din biserică un om mort şi doi muribunzi. Pe aceştia doi i-au transportat la spital, dar ei şi-au dat obştescul sfîrşit fără să-şi mai recapete cunoştinţa. Unul dintre ei era Kubis. Cadavrul celui de-al treilea a fost întins de-a dreptul pe trotuar. Adus la faţa locului trădătorul Curda şi-a recunoscut şeful. Opalka înghiţise o capsulă de otravă înainte de a-şi zbura creierii cu ultimul său glonte. Ceilalţi doi l-au imitat.

Frank, care ţinea să vadă cu propriii lui ochi pe toţi aceşti oameni ce-i răpeau somnul, a dat dispoziţie ca cei rămaşi să fie prinşi vii. În germană şi în cehă, difuzoarele i-au somat să se predea, promiţîndu-le că vor fi trataţi ca prizonieri de război. Dar cei patru bărbaţi închişi în criptă tăceau.

În acele condiţii mitralierele fiind neputincioase, germanii au ordonat pompierilor cehi să smulgă gratiile singurei ferestre, iar cînd unul din ei a izbutit, au în-

(Continuare în pag. 89)

SCRISORI DIN EXIL

Majoritatea arhivei generalului Gheorghe Magheru a fost achiziționată de Direcția Generală a Arhivelor Statului în 1966, iar în prezent se află la Arhivele Statului Craiova. Cele cîteva mii de documente se întind pe o perioadă de trei secole și jumătate, reținînd atenția în mod deosebit acelea emanate între anii 1821 și 1880. Acestea reflectă cu pregnanță etape importante din lupta poporului român pentru unitate națională și pentru independență.

Scrisorile care urmează ilustrează suferințele preotului Radu Șapcă în exil, el cel mai „batjocorit și necinstit" dintre toți membrii Guvernului Provizoriu, sau ne fac martorii tristeții fără margini care a cuprins inimile românilor aflați la Paris cînd au primit vestea morții lui Nicolae Bălcescu, „departe de dulcele sîn al patriei".

AL. BĂLINTESCU

1852, August 6/18, Ghemlec

Cu părintească blagoslovenie[1]

D-le Ghiță, am văzut o scrisoare a dumitale către d. Magherașu, văru dumitale, și m-am bucurat prea mult. Și eu după dorința mea te rog arată părintelui dumitale, d-lui Magheru, asemenea d-lui Ștefan Golescu, d-lui Nicolae și d. Grigorii Grădișteanu părinteasca blagoslovenie și la toți frații rumâni de acolea. Eu, tată, cu cinste vă fac cunoscute aște pentru mine, că din mila împăratului ceresc sănt bun, sănătos. Iară pentru altele, toate închisorile nepriietinilor turci, le-am prevăzut și m-am odihnit într-ănsăle și cu lacătu pus, în cele mai scărboase locuri [...] Apoi vă rog ca să judecați, că eu văz că ca mine batjocorit și necinstit nu mai este altu. Pă toți îi văzui că ș-au siguranție fiișcare pentru sine-și, iară eu în trei ani de zile și merge pă patru, n-am văzut dă la turc măcar o pâine și umblu din om (în) om ca un bagabont. Mănînc astăzi la unu și mâine unde găsesc, au nu găsesc. Așa dar, socotesc că loundu-mă alte măsuri, nu voi avea nici dă la Dumnezeu vreun păcat, nici dă la oameni rușine, că eu din Brusa n-am voie ca să es afară ca ceilalți frați ; tot la opreliște, și mijloace ca să trăesc, nu-mi dă.

Apoi arătați-mi un adevăr și o povață că ce să mai fac. Și sănt al dumneavoastră rugător către milostivu Dumnezeu. Numai săngur Pleșoianu să bate pentru mine...[2] (este) un om ca nici unu.

PREOTU ȘAPCĂ

Paris, 1853, ianuarie 4

Scumpo surore[3]

Anul Nou deși mă găsi în mijlocul fraților mei, dar ce folos că voi lipsiți, și nu numai ființa voastră, dar și nuvelele[4] voastre. Sunt trist surore ; nu știu care va fi cauza tăcerii voastre. Dea Domnul să fiți sănătoși ! Sănătate, atît vă urez, și voi fi ferice. Anunți-mă dragă surore, scrie-mi, sunteți bine, ca să mă bucur. Zi și noapte gîndirea mea este la voi. Nu poci să-mi imaginez tăcerea voastră ; tocmai de Anul Nou să nu mă mîngîiați cu ale voastre nuvele ! Eu v-am scris ; nu știu dacă veți fi receput

---

[1] Arhivele Statului Craiova, fondul Magheru, LXVIII bis/5. Orig.
[2] Trei litere făcă nici un sens : „lpo".
[3] Arhivele Statului Craiova, fondul Magheru, LXI bis/46. Orig.
[4] Nuvelă — aici în sensul de veste.

ale mele scrisori. Pe aici suntem toți sănătoși. De la văru am receput o scrisoare ; este mai bine și se face negustor la Constantinopol. Negustoria lui, nu este în ea fixată.

Eri recepurăm o tristă nuvelă. Nicu Bălcescu au murit. Eram tocmai la masă la d-na Bolliac, cînd recepurăm această tristă nuvelă ; la toți ni se umplură ochi de lacrămi la perderea acestui bărbat care era speranța țării. Oh, ce infortună cum (sic) cerul și un tribut astfel de scump românilor ! Nu știu dacă și-au terminat uvragiul de istorie. Muri sărmanul departe de dulcele sîn al patriei, și nu numai atît, și lipsit de orice sărutare frățească și de orice sunet al limbii sale care poate ar mai fi înveselit amărăciunea vieții sale, căci era în teribile suferințe fizice și moralicești. Nu știu nimic pozitiv cui au lăsat manuscrisurile sale. Se zice că le-au confiat ambasadorului turc de acolo, unde el au murit în Sicilia. El au vorbit pînă la cel mai din urmă minut al vieții sale care fu bine (sic) scurtă pentru un bărbat ca dînsul.

Ah, surore, fatalitate ! Din numărul nostru periră trei pînă acum. Mai auzim că bietu Duca au înebunit ; d. Tell scrie lui d. A. Golescu această nuvelă.

Scrie-mi, draga mea. Complimenturi de la toți. D-na Bolliac te dorește și te îmbrățișează atît pe tine, cît și pe amica noastră Arceasca. Arată salutările mele la toți. Îmbrățișează pe tata și pe Romulus din parte-mi.

Al tău frate,

Gh. MAGHERU

Istanbul la mijlocul secolului trecut

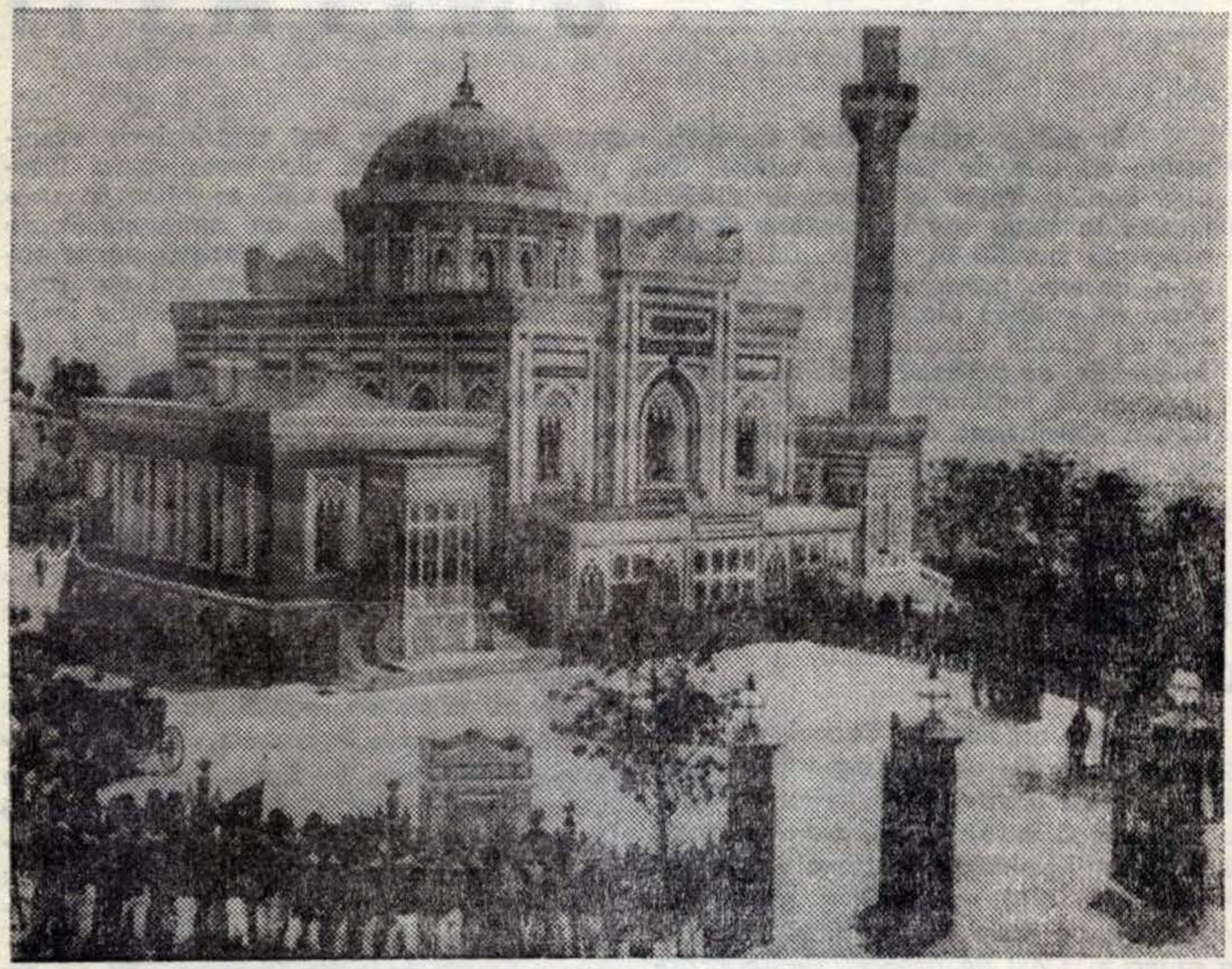

VOLUNTARII UNITĂȚII

În anii primului război mondial, numeroși români au fost surprinși de evenimente departe de ținuturile natale. Unii, proveniți îndeosebi din Transilvania, fuseseră înrolați forțat în armatele diferitelor state beligerante ; alții, se aflau în străinătate la studii sau în căutare de lucru ; exista, de asemenea, un mare număr de emigranți stabiliți în Franța, S.U.A. etc. Ei au resimțit, alături de întregul popor român, durerea provocată de tragedia războiului. Au trăit, împreună cu cei din Țară, zilele de epopee ale Oituzului, Mărăștiului și Mărășeștiului. Și-au simțit inimile încălzite de idealul desăvîrșirii unității naționale. Iar atunci cînd împrejurările le-au fost favorabile, au acționat în slujba acestui ideal prin forme și cu mijloace specifice : propagandă în susținerea drepturilor poporului nostru, înrolarea în detașamente de voluntari, constituirea de consilii naționale etc.

„Ne punem în cumpănă tot ce avem"

Mulți dintre ardelenii și bucovinenii care făcuseră parte din armata Imperiului habsburgic și erau prizonieri pe teritoriul Rusiei au cerut, după intrarea României în război, să fie primiți voluntari în armata română. În decembrie 1916, s-a constituit la Darnița, lîngă Kiev, un mare centru, cuprinzînd 250 de ofițeri și 1 200 de gradați, dintre prizonierii români care-și exprimaseră dorința de a deveni voluntari.

Această largă mișcare s-a născut în condițiile unei adînci efervescențe revoluționare care cuprinsese continentul nostru și a cărei finalitate se va concretiza în victoria revoluției socialiste în Rusia și în desăvîrșirea unității naționale în statele din centrul și sud-estul Europei.

Sensul mișcării, scopurile sale sînt cu claritate explicate în manifestul voluntarilor de la Darnița, din 13/26 aprilie 1917, în care se declara : **„Astăzi, cînd noi românii, ca și celelalte neamuri subjugate, ne-am convins definitiv că nouă, ca români, nu ne mai este posibilă existența în cadrele statului austro-ungar ; noi, care, în limbă, în cultură, în structura socială și în întreaga noastră ființă etnică și politică formăm un trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale națiunii române, cerem cu voință nestrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a forma împreună cu ea, un singur stat național românesc [...] Pentru acest ideal ne punem în cumpănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copiii noștri, viața și fericirea urmașilor noștri. Și nu ne vom opri, pînă ce nu vom învinge ori vom peri".**

La 23 februarie 1917, prin ordinul nr. 1 191 al Ministerului de război al României s-a ho-

tărît înființarea Corpului de voluntari, trecîndu-se apoi la recrutarea, organizarea și instruirea lor. Șase comisii speciale au fost trimise să adune voluntarii români din lagărele de prizonieri din Rusia. Activitatea lor a fost încununată de succes. La aceasta a contribuit și gazeta corpului de voluntari, din care au apărut, începînd cu data de 20 iulie 1917 și pînă în decembrie 1918, 23 de numere, precum și propaganda vie desfășurată prin diferite alte mijloace.

Pe măsură ce se constituiau, formațiunile de voluntari erau îndreptate spre Moldova. Primele batalioane au sosit la Iași în ziua de 8 iunie 1917, prilejuind o manifestare entuziastă. Pînă în august 1917, numărul voluntarilor a depășit cifra de 10 000. Ei au luptat efectiv împotriva armatelor invadatoare, mulți căzînd eroic în bătăliile legendare de la Mărăști, Mărășești și Oituz. Semnificația luptei voluntarilor nu trebuie remarcată ca o acțiune militară propriu-zisă ci ca o expresie vie a năzuințelor care animau întregul popor român.

ION MAMINA

Batalioanele „Horea", „Cloșca" și „Crișan" în Italia

În Italia, Legația României era zilnic asaltată de nenumărate scrisori trimise de ostașii și ofițerii români care cereau stăruitor eliberarea din prizonierat și trimiterea pe front contra Triplei Înțelegeri.

Congresul națiunilor oprimate din Austro-Ungaria, întrunit la Roma la 7 aprilie 1918, recunoscut de președintele Italiei, Orlando, a înlesnit eliberarea tuturor ostașilor de origine română din lagărele de prizonieri.

Unitățile românești, cuprinse la început în batalioanele „Horea", „Cloșca", „Crișan" s-au grăbit să trimită luptătorii în linia de foc.

S-a format o comisie de propagandă și un comitet literar, hotărîndu-se editarea la Roma a unui ziar, care a publicat în permanență colaborări ale Comitetului român de la Paris, proteste împotriva păcii înrobitoare impusă României de Puterile Centrale, cereri de a se forma „Legiunea română", care cu arma în mînă să lupte pentru **„unirea cu patria lor mamă".** S-au stabilit strînse legături cu Comitetul cehoslovac din Roma, cu patrioții italieni sprijinitori ai cauzei românilor, care formaseră „Comitetul italian pro-România".

La 19 iunie s-a constituit „Comitetul de acțiune" al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina cu sediul la Roma, cu scopul de a organiza, într-o legiune română, pe toți românii din Austro-Ungaria aflători în Italia, Franța, Anglia, Statele Unite. Eforturile depuse în această direcție au dat roade : la 18 iulie s-a aprobat înființarea Legiunii române din Italia, avînd comandant pe Lucian Ferigo.

La 28 iulie, cehilor, iugoslavilor și românilor eliberați din prizonierat li s-au înmînat steagurile de luptă în cadrul unei ceremonii, simplă și solemnă.

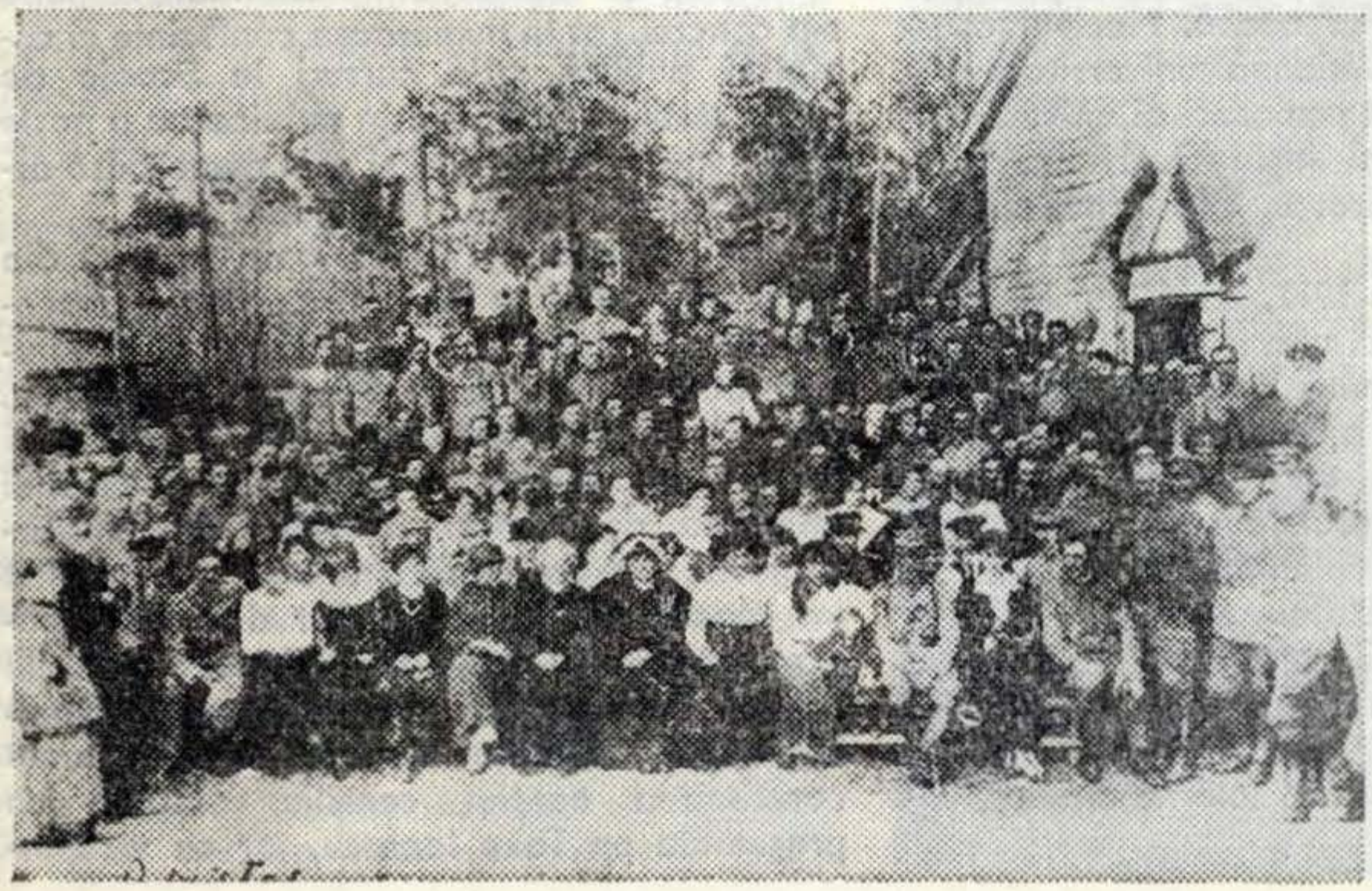

Darnița, 1917 : curînd voluntarii vor porni spre Iași

Roma, noiembrie 1918: grup fotografiat cu prilejul întoarcerii Legiunii române de pe front. De la dreapta la stînga: N. Titulescu, C. Mille, Vlad Ghica, dr. Ion Ursu, col. Feraiolli, Lahovari, ministrul României la Roma, col. I. Florescu, ataşatul militar al României în Italia, pr. dr. Vasile Lucaci, Penescu, secretarul Legaţiei României, ostaşi români din legiune şi ofiţeri superiori italieni

În vreme ce la Alba Iulia, în sala Unirii şi pe Cîmpul lui Horea mulţimile aclamau entuziaste unirea Transilvaniei cu România, consfinţind prin voinţa lor desăvîrşirea statului naţional unitar, Legiunea română sărbătorea acelaşi mare eveniment, de faţă fiind N. Titulescu, Vasile Lucaciu şi alţii.

PETRE UGLIŞ DELAPECICA
G. DIMITRIU-SEREA

Izvorît din aspiraţiile seculare ale compatrioţilor

Mulţi români stabiliţi în Franţa au constituit la 3 octombrie 1918, la Paris, „Consiliul naţional al unităţii românilor" în scopul de a lupta pe cale propagandistică şi diplomatică pentru realizarea aspiraţiilor istorice ale poporului nostru. Nucleul acestui grup a fost „Misiunea universitară română" compusă din profesori ai universităţilor din Bucureşti şi Iaşi: D. Hurmuzescu, Tr. Lalescu, S. Mîndrescu, G. Murnu, E. Pangrati şi alţii.

La sfîrşitul anului 1917, se aflau la Paris circa 30 de profesori universitari şi numeroşi oameni politici români. Activitatea lor s-a concentrat în jurul ziarului „La Roumanie", organ săptămînal al revendicărilor şi intereselor româneşti, apărut la 17 ianuarie 1918. Preocuparea de căpetenie, mai cu seamă după pacea de la Buftea, a constat în combaterea interpretărilor răuvoitoare asupra adevăratelor aspiraţii şi sentimente ale poporului român, în întreţinerea interesului şi simpatiei opiniei publice internaţionale pentru România.

Cea dintîi manifestare politică de amploare a fost primirea solemnă a parlamentarilor şi universitarilor români în şedinţa Parlamentului francez din 24 ianuarie 1918. Unul dintre rezultatele acţiunilor întreprinse a fost şi constituirea **Comitetului economic franco-român,** prezidat de Louis Barthou.

Solidaritatea cu naţiunea română exprimată în mesajul adresat universitarilor români de către L. Poincaré, pro-rectorul Universităţii din Paris, la 4 februarie 1918, precum şi sprijinul unor proeminente personalităţi intelectuale franceze ca Lacour-Gayet, R. G. Lévy, E. Picard, membri ai Institutului Franţei, De Martonne, profesor de geografie la Sorbona, G. Lecomte, preşedintele Societăţii oamenilor de litere din Franţa, şi alţii au fost de un real folos cauzei naţionale române.

Activitatea membrilor misiunilor române s-a concretizat în numeroase conferinţe şi cuvîntări publice, prin cursuri la Şcoala de înalte studii din Paris, prin publicarea a peste 40 de volume şi broşuri şi prin numeroase articole apărute în „La Roumanie".

La 6 septembrie 1918, colonia română din Paris s-a întrunit în adunare generală cu scopul de a constitui un organ naţional al tuturor românilor aflaţi în Franţa. V. Lucaciu, avînd mandatul românilor din America, şi dr. I. Cantacuzino, preşedintele Federaţiei unioniste, din partea românilor din Austro-Ungaria, au fost însărcinaţi să alcătuiască un consiliu naţional format din reprezentanţii românilor decişi să acţioneze în ţările aliate pînă la pacea generală. La 3 octombrie 1918, colonia română a proclamat constituirea acestui consiliu, alegînd ca preşedinte pe Take Ionescu, iar ca vicepre-

ședinți pe V. Lucaciu, O. Goga, dr. C. Angelescu și I. Th. Florescu. Din consiliu făceau parte dr. I. Cantacuzino, N. Titulescu, Tr. Vuia, Th. Ionescu, I. Găvănescu, C. Diamandy, C. Mille.

Constituirea Consiliului a fost primită favorabil. Guvernul francez, apreciindu-l ca pe un organism **„izvorît din aspirațiile seculare ale compatrioților săi către libertate și unirea țărilor române"**, l-a recunoscut oficial, la 12 octombrie 1918. Scrisori de recunoaștere, de simpatie și sprijin pentru cauza română au fost prezentate, în numele guvernelor lor, de către miniștrii de externe ai Angliei și Italiei, în noiembrie 1918. Guvernul american, deși nelegat printr-un tratat cu România, a declarat, prin reprezentantul său R. Lansing, că **„nu este indiferent față de aspirațiile poporului român..."**

Activitatea consiliului a contribuit la pregătirea opiniei publice internaționale pentru istoricul act din 1 decembrie 1918, pentru înțelegerea realistă a legitimității aspirațiilor naționale ale poporului român.

ION BORCAN

Dincolo de ocean

La izbucnirea primului război mondial, mii de emigranți români, în marea lor majoritate din Transilvania, trăiau în S.U.A. și Canada, concentrați în special în statele nord-americane din vecinătatea marilor lacuri: New York, Pennsylvania, Ohio, Indiana, Michigan, Illinois. Românii americani în aceste împrejurări și-au manifestat profunda lor simpatie și adeziune la cauza poporului român. Organizații muncitorești, societăți culturale și persoane particulare au început să desfășoare o remarcabilă acțiune de propagandă în cercurile politice și culturale americane, în sprijinul aspirațiilor de libertate și unire într-un singur stat a poporului român.

În primăvara anului 1917, o delegație din care făceau parte, printre alții, Vasile Stoica și Vasile Lucaciu, părăsea Iașul cu destinația S.U.A., unde a sosit după o călătorie de două luni prin Rusia și Japonia. Imediat după sosire, membrii delegației au purtat discuții cu diverse personalități politice americane și cu diplomați străini acreditați în S.U.A. În același timp sînt organizate adunări impunătoare la Youngstown, Trenton, Cleveland, Detroit și alte localități, unde trăia un număr însemnat de români. După ce doi din membrii delegației părăsesc S.U.A., Vasile Stoica continuă, cu ajutorul societăților românești din America, acțiunea de popularizare a cauzei românilor americani, broșuri și hărți, discuții cu diverși reprezentanți ai vieții politice și culturale din S.U.A.

Ca urmare a acestor eforturi, oameni politici de prestigiu, printre care Theodore Roosevelt, fost președinte al Statelor Unite, Franklin Lane, ministru de interne, și William Phillips, secretar de stat, directori de ziare ca I. E. Bennet („Washington Post") și Louis Wiley („New York Times"), istorici ca Frank H. Simonds și alții, și-au exprimat în diverse împrejurări simpatia și admirația pentru lupta dîrză a poporului român.

Înființarea primei legații române în S.U.A., la 1 ianuarie 1918, constituirea în vara aceluiași an a „Ligii naționale române din America", avînd ca președinte pe Vasile Stoica, precum și activitatea desfășurată de dr. N. Lupu, cel dintîi ministru român acreditat în S.U.A., au contribuit în mod substanțial la crearea unui climat favorabil țării noastre.

În noua conjunctură, sînt realizate progrese și în direcția constituirii unor unități de voluntari români. O parte din cei aproape 15 000 de voluntari, care își expri-

S.U.A., „Independance Hall": reprezentanții diferitelor națiuni consfințesc colaborarea în lupta de eliberare. În dreapta, îmbrăcat în uniformă militară, Vasile Stoica

Sfințirea steagului și depunerea jurămîntului la Viena

maseră dorința de a lupta, formează bateria 142 mortiere de tranșee, distinsă pe frontul francez, iar o altă parte se încadrează în armata S.U.A.

FL. TĂNĂSESCU

Drepturile noastre sînt clare!

Viena. În ultima zi a lunii octombrie 1918, într-o sală din Dreherpárk, se da citire următorului document :

„Ofițeri și soldați români !

Popoarele din împărăția Austro-Ungară se organizează pe baza națională și democratică.

Drept aceea, ofițeri și soldați români din Bucovina, Ardeal și Ungaria, în adunarea lor de astăzi ținută la Viena și-au ales din mijlocul lor un Senat (sfat) militar, ca secție militară a Comitetului național din Bucovina, Ardeal și Ungaria cu sediul la Viena.

Scopul acestui senat militar este să organizeze pe toți ofițerii și soldații români din aceste țări".

Însemnătatea Senatului militar a fost deosebită, atît prin faptul că afirma voința națiunii române chiar la Viena, cît și prin poziția sa de organ central al altor organizații militar-politice care mai luau naștere pe teritoriul Imperiului habsburgic, aflat în plin proces de dezmembrare. Ministrul de război Stöger-Steiner a fost nevoit să recunoască oficial acest organism. Generalul Ion Boieriu, care se bucura de un deosebit prestigiu în rîndul militarilor români și străini, a preluat funcția de președinte militar al organizației, îndeplinită inițial de căpitanul sibian Popa Traian ; secretar general a fost, încă de la constituire, preotul căpitan Gheorghe Oprean, venit de pe Tîrnave.

În scurtă vreme, comandamentul militar român dispunea de un efectiv de peste 40 000 de soldați și ofițeri. În cursul lunii octombrie s-au ținut la Viena numeroase întruniri, culminînd cu manifestația din 30 octombrie organizată în sala Veigel din Dreherpark, cu ocazia proclamării Republicii austriece.

La 27 noiembrie 1918, într-o sală din Atlashol, a avut loc ultima ședință a Senatului militar. În procesul-verbal întocmit cu acest prilej se spunea : **„Drepturile noastre doar sînt atît de clare, încît și asupritorii noștri s-au convins că orice rezistență și stavilă față de aceste drepturi sfinte este zadarnică [...] poporul nostru e convins de drepturile și viitorul său și cu însuflețire își va da și viața, cînd e vorba de zdrobirea jugului de robi".**

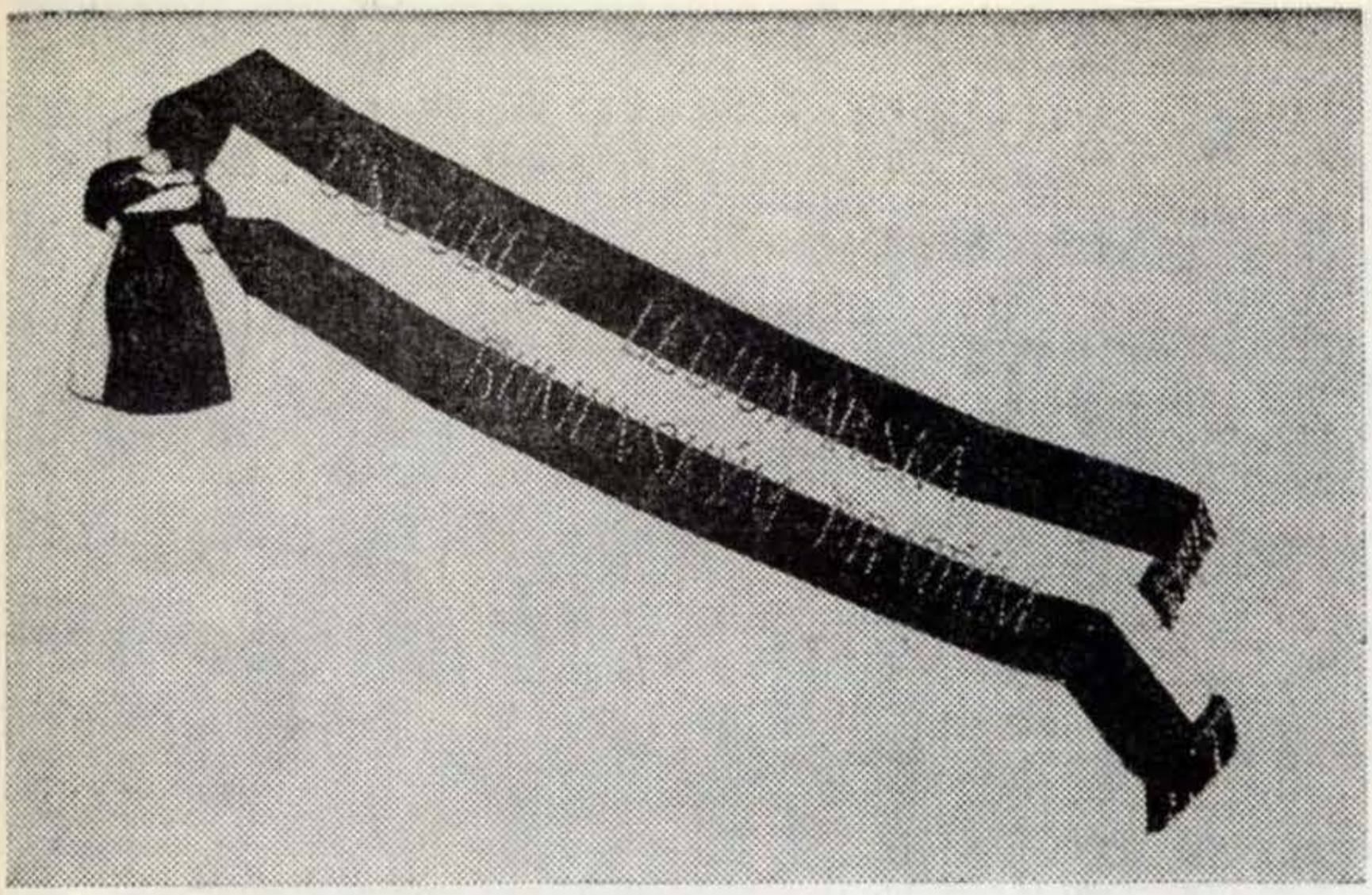

Un simbol al prieteniei : tricolorul dăruit de praghezi Legiunii române din Cehoslovacia

Într-o atmosferă de entuziasm și înălțare spirituală, Senatul s-a declarat dizolvat, iar membrii organizației și-au dat întîlnire la Alba Iulia...

I. BUTNARU

Octombrie 1918, la Praga

În zilele revoluției naționale din Cehia, în octombrie 1918, ostașii români din regimentele de infanterie 2 Brașov și 51 Cluj, care încă din februarie 1915 fuseseră dislocate în garnizoana Praga, s-au alăturat luptei de eliberare a maselor populare cehoslovace. Astfel, pe baza unei înțelegeri cu dr. Scheiner, președintele socolilor cehi, cînd străzile orașului Praga au fost asaltate de mari grupuri muncitorești vizînd ocuparea Palatului comandamentului, a cazărmii „Frantz Iosef" și a altor instituții publice, ofițerii români, sub pretextul întăririi efectivului de apărare din interior, au retras în cazarmă patrulele din oraș, iar în timpul nopții, în taină, au distribuit revoluționarilor cehi armament. Sublocotenentul Florea Simion, care avea comanda plutonului însărcinat cu apărarea porții principale a cazărmii, s-a angajat ca la **„momentul oportun să înlesnească cehilor sau socolilor cehi să poată ocupa această cazarmă fără nici o rezistență".** Evoluția evenimentelor s-a petrecut întocmai, iar soldații români din cazarmă **„au fost socotiți oaspeți dragi".**

După ce s-a anunțat oficial că Cehoslovacia și-a redobîndit independența națională, iar trupele și autoritățile militare austro-ungare au părăsit Praga, soldații români, rămași în acest oraș, au organizat un detașament înarmat format din circa 300 de oameni, la dispoziția comandamentului militar ceh „Narodni Vybor" (Consiliul Național Cehoslovac). Efectivul detașamentului a sporit considerabil cu ostași români din cazărmile și spitalele din Praga.

La 30 octombrie, ofițerii și intelectualii români din regimentul 2 și 51 infanterie, întruniți la cantonamentul căpitanului Laurențiu Curea, au constituit **Consiliul Național al soldaților și ofițerilor români** și au hotărît organizarea **Legiunii române din Praga**, sub comanda lui Alexandru Simion, căpitan în Regimentul 2 Infanterie. Legiunea s-a pus la dispoziția **„Comitetului Național promițînd că va apăra Praga pe o rază de 10 km în caz că vreun regiment german s-ar apropia de ea".** La finele lunii noiembrie 1918, cînd ostașii români au părăsit Praga, populația cehă le-a făcut o grandioasă și mișcătoare manifestație de simpatie, dîndu-le în dar un steag cu culorile românești, purtînd inscripția : „C.S.C. OBEC LEGIONARKA RUMANSKYM BRATRIM". Astăzi steagul se află la muzeul din Brașov.

Exprimînd dorința ca aceste episoade istorice să constituie germenele viitoarelor relații prietenești dintre cele două popoare, remarcabilul om de știință cehoslovac, prof. dr. Joan Urban Jarnič, sfătuia în 1919 pe români și cehi : **„Să ne cunoaștem, să ne înfrățim și să ne iubim unii pe alții spre marele folos al amîndoror neamurilor".**

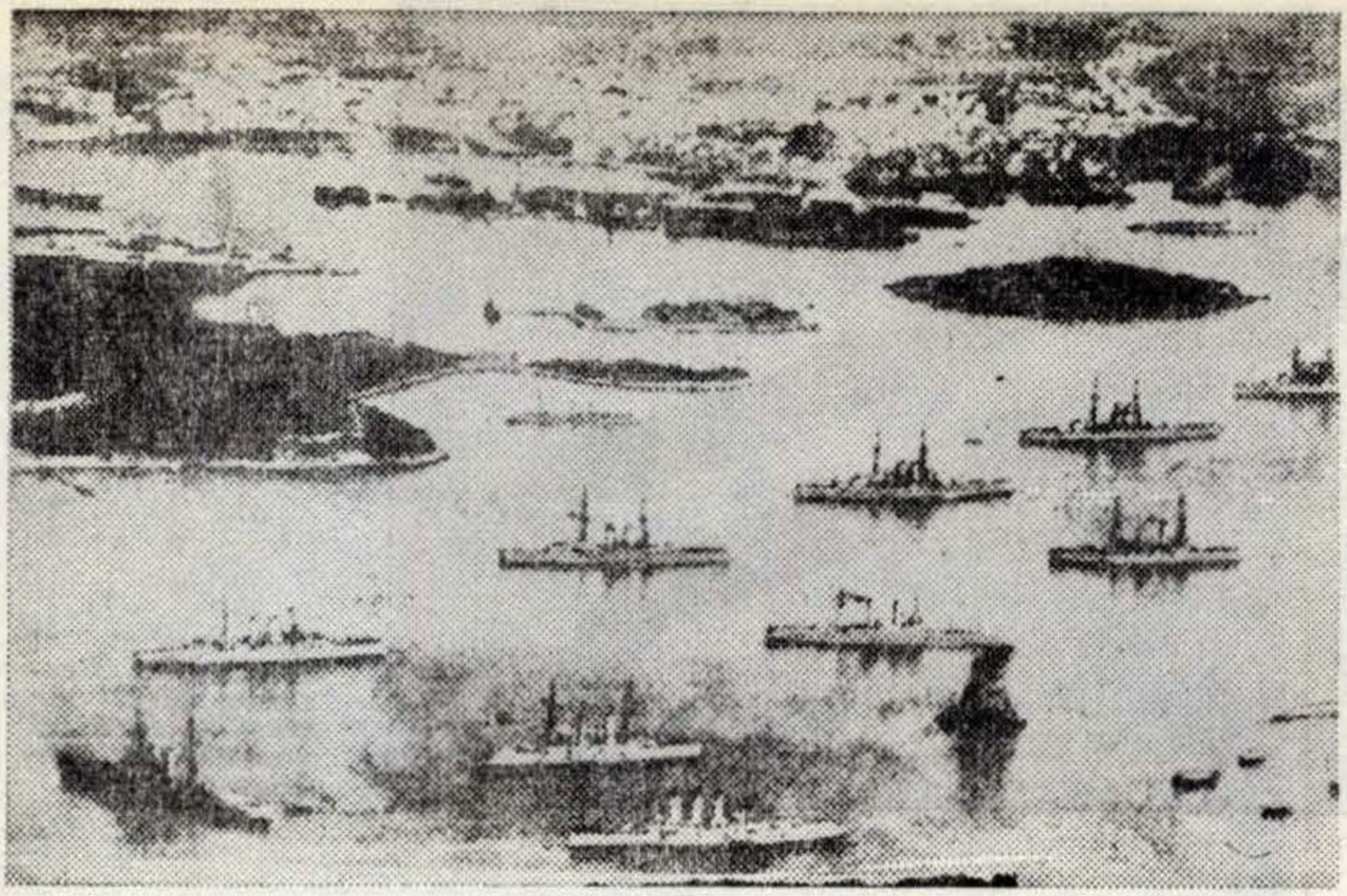

Flota austro-ungară din portul Pola, devenită teatrul unor puternice acțiuni revoluționare ale marinarilor sîrbi, cehi, români, polonezi, maghiari, italieni și de alte naționalități

Legiunea română — cu un efectiv de 18 ofițeri, 81 subofițeri și 492 soldați — a plecat spre patrie la 25 octombrie 1918.

Dr. FL. DRAGNE

„Vom purta tricolorul nostru..."

29 octombrie 1918. Valuri de entuziasm s-au dezlănțuit pe bordul navelor de luptă ale marinei austro-ungare din Cattaro, Sebenico, Zara și Fiume, atunci cînd s-a recepționat o telegramă trimisă din Pola, prin care toți marinarii români erau invitați la o „adunare de constituire". Inițiativa fusese luată de cîțiva marinari, „bărbați de încredere".

Cu cîtva timp înainte izbucnise o mare răscoală a marinarilor care dusese la destrămarea flotei austro-ungare și a comandamentului ei, amiralul Horthy fiind nevoit să plece spre Ungaria.

La răscoală participaseră și numeroși marinari români.

În aceste condiții, în ziua de 30 octombrie, au sosit la Pola, în sala numărul 167 de la școala mașiniștilor, peste 500 de marinari români, din cei 1 000 cîți erau pe navele marinei austro-ungare din Marea Adriatică. Cei rămași la unități sau pe nave și-au trimis delegați. S-a ales un **Consiliu național român,** care să susțină interesele marinarilor și să-i conducă pînă la eliberarea definitivă și reîntoarcerea în patrie. În unanimitate s-a votat o rezoluție care, printre altele, sublinia : **„Ca semn al independenței noastre naționale, vom purta tricolorul nostru pe chipiu, iar detașamentul va purta aceste culori și pe brațul stîng".**

În aceeași zi a avut loc o adunare a tuturor naționalităților din localitate, prezidată de președintele Consiliului iugoslav. Delegații români au susținut cu hotărîre drepturile naționale ale românilor și ale fostelor națiuni asuprite, achitîndu-se cu cinste de mandatul primit. Participanții au votat o declarație de încetare a luptei împotriva forțelor Antantei, expediind o radiogramă în care se anunța că fortăreața Pola nu mai este în stare de război.

Consiliul național român — al cărui birou era instalat la Amiralitatea portului Pola — s-a ocupat de organizarea și echiparea unei gărzi naționale a marinarilor români din toate unitățile navale și de coastă ale fostei marine austro-ungare. În gardă au intrat peste 500 de marinari, din care au fost echipați 450. La cererea Consiliului iugoslav, la 1 noiembrie 1918, garda națională română a preluat serviciul siguranței publice din orașul Pola.

La 14 noiembrie, îmbarcați pe vaporul „Slavia", marinarii români au părăsit coasta Dalmației și apele Adriaticei, în uralele mulțimii ce flutura batistele la țărm. Vasele din port au dat salutul de adio foștilor marinari. De la Fiume, călătoria a continuat, în mare parte cu trenul, pe ruta Vincovce-Budapesta-Arad.

Începută la Pola sau în alte porturi de pe malul Adriaticei, lupta marinarilor a fost continuată în Transilvania. Drapelul gărzii a fost predat spre păstrare comunei Borosineu, într-un cadru sărbătoresc.

N. BÎRDEANU

Autoportretul lui
Nicolae Grigorescu
la Mănăstirea Agapia

CONTEMPORANII ÎN PICTURILE LUI GRIGORESCU

DUMITRU ALMAŞ

Împlinea doar douăzeci de ani şi iscălea încă modest „meşterul Nicu", în primăvara lui 1858, cînd se angaja, prin contract, să decoreze biserica mănăstirii Agapia. Pînă atunci, cel care avea să fie Nicolae Grigorescu pictase un mare, foarte mare număr de icoane şi zugrăvise „a la fresc" „zidurile şi iconăria" din catapeteasma de la mănăstirea Zamfira. La optsprezece ani, în 1856, prezentase domnitorului Barbu Ştirbei o compoziţie istorică, intitulată **Mihai scăpînd stindardul.** Şi solicitase o bursă, ca să plece în străinătate să înveţe tainele picturii. Ceea ce avea să-i aducă munca la Agapia şi bursa obţinută cu ajutorul lui Mihail Kogălniceanu, cunoscut tocmai acolo în munţii Moldovei, îl vor ajuta să plece la 1861 la Paris, ca să se întîlnească, acolo, cu marea şcoală a impresionismului. Cei care angajau pe acest tînăr la o lucrare aşa de grea erau încredinţaţi că va fi „cel mai bun zugrav ce am putea găsi în Principate".

În acei ani, cînd încă nu se înfăptuise Unirea, oamenii de cultură şi artă forjau,

desăvîrșeau o străveche unitate spirituală românească. Și gîndind adînc asupra faptului că un copil de țărani anonimi din satul Pitaru, așezat la mijlocul drumului dintre București și Pitești, ajuns, prin puterea unui talent înnăscut, zugrav de icoane, se ducea în Moldova, urca în codrii Neamțului și, la poftirea stareții de la Agapia, se îndatora să scrie cu miraculoase văpsele operă de artă comună românească, ne dăm seama că Unirea exista de mult. Delavrancea ne informează că Agapia este lucrată „mai toată" de mîna lui Grigorescu. Iar criticii de artă constată că la Agapia, „meșterul Nicu" și-a afirmat talentul lui de pictor, de mare pictor realist și novator, cu toată tinerețea și lipsa de școală. „Pe atunci, se destăinuia el mai tîrziu lui Al. Vlahuță, noi nu aveam nici un fel de orientare în artă. Era o carte veche, cu slove chirilice, care ne da rețetele de la muntele Athos, pentru prepararea culorilor, și cîteva lămuriri despre vîrsta, îmbrăcămintea, viața și însușirile fiecărui sfînt. Încolo, făceam fiecare cum ne tăia capul". Luptînd deci cu multe dificultăți și cu propria-i inexperiență, Grigorescu depășea cadrul vechilor tradiții, spărgea canoanele picturii bizantine și se releva ca un artist înzestrat cu mare talent de colorist, cu un fin spirit de observație, cu un remarcabil har de a surprinde psihologia oamenilor. La Agapia, tînărul artist și-a manifestat puterea de concepție compozițională, realizînd o surprinzătoare serie de capodopere, toate impresionante prin bogăția de forme, de atitudini, de expresivitate în gesturi, de culori. Agapia lui Grigorescu a devenit, de acum o sută zece ani, o operă plastică unde plenitudinea artistică, inventivitatea, îndrăzneala fanteziei și simțul echilibrului, al armoniei reies din contopirea reminiscențelor picturii renascentiste cu viziunea și concepția proprie.

Pe zidurile Agapiei stau și vor sta sute de chipuri, rînduite în registre și în compoziții, de la temelie pînă în concavul bolților. Sînt chipuri de sfinți sau de îngeri. Dar toate exprimă un sentiment, un sîmbure de viață, un gînd, redate cu o strălucită maturitate, deși artistul era nespus de tînăr.

Impresia de prospețime, de autenticitate, de realism decurge, desigur, în primul rînd, din talentul lui Grigorescu. Dar, tot odată, această cuceritoare impresie izvorăște și din faptul că s-a slujit de modele vii.

Și tocmai acest fapt vrem să-l relevăm aici. Tradiția locală păstrează și azi numele celor care au slujit ca model pentru o mare operă. Iar această tradiție dovedește nu numai că Grigorescu a știut să-și aleagă modelele, dar și faptul că pe mulți dintre contemporani i-a impresionat adînc arta tînărului meșter zugrav. Astfel, după tradiția locală, remarcată de Lelia Rudașcu, proorocul Daniel din catapeteasmă ar fi un autoportret al lui Grigorescu însuși. Minunatul chip al sfîntului Gheorghe, sau după inscripție „Sf. Georgie", de o mare frumusețe și puritate, redate în niște culori pe care nu le poți uita, a fost realizat după chipul tînărului Miltiade Țoni, viitor profesor de matematici la Iași, iar în 1858, călător prin Agapia și prieten cu artistul. Tot Vlahuță, care a stat mult în această mănăstire, ne atestă că pentru Maica Domnului a pozat o femeie din Filioara, iar pentru sfînta Varvara o călugăriță din mănăstire. Chiar pentru Isus copil, meșterul și-a ales ca model băiatul unui dulgher. Prin satele din jur, Filioara, Văratec, și azi se mai spune: „e așa de frumoasă (sau de frumos) c-ar putea poza pentru o icoană la Agapia".

Dar cel care a pictat fermecătoareie chipuri omenești din compoziția intitulată **Calvarul,** punînd pensulă după pensulă pe zidurile Agapiei, s-a gîndit și la unele analogii sau referiri istorice, așa de insistent circulante în epocă. Poate așa s-a creat tradiția locală, transmisă oral, că Sfîntul Eustațiu ar fi un „dac", iar sfîntul Teodor un „roman". Poate aceste chipuri, evocate cu atîta forță dramatică, cu atîta putere de individualizare, cu atîta subtilitate. Sînt zugrăvite tot după niște modele reale și, ca să zicem așa, locale. Sigur că ele, prin titulatura legendară transmisă pînă astăzi, tălmăcesc starea de spirit a epocii și simțămintele tînărului Grigorescu. „Dacul" ține în mîna stîngă un medalion cu căprioară, credem, stema județului Neamț, adică încă un prilej de a autohtoniza, de a lega de specificul locului niște personaje biblice. Este, după cît se pare, încă un mod al artistului de a se referi la istorie, la strămoși și de a-și exprima dragostea de țară.

Grigorescu a căutat, încă din vremea autodidactă a tinereții, să se apropie de subiectele istorice. Un tablou, mai puțin cunoscut, reprezentînd pe **Mihai Viteazul la Călugăreni** și apreciat de G. Oprescu ca o „operă însemnată prin noutatea genului în activitatea de pînă atunci a artistului", a fost prezentat la un concurs din 1857.

Istorice au devenit și scenele de luptă din războiul pentru independență din 1877, redate în lucrări de mari proporții, ca **Atacul de la Smîrdan, Gornistul** sau în zecile de schițe luate direct de pe cîmpul de luptă.

Amintind, fie și numai în fugă, opera plastică a lui Grigorescu cu tematică istorică, relevăm varietatea inspirației și marea dragoste cu care s-a apropiat de trecutul nostru și de figurile lui eroice sau populare.

Congresul general al sovietelor din Rusia, 3 iunie 1917.
Tereteli, liderul menșevicilor: *În Rusia nu există nici un partid politic care să-și asume de unul singur întreaga putere*
V.I. Lenin: *Există un asemenea partid.*

Congresul general al sovietelor din Rusia, 3 iunie 1917.
Tereteli, liderul menșevicilor: *În Rusia nu există nici un partid politic care să-și asume de unul singur întreaga putere*
V.I. Lenin: *Există un asemenea partid.*

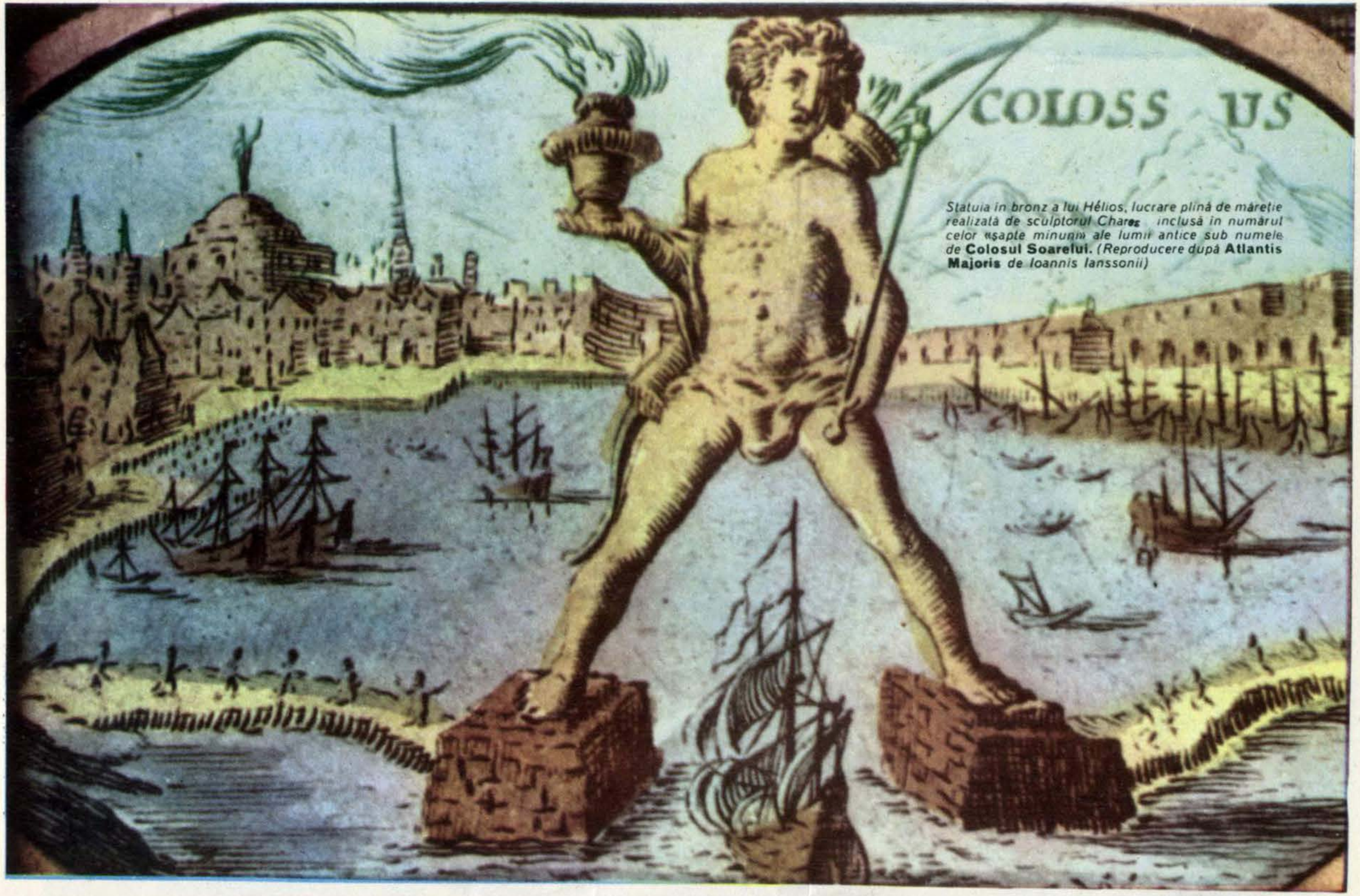

Statuia în bronz a lui Hélios, lucrare plină de măreție realizată de sculptorul Chares, inclusă în numărul celor «șapte minuni» ale lumii antice sub numele de **Colosul Soarelui.** *(Reproducere după* **Atlantis Majoris** *de Ioannis Ianssonii)*

La nord de Pekin, pe un platou înconjurat de munți stîncoși, se află cele 13 morminte ale împăraților dinastiei Ming

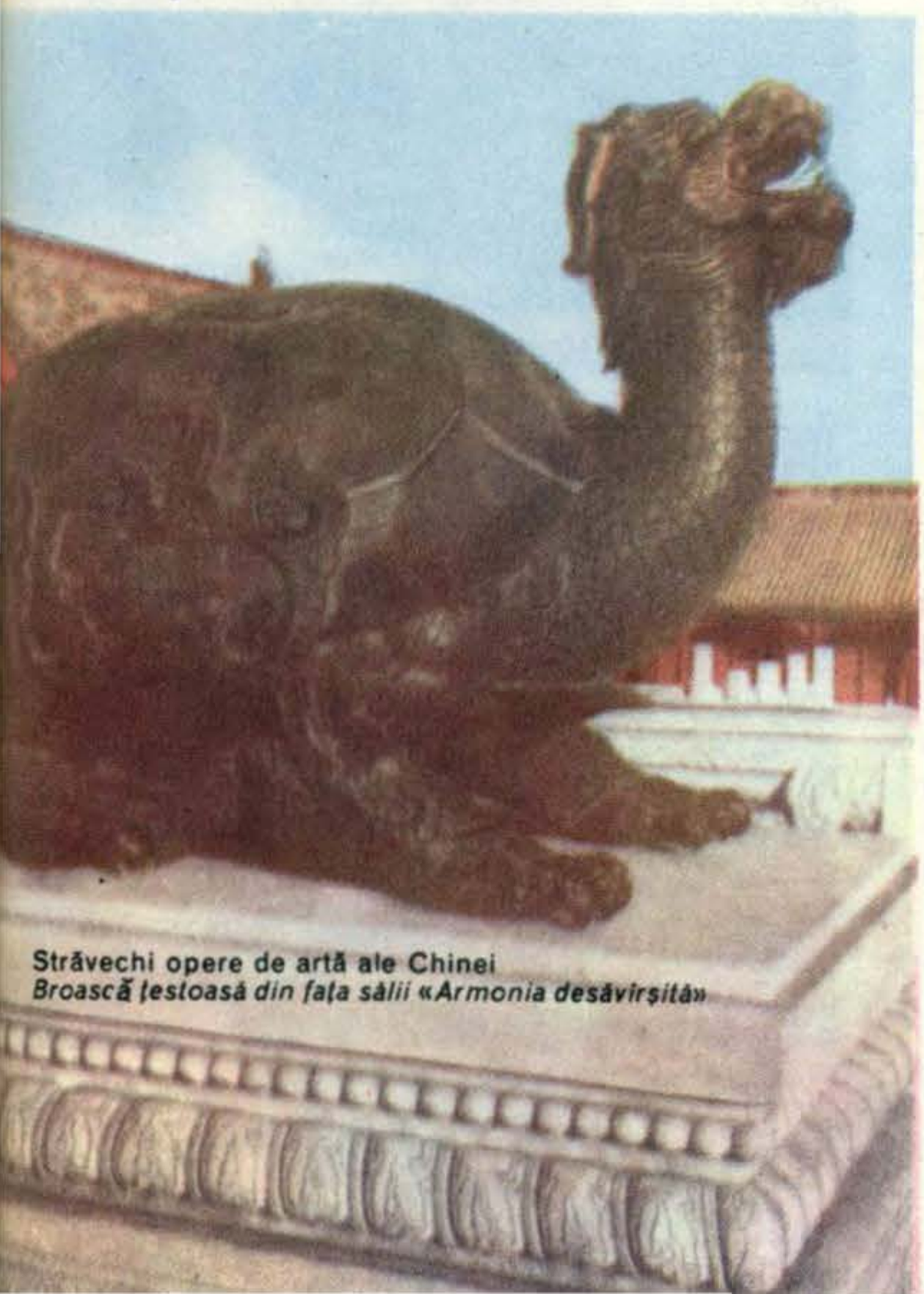

Străvechi opere de artă ale Chinei
Broască țestoasă din fața sălii «Armonia desăvîrșită»

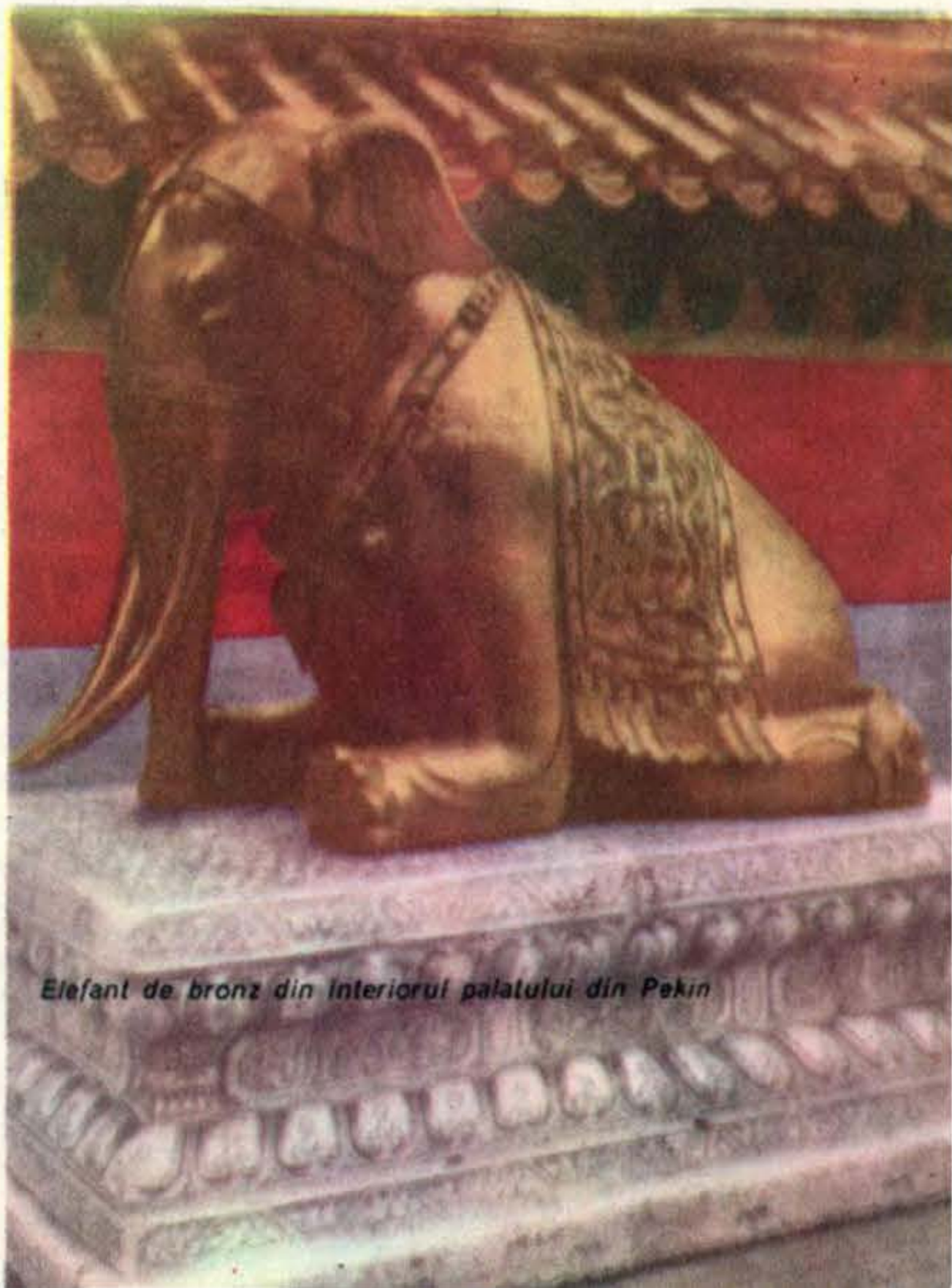

Elefant de bronz din interiorul palatului din Pekin

Lunga noapte a orașului Herculaneum

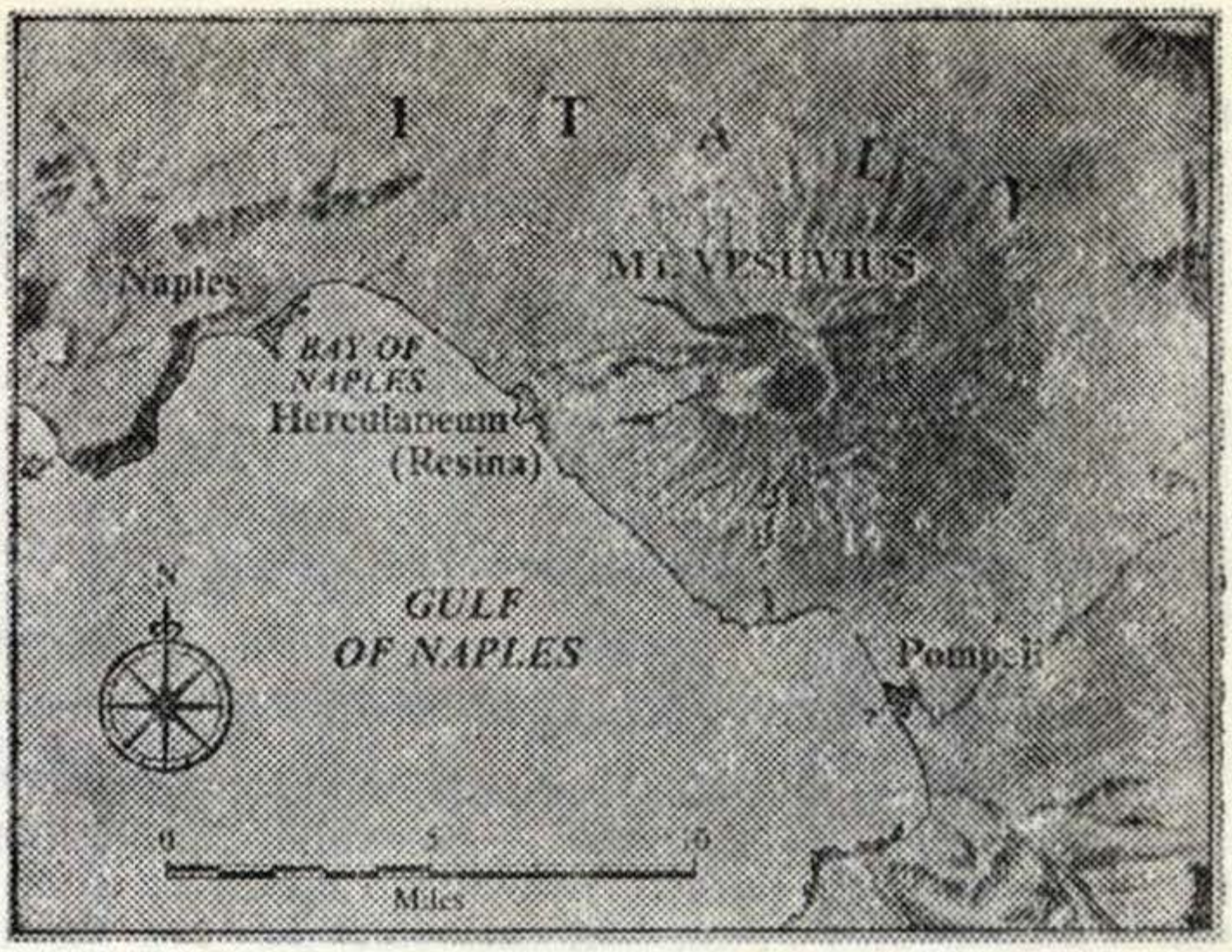

La poalele Vezuviului, Herculaneum (azi Resina) și Pompei

Era către amiaza zilei de 24 august a anului 79 al erei noastre. Vremea era frumoasă și razele soarelui strălucitor se reflectau în imensa oglindă lichidă a golfului Napoli, lîngă țărmul căruia se aflau, la o depărtare de vreo doisprezece kilometri unul de altul, două mari orașe : Pompei și Herculaneum.

Locuitorii lor își vedeau de treburi cu tipica nonșalanță estivală a mediteraneenilor. Nu-i tulburaseră peste măsură nici cele cîteva cutremure recente, nici amintirea violentului seism din urmă cu șaisprezece ani. Totuși, de cîteva zile, muntele Vezuviu, care domina ambele orașe, scotea prin craterul său în formă de con turtit o trîmbă deasă de fum. Dar nici măcar acest semn prevestitor de rău nu dădea nimănui de gîndit.

O MARE DE LAVĂ CLOCOTITOARE

În forumul plin de lume din Herculaneum se desfășura obișnuitul festival din luna august. La brutăria lui Sextus Patulus Felix, stăpînul și ajutoarele sale se pregăteau să scoată din cuptoare formele de bronz în care se copseseră pîinile și cozonacii. În imediata lor vecinătate, doi măgărași, cu ochii acoperiți de niște apărători de piele, se roteau la nesfîrșit în cerc, învîrtind o piatră de moară care măcina grîul. La un atelier din apropiere, meșterul se pregătea să repare o mică statuetă de bronz reprezentîndu-l pe zeul Bacchus [1].

În locuința șlefuitorului de pietre prețioase, un băiețaș bolnav zăcea pe un pat elegant, din lemn lustruit. Alături de el, o femeie lucra la războiul de țesut, aruncînd din cînd în cînd o privire spre fiertura de pui cu care spera să stîrnească pofta de mîncare a copilului. De altfel, în majoritatea luxoaselor clădiri înălțate pe coastă, se puneau mesele pentru prînz.

Pe neașteptate, un zgomot înfiorător spintecă văzduhul. Pămîntul se înălță în zguduituri puternice, în timp ce, în agitatele sale adîncuri, răgeau parcă mii de tauri. Soarele se întunecă brusc, acoperit de fumuri înecăcioase, cu miros de pucioasă. Peste craterul Vezuviului un nor negru, asemenea unei ciuperci gigantice, se ridică spre cer. Ziua se afla în cel de-al șaptelea ceas al său — după sistemul roman de măsurare a timpului. Vulcanul intrase în erupție.

Clădit din considerente estetice pe un promontoriu, între două rîuri ce coborau pe povîrnișurile Vezuviului, Herculaneum a fost înconjurat de lava clocotitoare, care se scurgea de-a lungul ambelor albii. Într-un interval destul de scurt, masa de lavă a năvălit în oraș, atingînd o înălțime de 1,20—1,80 metri [2]. Presiunea lavei a năruit pe alocuri ziduri și coloane, a cărat cu sine statui, a distrus mobile din interiorul clădirilor. În alte părți, a acoperit ouă fără să le spargă și a umplut încăperi întregi fără a deranja vasele de pe mese.

PLINIU CEL TÎNĂR: „UN GROAZNIC NOR NEGRU..."

Din fericire pentru locuitori, lava a ajuns la Herculaneum mai încet decît cenușa la Pompei, astfel încît cei mai mulți dintre oameni și-au găsit scăpare prin fugă. Totuși unii au fost surprinși de torentul vîscos și încins, care le-a ars carnea, lăsîndu-le însă intact scheletul.

[1] Cele mai multe dintre datele articolului de față au fost extrase din lucrarea *Herculaneum : Italy's Buried Treasure*, de J. J. Deiss apărută în Editura „Thomas J. Crowell", New York, 1966.

[2] Este interesant de notat că la Pompei înălțimea nu a depășit 0.60 m. numărul mare de victime fiind datorat acolo cenușii fierbinți.

Singura mărturie scrisă care a parvenit pînă la noi în legătură cu acest cataclism este cea a lui Pliniu cel Tînăr. Iată cum descrie el drumul spre Napoli, aglomerat de cei care fugeau cu disperare de erupție : „Deși înaintau pe un drum neted ca în palmă, carele noastre erau zgîlțîite încoace și încolo la fiecare pas. în spatele nostru se înălța amenințător un groaznic nor negru, sfîșiat de flăcări pîlpîitoare, încolăcindu-se asemenea unui șarpe și lăsînd să se străvadă fulgere mai puternice decît pe cele mai cumplite furtuni..."

SOMNUL MULTISECULAR

Au trecut anii, deceniile, secolele. Amintirea celor două orașe moarte — Pompei și Herculaneum — se ștergea treptat din memoria oamenilor. Povîrnișurile Vezuviului au înverzit din nou și poalele lui au început să fie iarăși cultivate. Imperiul roman s-a destrămat și, începînd din secolul al V-lea, Cetatea Eternă a căzut sub stăpînirea năvălitorilor veniți de dincolo de hotare. În evul mediu, moștenirea civilizațiilor elină și romană a fost neglijată, ignorată, disprețuită. Abia în epoca Renașterii, vechile manuscrise au încăput din nou pe mîinile oamenilor și s-a aflat despre orașele îngropate sub lavă, fără să se știe însă unde erau ele situate.

Noaptea a durat pentru Herculaneum exact 1 630 de ani. Zorile s-au ivit în 1709, printr-o întîmplare. În așezarea Resina, înălțată pe locul unde fusese orașul roman, un muncitor care fora pămîntul pentru a-și construi o fîntînă a dat peste ultimul rînd de scaune ale teatrului antic din Herculaneum. Săpături ulterioare, care au scos la iveală remarcabile fragmente de marmură, au trezit interesul unui aristocrat austriac, ofițer în armata de ocupație a Italiei din acea perioadă. El a ordonat executarea unui tunel, pe unde să poată fi extrasă marmura care-i era necesară construirii unei vile pe malul mării. Nobilul vienez nu și-a dat seama că descoperise un tezaur unic în istoria omenirii : o localitate antică conservată în stare aproape intactă

Săpăturile efectuate mai tîrziu au avut același caracter întîmplător și neștiințific. Abia în 1927, o echipă de arheologi a început o muncă cu adevărat organizată pentru scoaterea la lumină a orășelului.

Pentru a înlătura lava pietrificată au fost necesare compresoare electrice, perforatoare cu aer comprimat, buldozere, ferăstraie electrice și alte utilaje perfecționate. În vederea măsurării înclinării pantelor s-au utilizat clinometre, iar pentru stabilirea punctelor de reper — compasuri prismatice. În electroliza monedelor găsite s-au folosit plăci de zinc și creioane de bioxid de sodiu.

Sub conducerea profesorului Amedeo Maiuri, săpăturile au progresat într-un ritm rapid. Adept al școlii care recomandă reconstituirea cu fidelitate a unei localități dezgropate și lăsarea pe loc a tuturor obiectelor aflate acolo, Maiuri spunea că idealul lui este ca, dacă printr-un miracol un locuitor din Herculaneum ar reînvia, să-și poată găsi fără greș casa și toate lucrurile sale de acolo.

Așa cum au dovedit săpăturile, lava a jucat un excelent rol conservator. Aproape nicăieri lemnul nu a fost alterat și ușile se mișcă încă și astăzi pe balamalele lor originale. Grinzile, ramele ferestrelor și obloanele lor sînt neatinse. Pînă și nucile și-au păstrat miezul proaspăt, de parcă ar fi fost culese cu cîteva zile înainte. Pe mesele din sufragerii se poate vedea pîinea tăiată în felii.

Statueta lui Bacchus așteaptă, în atelier, ca și în urmă cu aproape două mii de ani, să fie reparată. În brutăria lui Sextus Patulus Selix, formele de bronz sînt încă în cuptoare. Nu departe, scheletele celor doi măgărași sînt înhămate pe veci la piatra de moară.

În locuința șlefuitorului de pietre prețioase, războiul de țesut stă imobilizat, cu firele atîrnînd de ramele sale. Pe patul de lemn lustruit, scheletul fragil al băiețașului bolnav constituie o zguduitoare mărturie a tragediei petrecute acolo : poate că bătrîna care țesea la război s-a speriat și l-a abandonat, fiind prea nevolnică pentru a-l duce în brațe...

Au supraviețuit și inscripții pe ziduri. Una dintre ele prezintă o listă a vinurilor care puteau fi cumpărate într-o prăvălie. O alta face publicitate luptelor de gladiatori. O a treia înșiră subiectele de examen pentru elevii unei școli.

Profesorul Amedeo Maiuri a decedat de curînd, dar săpăturile sînt departe de a fi terminate. S-au dezgropat numeroase locuințe particulare, cîteva prăvălii și una dintre cele mai frumoase colecții de statui de bronz pe care ni le-a lăsat antichitatea. Dintre clădirile publice, nu au fost scoase la lumină decît o parte din *palestra* — arenă de antrenament și întreceri pentru atleți, — cîteva coloane ale unei bazilici și băile din forum. Teatrul, templele, bibliotecile și multe alte clădiri așteaptă încă să fie dezgropate. De-abia peste cinci ani va putea fi desăvîrșită opera echipei de arheologi a lui Maiuri.

Despre Herculaneum s-a spus, pe bună dreptate, că este o capsulă a timpului, în care se află închise importante vestigii ale culturii romane și ale vieții de zi cu zi a vechilor locuitori ai Peninsulei Italice. Orașul s-a trezit din lungul său somn și este pe cale să-și înceapă a doua lui existență. Deși a trăit în urmă cu două milenii, e' vorbește în limbaj familiar contemporanilor noștri. Ca dovadă, mișcătoarea inscripție de pe rampa unei scări : „Portumnus o iubește pe Amphianda".

V. NIȚESCU

DOCUMENTELE SECOLULUI XX

CONFERINȚA DE LA TEHERAN

lucra. Desigur [2], rușii au nevoie de ajutor. Declar însă că dacă este vorba de a ni se da un ajutor ne așteptăm ca el să vină de la cei care trebuie să înfăptuiască operațiile preconizate. Și așteptăm un ajutor autentic.

Ce directive trebuie să primească comisia militară ? O directivă care să stabilească drept condiție neamînarea termenului operației „Overlord", astfel ca luna mai să fie termenul limită al acestei operații. A doua directivă trebuie să prevadă, în conformitate cu dorințele rușilor, ca operația „Overlord" să fie sprijinită printr-o debarcare în sudul Franței. Dacă debarcarea în Franța de sud nu poate fi efectuată cu 2—3 luni înainte de începerea operației „Overlord", atunci poate ar fi bine să aibă loc concomitent cu operația „Overlord". Dacă dificultățile privind transportul nu vor permite efectuarea debarcării în Franța de sud concomitent cu operația „Overlord", atunci operația din Franța de sud poate fi întreprinsă după începerea operației „Overlord". Consider că debarcarea în Franța de sud reprezintă o operație secundară în raport cu „Overlord" ; ea va asigura însă succesul operației „Overlord". Totodată operația de cucerire a Romei are ca scop sustragerea de forțe inamicului. A treia directivă trebuie să recomande comisiei grăbirea numirii comandantului suprem al operației „Overlord". Ar fi de dorit să rezolvăm aceste probleme cît sîntem aici, și nu văd motivele pentru care nu le-am putea rezolva. Presupunem că pînă la numirea unui comandant suprem nu se poate conta pe succesul operației „Overlord". Numirea îi privește pe englezi și pe americani, însă rușii ar dori să știe cine va fi acest comandant suprem. Iată cele trei directive care ar trebui date comisiei militare. Lucrînd în cadrul lor, șansele de succes ale comisiei ar crește și activitatea ei s-ar încheia mai repede. Rog conferința să țină seama de considerentele exprimate de mine.

Roosevelt. Am ascultat cu interes tot ce s-a spus aici, începînd cu operația „Overlord" și terminînd cu problema Turciei. Acord o mare atenție termenelor. Dacă există un consens asupra operației „Overlord", este necesar să cădem de acord și în privința termenului acestei operații.

Operația „Overlord" poate fi înfăptuită în prima săptămînă a lui mai, sau poate fi amînată puțin [3]. Amînarea scadenței „Overlordului" poate fi determinată de efectuarea unei operații sau două în Marea Mediterană, care necesită din partea noastră mijloace de debarcare și avioane. Dacă odată începută expediția în partea estică a Mării Mediterane nu va avea succes, ea va înghiți materiale și trupe suplimentare. În acest caz „Overlord" nu va fi înfăptuit la termen.

Stalin. Germanii mențin împotriva Iugoslaviei 8 divizii, dintre care 5 se găsesc în Grecia. În Bulgaria se află 3—4 divizii germane, în Italia — 9 [4].

Churchill. Cifrele noastre nu corespund cu aceasta [5].

Stalin. Cifrele dv. nu sînt bune. În Franța germanii au 25 de divizii [6].

Roosevelt. Planurile statelor noastre majore vizînd imobilizarea diviziilor germane din Balcani vor trebui elaborate de asemenea manieră încît operațiile pe care le vom întreprinde în acest scop să nu prejudicieze operația „Overlord" [7].

Stalin. Așa e.

Churchill. Cînd am vorbit despre măsurile ce trebuie luate în Balcani, n-am avut în vedere folosirea unor forțe masive.

Stalin. Ar fi bine să se înfăptuiască operația „Overlord" în cursul lunii mai, să zicem la 10—15—20 mai [8].

Churchill. Nu-mi pot lua un asemenea angajament.

Stalin. Dacă amînăm „Overlord" în august, cum a spus Churchill ieri, operația nu va avea nici un rezultat din cauza timpului nefavorabil. Aprilie și mai sînt lunile cele mai potrivite pentru „Overlord".

Churchill. Mi se pare că părerile noastre nu diverg prea mult. Sînt dispus să fac tot ce stă în puterea guvernului britanic pentru a înfăptui operația „Overlord" cît mai curînd. Dar nu cred că marile posibilități existente în Mediterana trebuie înlăturate și desconsiderate, doar pentru că folosirea lor ar amîna operația „Overlord" cu 2—3 luni.

Stalin. Operațiile din zona Mării Mediterane despre care vorbește Churchill sînt doar diversiuni. Eu nu neg importanța acestor diversiuni.

Churchill. După părerea noastră trupele britanice, care sînt numeroase, nu trebuie lăsate în inactivitate timp de 6 luni. Ele trebuie să intre în luptă și cu ajutorul aliaților americani să sperăm că vom nimici diviziile

---

[2] M.B. nu înregistrează ideile din frazele cuprinse în acest aliniat. M.S.M.C. le înregistrează de o manieră asemănătoare cu stenograma sovietică.

[3] În M.S.M.C. sfîrșitul acestei fraze este redat astfel : „...pentru lunile iunie sau iulie".

[4] M.B. nu înregistrează această intervenție. M.S.M.C. o înregistrează cu următoarele deosebiri : cele 5 divizii din Grecia nu sînt cuprinse în numărul celor din Iugoslavia ; nu se specifică numărul diviziilor din Italia.

[5] M.B. și M.S.M.C. nu înregistrează această intervenție.

[6] M.B. nu înregistrează această intervenție. M.S.M.C. o înregistrează.

[7] M.B. și M.S.M.C. înregistrează această intervenție la sfîrșitul intervenției anterioare a lui Roosevelt.

[8] M.B. nu înregistrează ultimele trei intervenții. M.S.M.C. le înregistrează, atribuind însă ultima lui Roosevelt, drept care replica ulterioară a lui Churchill apare ca adresată președintelui S.U.A.

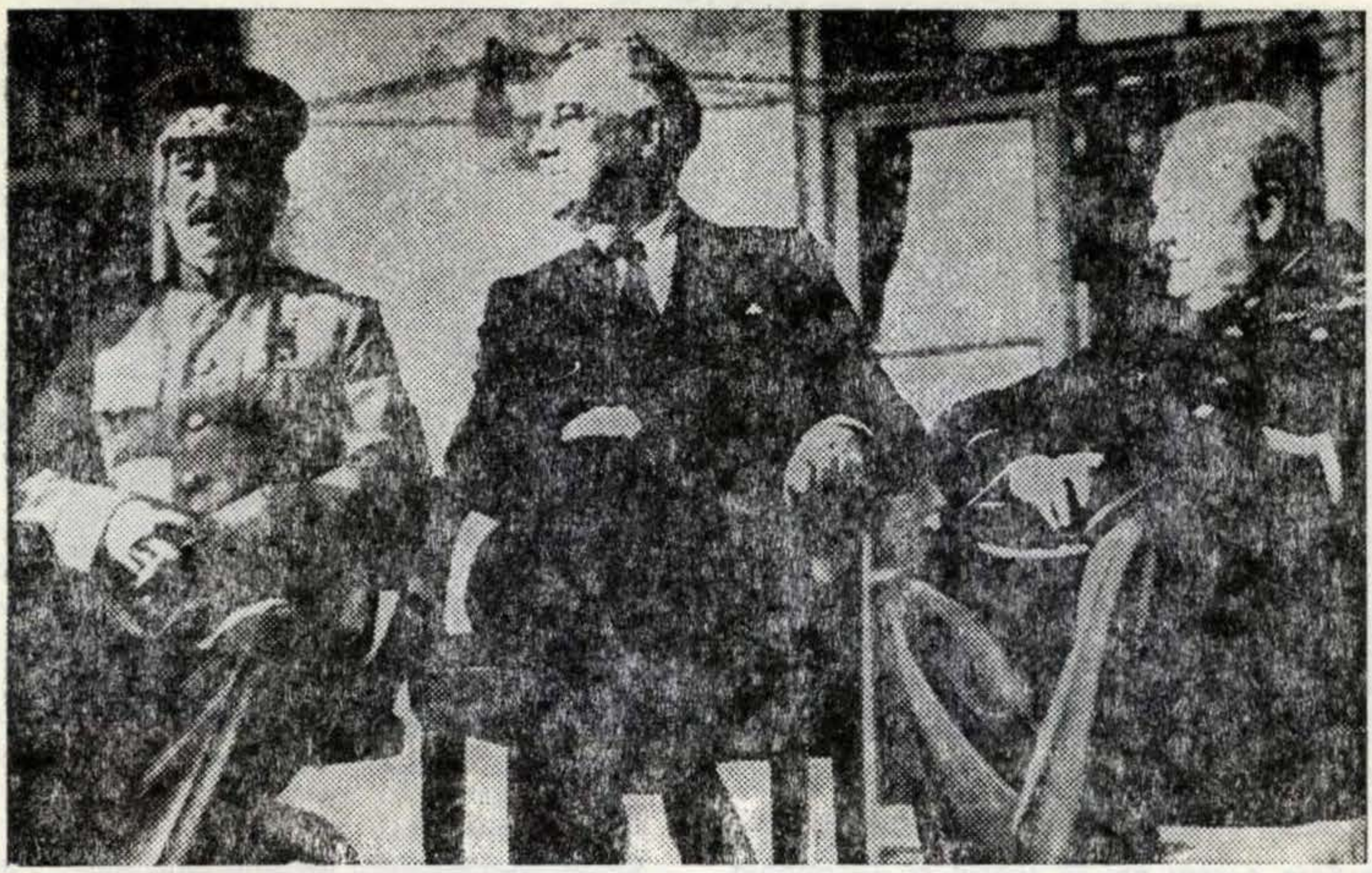

Un moment de relaxare în desfăşurarea Conferinţei de la Teheran. Operatorii fotografici s-au grăbit să-i imortalizeze pe peliculă

germane din Italia. Nu putem rămîne pasivi în Italia fără să ratăm campania noastră de acolo. Trebuie să dăm ajutor prietenilor noştri ruşi.

Stalin. Din spusele lui Churchill rezultă că rușii cer englezilor să stea degeaba.

Churchill. Dacă vor fi trimise vase din zona Mării Mediterane, rezultatul va fi o reducere considerabilă a operațiilor în această zonă [9]. Mareșalul Stalin își amintește că la conferința de la Moscova s-au specificat condițiile în care operația „Overlord" poate izbuti. Aceste condiții presupun ca în momentul invaziei să nu existe în Franța mai mult de 12 divizii germane și ca, în următoarele 60 de zile, germanii să nu poată arunca în Franța peste alte 15 divizii. Nu există în această privință nici o greșeală, dat fiind că aceste condiții sînt temeiul pe care se bazează operația „Overlord". Noi trebuie să ținem în loc un număr cît mai mare de divizii germane în Italia, în Balcani și în zona Turciei, dacă Turcia va intra în război. In Italia se bat contra noastră pe front divizii germane transferate din Franța. Dacă vom fi pasivi pe frontul din Italia, germanii își vor putea transfera din nou divizii în Franța, în dauna operației „Overlord". De aceea e nevoie ca noi să ținem pe inamic prin lupte și să menținem activ frontul nostru din Italia pentru a fixa acolo un număr suficient de divizii germane [10].

Cît privește Turcia, sînt de acord să insistăm ca ea să intre în război. Dacă nu consimte, atunci nu-i nimic de făcut. Dacă consimte, atunci trebuie folosite bazele aeriene turcești din Anatolia și cucerit Rhodosul. Pentru această operație e suficientă o divizie de asalt. Ulterior insula va putea fi menținută de o garnizoană instalată acolo. Căpătînd Rhodosul și bazele turcești, vom putea izgoni garnizoanele germane din celelalte insule ale Mării Egee și deschide Dardanelele. Nu-i o operație care să ceară multe trupe. E o operație cu caracter limitat. Dacă Turcia intră în război și noi cucerim Rhodosul, ne asigurăm superioritatea în această zonă și după o bucată de vreme toate insulele din Marea Egee vor fi ale noastre. Dacă Turcia nu intră în război — și n-o să plîngem pentru atîta lucru —, nu mai e nevoie să se repartizeze forțe pentru cucerirea Rhodosului și a insulelor Mării Egee. Insă în acest caz nici Germania nu va avea de ce să plîngă, deoarece va continua să stăpînească acea zonă. Dacă Turcia intră în război, trupele și forțele noastre aeriene care apără Egiptul pot fi împinse înainte (spre nord). Pentru cucerirea insulelor din Marea Egee se pot folosi forțele menționate din zonele de la nordul Egiptului. Propun ca această problemă să fie discutată temeinic. Neintrarea Turciei în război ar însemna o mare

---

[9] M.B. consemnează de aceeași manieră cu stenograma sovietică această idee. M.S.M.C. înregistrează un sens exact invers.

[10] In acest loc, M.S.M.C. consemnează următoarea întrerupere aparținînd lui Stalin : *Mareşalul Stalin* a întrebat : „Și ce se întîmplă dacă vor fi 13 și nu 12 divizii ?"

După Conferință, întrevedere Roosevelt, Inönü, Churchill la Ankara. Va intra Turcia în război de partea aliaților ?

pierdere pentru noi în sensul că Germania ar continua să păstreze această zonă sub dominația ei. Doresc ca în cazul intrării Turciei în război trupele și avioanele care stau degeaba în Egipt să fie cît mai repede întrebuințate. Totul depinde de mijloacele de debarcare. Dificultățile țin de transportarea trupelor peste mare. Sînt gata oricînd să discut toate amănuntele cu aliații. Dar totul depinde de cantitatea mijloacelor de debarcare. Dacă aceste mijloace rămîn în zona Mediteranei sau în Oceanul Indian, atunci nu poate fi garantat nici succesul operației „Overlord" și nici al operației din Franța de sud. Pentru operația din Franța de sud este nevoie de o mare cantitate de mijloace de debarcări. Rog să se țină seama de aceasta.

În sfîrșit, socotesc acceptabilă propunerea de elaborare a unor directive pentru comisia militară și în numele guvernului britanic îmi dau consimțămîntul ca ele să fie elaborate. La rîndul meu propun ca noi, împreună cu americanii, să elaborăm propunerile noastre cu privire la directivele fixate comisiei. Cred că părerile noastre coincid mai mult sau mai puțin [11].

Stalin. Cît timp intenționați să rămîneți la Teheran ? [12]

Churchill. Sînt dispus să stau nemîncat pînă cînd directivele vor fi elaborate [13].

Stalin. M-am referit la data cînd încheiem conferința noastră [14].

Roosevelt. Sînt dispus să stau la Teheran cîtă vreme va sta la Teheran mareșalul Stalin [15].

Churchill. În ce mă privește, sînt dispus să rămîn deapururea la Teheran dacă va fi nevoie [16].

Stalin. Aș vrea să întreb cîte divizii franceze există actualmente.

Roosevelt. Există intenția de a înarma 11 divizii franceze. Dar în prezent nu sînt gata decît cinci divizii, iar în viitorul apropiat vor mai fi înzestrate încă 4 divizii.

Stalin. Diviziile acestea franceze acționează sau nu fac nimic ?

Roosevelt. O divizie luptă în Italia, una sau două divizii se află în Corsica sau Sardinia.

Stalin. Cum are în vedere comandamentul să întrebuințeze aceste divizii ? [17]

Marshall. Se intenționează vărsarea corpului francez la Armata a 5-a, care acționează la flancul stîng în Italia. În prezent o divizie este în curs de transferare pe frontul din Italia, unde își va face ucenicia de luptă. Trebuie apoi rezolvată problema

[11] M.B. consemnează succint ultima parte a intervenției lui Churchill.

[12] M.B. nu consemnează această intervenție și nici pe cea următoare. M.S.M.C. o consemnează însă într-o fază ulterioară a discuției. În acest loc M.S.M.C. înregistrează o întrebare cu un conținut similar pe care o atribuie lui Roosevelt.

[13] M.S.M.C. reproduce în următoarea formă răspunsul lui Churchill la întrebarea atribuită lui Roosevelt : „*Primul ministru* a spus în legătură cu aceasta că își va expune la noapte părerea, în numele guvernului britanic".

[14] M.B. și M.S.M.C. nu reproduc această intervenție.

[15] M.B. nu înregistrează intervenția. M.S.M.C. o înregistrează ulterior în următoarea formă : „...*președintele* a spus că este dispus să stea aici pînă cînd conferința își va fi epuizat lucrările".

[16] M.B. nu reproduce intervenția. M.S.M.C. o înregistrează.

[17] M.B. nu reproduce ultimele patru intervenții. M.S.M.C. reproduce ideile conținute în cuvîntul lui Roosevelt, înregistrîndu-le ca o intervenție neîntreruptă.

întrebuințării cît mai raționale a diviziilor franceze. Timpul necesar pentru înzestrarea a încă 4 divizii franceze depinde de timpul necesar pentru instruirea personalului.

Stalin. Aceste divizii sînt de tip francez ?

Marshall. Aceste divizii sînt de tip american și sînt compuse din 15 000 de oameni fiecare. Majoritatea soldaților nu sînt francezi. În diviziile blindate, 3/4 din personal sînt francezi, restul africani.

Roosevelt. Vreau să spun cîteva cuvinte. După părerea mea, dacă noi trei vom da directive comisiei noastre militare, ea va putea discuta toate problemele.

Stalin. Nu e nevoie de nici un fel de comisie militară. Putem rezolva toate problemele aici, la consfătuirea noastră. Trebuie să luăm o hotărîre în privința datei, a comandantului suprem și să analizăm problema necesității operației ajutătoare din Franța de sud. Noi, rușii, dispunem de un timp limitat pentru șederea la Teheran. Am putea rămîne aici și pe ziua de 1 decembrie, însă pe 2 decembrie trebuie să plecăm. Președintele își aduce aminte că ne-am înțeles cu el asupra unei durate de 3—4 zile.

Roosevelt. Cred că propunerea mea va simplifica lucrările statului major. Comisia militară trebuie să ia drept bază operația „Overlord". Comisia trebuie să prezinte propunerile sale referitoare la operațiile ajutătoare ce urmează să fie întreprinse în zona Mării Mediterane, fără să piardă din vedere că aceste operații pot întîrzia operația „Overlord".

Stalin. Rușii vor să știe data începerii operației „Overlord" pentru a-și pregăti lovitura ce o vor da germanilor.

Roosevelt. Data operației „Overlord" a fost stabilită la Quebec. Numai schimbări foarte serioase ale situației pot justifica schimbarea acestei date.

Churchill. Am ascultat propunerea făcută adineaori de președinte, în privința directivelor ce trebuie date comisiei. Aș vrea să am posibilitatea de a medita asupra celor spuse de președinte. Nu cred să existe divergențe de principiu, dar aș vrea să am timp să analizez propunerile președintelui. Sînt foarte bucuros să stau la Teheran în ziua de 1 decembrie și să plec pe 2 decembrie. Nu-mi este clar de ce președintele propune înființarea unei comisii militare ; nici dacă ar fi mai bine să ne descurcăm fără comisie, cum propune mareșalul Stalin. Personal sînt pentru o astfel de comisie.

Cît privește stabilirea datei operației „Overlord", dacă se hotărește efectuarea unei cercetări a problemelor militare în cadrul comisiei militare... [18]

Stalin. Nu avem nevoie de nici o cercetare.

Roosevelt. Este evident că între noi și englezi există divergențe destul de mari. Eu obiectez împotriva amînării operației „Overlord", în timp ce d-l Churchill pune accentul pe operațiile din Mediterană. Comisia militară ar putea elucida aceste probleme.

Stalin. Le putem rezolva singuri, avînd drepturi mai largi decît comisia militară. Dacă mi se îngăduie o întrebare indiscretă, aș dori să aflu de la englezi dacă ei cred în operația „Overlord" sau vorbesc de ea numai ca să-i liniștească pe ruși.

Churchill. Dacă vor fi împlinite condițiile indicate la conferința de la Moscova, atunci sînt ferm convins că datoria noastră este de a arunca împotriva germanilor toate forțele de care vom dispune cînd va începe operația „Overlord" [19].

Roosevelt. Ni s-a făcut foame la toți. Aș propune să întrerupem ședința ca să mergem la masa pe care ne-o oferă astăzi mareșalul Stalin. Propun ca mîine dimineață comisia noastră militară să-și continue consfătuirea.

Stalin. Nu-i nevoie de o consfătuire a comisiei militare. E de prisos. Consfătuirea militarilor nu va accelera activitatea noastră. Numai de noi depinde accelerarea activității.

Churchill. Poate ar fi bine ca eu și președintele să ne punem de acord punctele de vedere și apoi să vă comunicăm un punct de vedere comun ?

Stalin. Aceasta va accelera activitatea noastră.

Churchill. Și ce facem cu comisia alcătuită din Hopkins și cei doi miniștri ai afacerilor străine ?

Stalin. Nici de comisia asta nu-i nevoie, dar dacă d-l Churchill insistă, nu obiectăm împotriva înființării ei.

Roosevelt. Hopkins, Molotov și Eden ar putea avea mîine dimineață o discuție la micul dejun.

---

[18] M.B. înregistrează rezumativ această intervenție, iar în continuare nu mai consemnează discuțiile, cu excepția intervenției următoare a lui Churchill și a înțelegerii referitoare la continuarea lucrărilor. M.S.M.C. înregistrează această parte a ședinței și sfîrșitul ei de o manieră asemănătoare cu stenograma sovietică.

[19] În acest loc, M.B. încheie înregistrarea ședinței. M.S.M.C. continuă să înregistreze lucrările ședinței.

Stalin. Noi ce-o să facem mîine ? Vor fi gata propunerile lui Churchill și Roosevelt ?

Roosevelt. Vor fi gata ; propun ca mîine eu, Churchill și mareșalul Stalin să luăm micul dejun la unu și jumătate și să discutăm toate problemele.

Churchill. Acesta va fi programul nostru de mîine.

Stalin. De acord.

A treia ședință a conferinței șefilor de guverne ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii

Teheran, 30 noiembrie 1943

Ședința a început la ora 16,30

Ședința a luat sfîrșit la ora 17,30

Lista participanților [20]

STATELE UNITE	REGATUL UNIT	UNIUNEA SOVIETICĂ
Președintele Roosevelt D-l Hopkins D-l Harriman Amiralul Leahy Generalul Marshall Amiralul King Generalul Arnold Generalul maior Deane Căpitanul Royal Căpitanul Ware D-l Bohlen	Primul ministru Churchill Ministrul afacerilor străine Eden Sir Archibald Clark Kerr Feldmareșalul Dill Generalul Brooke Amiralul flotei Cunningham Mareșalul șef al aerului Portal Generalul locotenent Ismay Generalul locotenent Martel Maiorul Birse	Mareșalul Stalin Comisarul afacerilor externe Molotov Mareșalul Vorošilov D-l Pavlov D-l Berejkov

Roosevelt. Hotărîrea statelor majore britanic și american a fost comunicată mareșalului Stalin, care s-a arătat satisfăcut. Ar fi bine ca generalul Brooke să raporteze această hotărîre conferinței dacă mareșalul Stalin n-are nimic de obiectat.

Stalin. Sînt de acord.

Churchill. Generalul Brooke va face declarație atît în numele americanilor, cît și în numele englezilor.

Brooke. Șefii statelor majore au recomandat președintelui și primului ministru să comunice mareșalului Stalin că începerea operației „Overlord" va avea loc în cursul lunii mai. Această operație va fi sprijinită de o operație împotriva Franței de sud, iar amploarea ei va depinde de cantitatea vaselor de debarcare de care se va dispune atunci.

Churchill. Se înțelege, desigur, că statele majore britanic și american se vor găsi în strîns contact cu mareșalul Stalin, pentru ca operațiile tuturor aliaților să poată fi coordonate și pentru ca dușmanului să i se poată aplica o lovitură concomitentă din ambele părți [21].

Stalin. Înțeleg importanța hotărîrilor adoptate de statele majore ale aliaților noștri și dificultățile legate de înfăptuirea acestor hotărîri. Probabil că perioada dificilă va fi nu la începutul operației „Overlord", ci pe parcurs, cînd germanii vor încerca să arunce o parte a trupelor de pe frontul de est pe cel din vest și să îngreuneze realizarea operației „Overlord". Pentru a nu da germanilor posibilitatea să-și manevreze rezervele și să arunce forțe cît de cît însemnate de pe frontul de est pe cel de vest, pentru a fixa diviziile germane pe frontul de est și a nu le da posibilitatea să creeze dificultăți operației „Overlord", rușii se angajează să organizeze prin luna mai o mare ofensivă în cîteva locuri. Am declarat acest lucru astăzi președintelui Roosevelt și primului ministru Churchill, însă am vrut să repet declarația în fața conferinței.

Roosevelt. Sînt foarte satisfăcut de declarația mareșalului Stalin privind luarea de măsuri pentru coordonarea loviturilor ce vor

[20] Lista participanților este reprodusă după F.R., p. 576.

[21] M.B. înregistrează în continuare : „Trebuie luate în considerare toate operațiile posibile și, dacă Turcia intră în război, acțiunea ei ca și operațiile de rezistență din Iugoslavia trebuie de asemenea să fie coordonate cu acțiunile armatei aliate".

fi aplicate dușmanului. Sper că națiunile noastre au înțeles necesitatea unor acțiuni comune, și operațiile viitoare ale celor trei țări ale noastre vor arăta că am învățat să acționăm în comun.

Statele Unite n-au numit încă comandantul suprem al operației „Overlord", însă sînt convins că acesta va fi numit peste 3 sau 4 zile, îndată ce ne vom întoarce la Cairo.

Am doar o singură propunere — ca statele noastre majore să purceadă fără întîrziere la detalierea propunerilor adoptate aici. De aceea sînt de părere că ele se pot întoarce chiar mîine la Cairo, dacă mareșalul Stalin nu are obiecții.

Stalin. Sînt de acord.

Churchill. Doresc să spun că noi am luat astăzi o decizie serioasă. Acum președintele, împreună cu mine și cu statele noastre majore, trebuie să analizăm minuțios această chestiune și să hotărîm unde găsim vasele de debarcare necesare. Avem în față 5 luni și consider că vom putea procura numărul necesar de vase de debarcare. Am și dat sarcina ca posibilitățile să fie studiate, statele noastre majore vor prezenta un raport amănunțit de îndată ce se vor fi întors acasă. Ca operația „Overlord" să reușească trebuie să dispunem de o superioritate substanțială de forțe pe care sper că statele noastre majore vor ști să o asigure. Pînă în iunie vom fi angajați într-o luptă grea și activă cu inamicul. Cred că am terminat discutarea problemelor militare. Acum putem trece la discutarea problemelor politice, pentru care am putea folosi zilele de 1 și 2 decembrie și ne amînăm plecarea pînă la 3 decembrie. Am obținut un mare succes și ar fi bine ca înainte de despărțire să rezolvăm toate problemele, ca să putem anunța opiniei publice că am ajuns la un acord deplin. Sper că președintele va putea rămîne pînă la 3 decembrie, ca și mine, dacă mareșalul este de acord să rămînă.

Stalin. De acord.

Roosevelt. Sînt bucuros să aud că mareșalul Stalin consimte să mai rămînă o zi. În legătură cu comunicatul, mă întreb dacă ar fi bine ca statele noastre majore să ne prezinte un proiect al acestui comunicat.

Stalin. Privind partea care se referă la problemele militare.

Churchill. Da, firește. Comunicatul trebuie să fie scurt și misterios [22].

Stalin. Dar fără mistică [23].

Churchill. Sînt convins că în curînd dușmanul va afla de pregătirile noastre cînd va descoperi marile aglomerări de garnituri

Imobilizarea diviziilor germane în Balcani, factor fascinant al „Overlord"-ului, era realizată în mare măsură datorită rezistenței iugoslave, conduse de Iosip Broz Tito

feroviare, activitatea vie din porturile noastre ș.a.m.d.

Stalin. Nu poți ascunde o operație după deget.

Churchill. Ar trebui ca statele noastre majore să chibzuiască cum să mascheze pregătirile și cum să inducă pe inamic în eroare.

Stalin. În asemenea cazuri, noi îl înșelăm pe inamic construind machete de tancuri, de avioane, creînd aerodromuri false. Apoi, folosind tractoare, punem machetele în mișcare. Cercetarea raportează inamicului despre aceste deplasări, iar germanii cred că tocmai în locul acela se pregătește lovitura. Acolo unde într-adevăr se pregătește ofensiva, domnește cea mai deplină liniște. Cîteodată construim pînă la 5 000—8 000 de machete de tancuri, pînă la 2 000 machete de avioane și un mare număr de aerodromuri false. Alt mijloc de inducere în eroare a inamicului este radioul. În raioanele unde nu se intenționează dezlănțuirea ofensivei se efectuează convorbiri între stațiile de radio. Aceste stații sînt reperate de inamic care are impresia că unitățile sînt masate acolo. Cîteodată avioanele inamicului bombardează zi și noapte aceste porțiuni de teren, care de fapt sînt complet pustii.

Churchill. Adevărul trebuie păzit prin neadevăr [24]. În orice caz, se vor lua măsuri pentru a-l induce pe inamic în eroare.

---

[22] M.B. și M.S.M.C. nu consemnează intervenția.

[23] Stenogramele americane nu consemnează această intervenție.

[24] M.B. redă în ghilimele expresia folosită de Churchill, a cărei traducere literară este: „Adevărul merită o escortă de minciuni".

A patra şedinţă a conferinţei şefilor de guverne ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii

1 decembrie 1943

I. Şedinţa ţinută în timpul micului dejun

Şedinţa a început la ora 13. Şedinţa a luat sfîrşit la ora 15.

Lista participanţilor [1]

STATELE UNITE	REGATUL UNIT	UNIUNEA SOVIETICĂ
Preşedintele Roosevelt D-l Hopkins D-l Harriman D-l Bohlen	Primul ministru Churchill Ministrul afacerilor străine Eden Sir Archibald Clark Kerr Maiorul Birse	Mareşalul Stalin Comisarul afacerilor străine Molotov D-l Pavlov

Hopkins [2]. Problema invitaţiei adresate Turciei de a intra în război este legată de problema sprijinului pe care îl poate primi Turcia din partea Marii Britanii şi Statelor Unite. Iar intrarea Turciei în război trebuie subordonată strategiei de ansamblu.

Roosevelt. Cu alte cuvinte, Inönü, ne va întreba dacă vom ajuta Turcia. Cred că problema mai necesită unele precizări.

Stalin. Churchill a spus că guvernul britanic pune la dispoziţia Turciei 20-30 de escadrile şi 2—3 divizii [3].

Churchill. Nu ne-am dat consimţămîntul în privinţa celor 2—3 divizii. Avem 17 escadrile în Egipt, actualmente neîntrebuinţate de comandamentul anglo-american. În cazul intrării Turciei în război aceste escadrile vor fi folosite pentru apărarea ei. Anglia a consimţit să mai pună la dispoziţia Turciei 3 regimente de apărare antiaeriană. Iată tot ce au făgăduit englezii Turciei. Trupe nu le-au făgăduit. Turcia are 50 de divizii. Turcii sînt buni luptători, dar nu au armament modern. [4] În privinţa celor 2—3 divizii, la care s-a referit mareşalul Stalin, guvernul britanic le-a repartizat pentru cucerirea insulelor din Marea Egee, în cazul în care Turcia va intra în război şi nu pentru ajutorarea Turciei.

Roosevelt (adresîndu-se lui Churchill). Nu-i aşa că operaţia împotriva Rhodosului va necesita un mare număr de mijloace de desant ? [5]

Churchill. Operaţia nu va necesita mai multe mijloace de desant decît se află în Mediterană. [6]

Roosevelt. Mă aflu într-o situaţie dificilă pentru că statul major american n-a studiat încă problema vaselor de desant necesare pentru operaţiile din Italia, pentru pregătirea „Overlordului" în Anglia şi pentru Oceanul Indian. De aceea trebuie să fiu prudent în privinţa promisiunilor făcute Turciei. Mă tem că aceste promisiuni să nu împiedice îndeplinirea acordului la care am ajuns ieri [7].

Stalin. În cazul intrării în război, Turcia îşi va pune şi teritoriul la dispoziţia aviaţiei aliaţilor [8].

Churchill. Desigur.

Stalin. Cred că am terminat cu această chestiune.

---

[1] Lista participanţilor este reprodusă după F.R., p. 535.

[2] M. B. menţionează că la începutul şedinţei a fost discutat şi adoptat textul unei telegrame care să fie expediată ambasadorilor britanici şi american la Ankara, pentru ca aceştia să transmită verbal preşedintelui Turciei invitaţia de a se întîlni cu Roosevelt şi Churchill la Cairo, într-una din zilele dintre 3—5 decembrie 1943.

Începînd cu această şedinţă înregistrările americane se rezumă la minutele Bohlen şi la o scurtă însemnare a lui Hopkins.

[3] M.B. nu consemnează intervenţia.

[4] M.B. nu consemnează acea parte din intervenţia lui Churchill referitoare la forţele armate turceşti.

[5] M.B. nu înregistrează această intervenţie.

[6] M.B. nu consemnează intervenţia.

[7] M.B. nu înregistrează ideile cuprinse în ultimele două fraze ale acestei intervenţii.

[8] M.B. nu înregistrează ideea cuprinsă în această intervenţie, însă consemnează răspunsul lui Churchill astfel :

„*Primul ministru* a fost de acord şi a vorbit despre considerabilele avantaje pe care bazele aeriene turceşti le reprezintă pentru cauza aliaţilor făcînd posibilă bombardarea continuă a terenurilor petrolifere de la Ploieşti".

Churchill. În nici un caz nu promitem ceea ce nu putem da. Am promis Turciei 3 escadrile de avioane de vînătoare în plus pentru a ridica totalul escadrilelor la 20, incluzînd pe cele aflate în Egipt. Americanii vor adăuga oare ceva la acest număr ?[9] Am mai promis turcilor să le punem la dispoziție unități de apărare antiaeriană, însă nu le-am promis trupe, deoarece nu avem. În privința mijloacelor de debarcare, necesare în luna martie, presupun că le putem avea la îndemînă în perioada dintre cucerirea Romei și începerea operației „Overlord".

Roosevelt. Vreau să mă sfătuiesc cu militarii. Sper că Churchill are dreptate, însă în privința vaselor de debarcare consilierii spun că s-ar putea ivi greutăți în perioada dintre cucerirea Romei și începerea „Overlordului". Ei consideră că este absolut necesar să aibă pînă la 1 aprilie vasele de debarcare prevăzute pentru operația „Overlord".

Churchill. Nu văd vreo dificultate. Noi n-am făcut Turciei nici un fel de propuneri și nu cunosc nici atitudinea lui Inönü. E vorba să vină la Cairo ca să ia cunoștință de starea lucrurilor. Pot pune la dispoziția turcilor 20 de escadrile ; trupe nu le dau. De altfel cred că nici nu au nevoie de trupe. Însă nu știu dacă Inönü să vină la Cairo sau nu.

Stalin. Nu cumva Inönü o să se pună pe bolit ? [10]

Churchill. Ușor se poate pune pe bolit. Dacă Inönü nu va veni la Cairo să se întîlnească cu mine și cu președintele, sînt dispus să mă duc cu un crucișător la Adana [11]. Inönü va veni acolo și am să-i descriu în culori sumbre situația care-i așteaptă pe turci dacă nu consimt să intre în război și în culori luminoase situația ce-i așteaptă în caz contrar. Am să vă informez apoi ce rezultate au avut discuțiile mele cu Inönü.

Hopkins. Problema sprijinului ce va trebui acordat Turciei pentru purtarea războiului nu a fost discutată de militarii americani, și de aceea mă îndoiesc de oportunitatea invitației ce i s-a făcut lui Inönü de a veni la Cairo atîta vreme cît militarii n-au studiat această chestiune.

Stalin. Prin urmare Hopkins propune ca Inönü să nu fie invitat [12].

Hopkins. Nu propun ca Inönü să nu fie invitat, însă subliniez că în prealabil ar fi util să avem date asupra ajutorului pe care-l putem acorda turcilor [13].

Churchill. Sînt de acord cu Hopkins. Trebuie să ajungem la o înțelegere în problema eventualului ajutor ce va fi dat turcilor.

Stalin. Fără militari nu se poate face asta ? [14]

Churchill. Trebuie să studiem împreună cu militarii problema mijloacelor de debarcare. Poate vom izbuti să strîngem mai multe decît credem dacă le vom lua din Oceanul Indian sau Pacific sau dacă le vom construi. Dacă nu va fi cu putință, vom fi nevoiți să renunțăm la unele planuri. În orice caz însă s-a hotărît că „Overlordul" nu trebuie să sufere.

Roosevelt. Cred că este util să fac o scurtă expunere a situației din Oceanul Pacific, ținînd seama de propunerea lui Churchill de a scoate eventual de acolo mijloace de debarcare. În primul rînd distanța dintre Oceanul Pacific și Marea Mediterană este enormă. În al doilea rînd, în Oceanul Indian noi înaintăm spre nord pentru a tăia comunicațiile japonezilor și în această zonă avem nevoie de mijloacele de debarcare.

Hopkins. Este exact că nici Churchill, nici Eden n-au vorbit cu turcii despre cucerirea insulelor din Marea Egee ? [15]

Eden. Eu unul nu am vorbit despre aceasta. Am discutat cu turcii doar despre bazele aeriene fără să ating problema mijloacelor de debarcare.

Roosevelt. Dacă am să mă văd cu președintele Turciei am să-i propun ca noi să cucerim Creta și insulele Dodecanezului, deoarece ele sînt situate în imediata apropiere a Turciei [16].

Churchill. Vreau să primesc de la turci bazele aeriene din zona Smirna, pe care ei le-au construit cu ajutoarele englezilor. Primind de la turci aceste baze aeriene, vom izgoni forțele aeriene nemțești din insule. Sîntem dispuși să plătim un avion ae-al nostru pe un avion german distrus. Garnizoanele germane pot fi izgonite din

---

[9] M. B. nu consemnează această întrebare a lui Churchill.

[10] M. B. nu consemnează această întrerupere făcută de Stalin și nici prima propoziție din intervenția ulterioară a lui Churchill.

[11] În M. B. se arată că Churchill s-a declarat dispus să se deplaseze la Ankara.

[12] M. B. nu consemnează această întrerupere a lui Stalin.

[13] M. B. nu consemnează ideea cuprinsă în această intervenție, dar înregistrează în continuare : „Ansamblul Mediteranei urmează să treacă în curînd în competența statului-major combinat, iar problema resurselor trebuie examinată în lumina acestui fapt.

Reiese clar că partea americană consideră că nu există mijloace de debarcare disponibile pentru un atac asupra Rhodosului ; de altfel, chiar dacă ar exista mijloace de desant disponibile, nu s-a luat nici o hotărîre privitoare la oportunitatea și eficiența folosirii lor în alte operații.

Tot atît de clar reiese că nu este cazul să se facă vreo referire președintelui Inönü în sensul că s-ar putea efectua o debarcare amfibie în Rhodos".

[14] M. B. nu consemnează această intervenție.

[15] M. B. nu consemnează întrebarea, însă înregistrează răspunsul lui Eden în intervenția ce urmează.

[16] Stenograma americană nu înregistrează această intervenție.

insule dacă ne asigurăm superioritatea aeriană în această zonă. Nu este nevoie să luăm cu asalt insula Rhodos, unde se găsesc 8 000 de italieni și 5 000 de nemți. Ei pot fi constrînși prin foame să cedeze. Dacă primim baze în Turcia, navele noastre, sprijinite de aviație, vor putea tăia comunicațiile germanilor, și țelul va fi atins [17].

Stalin. Așa este. După părerea mea, cele 20 de escadrile de la Cairo stau degeaba în momentul de față. Dar dacă intră în acțiune, nu va mai rămîne nimic din forțele aeriene nemțești. Dar trebuie adăugat escadrilelor de vînătoare un anumit număr de bombardiere.

Roosevelt. Sînt de acord cu propunerea lui Churchill de a se repartiza pentru apărarea Turciei 20 de escadrile și un număr de bombardiere [18].

Churchill. Oferim Turciei, într-o măsură limitată, acoperirea aeriană și apărarea antiaeriană. Acum este iarnă și nu e posibilă vreo invazie împotriva Turciei. Credem că vom continua să aprovizionăm Turcia cu armament. Turcia primește în cea mai mare parte armament american. Îi mai oferim Turciei ocazia nesperată de a accepta invitația guvernului sovietic de a participa la conferința păcii [19].

Stalin. De ce armament duce lipsă Turcia ?

Churchill. Turcii au puști, o artilerie bunișoară, dar n-au artilerie antitanc, n-au aviație și n-au tancuri. Am organizat în Turcia școli militare, însă turcii dau rezultate slabe. Turcii n-au experiență în mînuirea aparaturii radio. Turcii sînt însă buni combatanți [20].

Stalin. Dacă turcii vor da aliaților aerodromuri, Bulgaria probabil că nu va ataca Turcia, iar germanii vor aștepta ca Turcia să pornească atacul. Ea nu-i va ataca, ci pur și simplu se va găsi cu ei în stare de război. În schimb, Turcia va da aliaților aerodromuri și porturi. Ar fi bine dacă evenimentele ar lua acest curs.

Eden. Le-am spus turcilor că pot pune la dispoziția aliaților baze aeriene fără să fie nevoiți să lupte, căci Germania nu-i va ataca.

Roosevelt. În acest caz, Turciei i-ar putea servi drept exemplu Portugalia.

Eden. Numan [21] n-a vrut să accepte punctul meu de vedere. El a spus că Germania va reacționa și că Turcia ar prefera să intre în război de bunăvoie decît să fie tîrîtă.

Churchill. Așa este. Dar cînd li se cere turcilor să-și elasticizeze neutralitatea și să ne cedeze baze aeriene, ei răspund că preferă un război serios. Cînd însă li se vorbește de intrarea în război, ei răspund că nu au armament suficient. Dacă turcii răspund negativ propunerii noastre, trebuie să-i facem să înțeleagă seriozitatea problemei și să le spunem că în acest caz nu vor participa la conferința păcii ; din partea Angliei le vom comunica că nu ne mai interesăm de treburile lor și că vom înceta aprovizionarea Turciei cu armament.

Eden. Vreau să precizăm ce vom cere de la turci la Cairo [22]. După cîte înțeleg, trebuie să le cerem să intre în război cu Germania.

---

[17] M. B. atribuie această intervenție lui Eden, pe care o înregistrează rezumativ, fără următoarele precizări din textul sovietic : a) localizarea bazei navale la Smirna ; b) prețul pe care este dispus guvernul britanic să-l plătească Turciei pentru fiecare avion german distrus ; c) efectivele trupelor fasciste din Rhodos.

[18] M. B. consemnează astfel această intervenție : „**Președintele** a spus apoi că sprijină ideea unei întrevederi cu primul ministru (sic !) turc cu condiția de a nu i se face Turciei sub nici o formă vreo ofertă de operație amfibie și de a limita angajamentele la forțele aeriene specificate de primul ministru".

[19] M. B. mai înregistrează în acest loc următoarele intervenții : „Răspunzînd unei întrebări a d-lui Eden asupra atitudinii concrete a Uniunii Sovietice față de Bulgaria, aspect pe care mareșalul Stalin l-a atins în cadrul ședinței oficiale, **mareșalul Stalin** a răspuns că, dacă Turcia declară război Germaniei și Bulgariei, ori dacă Bulgaria atacă Turcia sau pornește război împotriva ei, Uniunea Sovietică va rupe relațiile cu Bulgaria sau îi va declara război.

El a întrebat, de asemenea, ce alt ajutor s-ar cere din partea Uniunii Sovietice într-o asemenea eventualitate.

Primul ministru a răspuns că ei [anglo-americanii] nu cer nimic în plus Uniunii Sovietice, însă că este vădit că dacă armatele sovietice se vor apropia de Bulgaria cercurile progermane din această țară vor intra în panică".

[20] Răspunsul premierului britanic este înregistrat în M. B. după cum urmează : „**Primul ministru** a răspuns că armata turcă ar fi fost o armată bună la sfîrșitul războiului trecut, dar, văzînd armele moderne primite de bulgari din arsenalele franceze, turcii și-au dat seama că armata lor nu este modernă.

El a relevat că ei au o infanterie bravă, dar duc lipsă de tunuri antitanc, de mijloace de apărare antiaeriană și de avioane. A menționat că Turciei i s-a trimis armament în valoare de 25 milioane de lire sterline, în majoritate americane".

[21] Menemencioğlu Numan, ministrul afacerilor străine al Turciei.

[22] N. H. consemnează un dialog între Eden și Stalin care a avut loc, probabil, cam în această parte a ședinței : „D-l **Eden** l-a întrebat pe mareșalul Stalin dacă guvernul sovietic dorește să trimită un reprezentant — în care caz acesta va fi, firește, bine venit.

M[areșalul] **Stalin** a răspuns că va trimite un reprezentant la întîlnirea de la Cairo cu președintele Turciei.

Stalin. Chiar așa : împotriva Germaniei. [23]
<...> [24]

[23] M. B. consemnează astfel această propoziție : „Răspunzînd unei întrebări a d-lui Eden, **mareșalul Stalin** a declarat că Turcia va declara război numai Germaniei, nu și Bulgariei".

[24] În acest loc, unde T.I.P. semnalează că un fragment din stenogramă nu este reprodus, M. B. consemnează în continuare : „Dacă Bulgaria atacă Turcia sau îi declară război, Uniunea Sovietică intră în război cu Bulgaria.

Mareșalul Stalin a menționat că mai există o posibilitate, și anume ca Turcia să declare război Germaniei, iar Bulgaria să refuze cererea germană de a intra în război, în care caz Germania ar putea ocupa Bulgaria. Dacă Bulgaria cere ajutor de la aliați, atunci care va fi poziția noastră ?

Primul ministru a răspuns că în această eventualitate trebuie luate în considerare mai întîi amploarea acțiunii germane care va avea fără îndoială drept rezultat scoaterea unor divizii germane de pe frontul de est.

D-l Molotov a spus că alaltăieri a stat de vorbă cu primul ministru, care a emis ideea că, dacă Turcia va refuza să intre în război, Marea Britanie îi va face cunoscut că interesele ei privind strîmtorile și Bosforul vor avea de suferit. El dorește să afle ce înseamnă aceasta.

Primul ministru a răspuns că el se află departe de guvernul său, dar că personal este în favoarea unei schimbări a regimului strîmtorilor dacă Turcia se dovedește refractară.

D-l Molotov a spus că el a intenționat doar să releve că țările riverane Mării Negre sînt profund interesate de regimul strîmtorilor.

Președintele a spus că i-ar plăcea să vadă Dardanelele libere pentru comerțul mondial și pentru flotele de pe glob, indiferent dacă Turcia intră în război sau nu.

După ce s-a căzut de acord ca ambasadorul sovietic din Turcia să meargă la Cairo și ca d-l Bușinski (Vîșinski-**F.R.**), de la Alger, să meargă la Cairo în vederea întîlnirii cu președintele Turciei, dacă acesta se va afla acolo, **președintele** a spus că ar dori să ridice chestiunea Finlandei. El a mai spus că dorește să contribuie prin toate mijloacele la scoaterea Finlandei din război și că i-ar face plăcere să cunoască opiniile mareșalului Stalin.

Mareșalul Stalin a răspuns că, recent, ministrul suedez al afacerilor străine, Boheman (Erik Boheman era secretar general al Ministerului Afacerilor Străine al Suediei — **F.R.**), a discutat cu ambasadorul sovietic de la Stockholm despre intențiile Uniunii Sovietice privitoare la Finlanda, spunînd că finlandezii se tem că rușii or să-și calce cuvîntul și or să distrugă independența Finlandei, adăugînd că finlandezii ar dori să aibă ocazia să stea de vorbă cu rușii.

Răspunsul Moscovei a precizat că Rusia nu are intenții ostile față de Finlanda dacă Finlanda, prin atitudinea ei, nu va sili Rusia să procedeze în consecință și că guvernul sovietic nu are nimic de obiectat împotriva venirii finlandezilor la Moscova pentru negocieri, dar că ar dori ca în prealabil să i se prezinte condițiile pe baza cărora finlandezii vor să negocieze.

A mai adăugat că abia astăzi a aflat despre răspunsul dat de finlandezi prin intermediul suedezilor și că nu are încă textul complet. În esență, finlandezii vor să ia drept bază frontiera din 1939 și nu amintesc nimic despre desprinderea de Germania. Stalin a spus că, după părerea lui, acest răspuns dovedește că finlandezii nu ard de nerăbdare să ducă negocieri serioase de vreme ce-și dau seama că astfel de condiții sînt inacceptabile.

Președintele a spus că declarația mareșalului a fost foarte interesantă, dar nesatisfăcătoare.

Mareșalul Stalin a răspuns că este evident că grupurile finlandeze speră încă într-o victorie germană.

Președintele a întrebat dacă mareșalul Stalin consideră că ar fi util ca Statele Unite să sugereze finlandezilor să trimită o delegație la Moscova.

Mareșalul Stalin a spus că personal nu are obiecții.

Primul ministru a relevat schimbarea care s-a produs în atitudinea sa și a britanicilor față de Finlanda, din 1939 pînă în prezent, în urma atacului dezlănțuit de Germania împotriva Rusiei. El a spus că Marea Britanie se află în război cu Finlanda, că trebuie asigurată securitatea orașului Leningrad și că trebuie confirmată poziția Uniunii Sovietice ca putere navală și aeriană de frunte în Marea Baltică.

El a spus că, pe de altă parte, ar regreta profund dacă s-ar aduce vreun prejudiciu independenței Finlandei și de aceea salută cu satisfacție declarația făcută de mareșal în această privință. A spus în continuare că unei țări sărace ca Finlanda nu este just să i se pretindă contribuții.

Mareșalul Stalin și-a exprimat dezacordul și a spus că o plată efectuată într-o perioadă de 5 pînă la 8 ani sub formă de cherestea, hîrtie și alte materiale ar acoperi unele din daunele pricinuite de Finlanda în timpul războiului și că guvernul sovietic intenționează să pretindă astfel de reparații.

D-l Churchill a enumerat motivele pentru care nu consideră nici dezirabile nici realizabile despăgubirile din partea unei țări ca Finlanda. El a spus apoi că, pe cît i se pare, cele susținute de el sînt un ecou al lozinci [bolșevice] «fără anexiuni și fără contribuții».

Mareșalul Stalin a izbucnit în rîs și i-a spus d-lui Churchill că atunci el [Stalin] se face conservator.

Primul ministru a declarat că acordă o mare importanță ieșirii Finlandei din război și intrării Suediei în momentul marelui atac din mai.

Mareșalul Stalin și-a exprimat asentimentul.

Președintele l-a întrebat apoi pe mareșalul Stalin dacă acesta crede că finlandezii pot izgoni singuri pe germani din țara lor.

Mareșalul Stalin a răspus că pe frontul sovietic se află 21 de divizii finlandeze ; cu toate că-și exprimaseră dorința de a negocia, au sporit recent numărul diviziilor de la 16 la cel arătat mai sus.

Mareșalul Stalin a admis că este de dorit ca finlandezii să fie scoși din război, fără însă ca interesele Uniunii Sovietice să fie sacrificate.

D-l Molotov a subliniat că de 27 de luni finlandezii și germanii țin Leningradul sub focul artileriei.

Președintele a spus că, potrivit informațiilor sale, finlandezii sînt dispuși să deplaseze frontiera la o mare distanță de Leningrad, însă speră să păstreze Viborgul.

(Mareșalul Stalin, întrerupîndu-l, a spus că este cu neputință). **Președintele** a spus în continuare că Hango trebuie să fie demilitarizat și transformat într-un loc de făcut plajă.

Primul ministru a spus că nu dorește să exercite presiuni asupra prietenilor ruși, însă ar dori să afle condițiile lor ; guvernul britanic lasă inițiativa rușilor.

(VA URMA)

DOCUMENTE ROMÂNEȘTI ÎN ARHIVE STRĂINE*

MARCU BEZA

Oxford

Luînd în cercetare manuscrisele de la marea Bibliotecă Bodleyană din Oxford, unde se găsește cunoscuta evanghelie a lui Alexandru cel Bun, am găsit următoarele :

O scrisoare a regelui Angliei Iacob I trimisă la 24 iunie 1610 regelui Poloniei, Sigismund al III-lea, cu privire la trebile Moldovei „de Principis Moldaviensis rebus adversis".

Un manuscris ce cuprinde alfabetul chirilic și numele slovelor în vechea bulgară, urmat de rugăciuni și de crezul în românește. Manuscrisul fusese dăruit bibliotecii la 1683 de

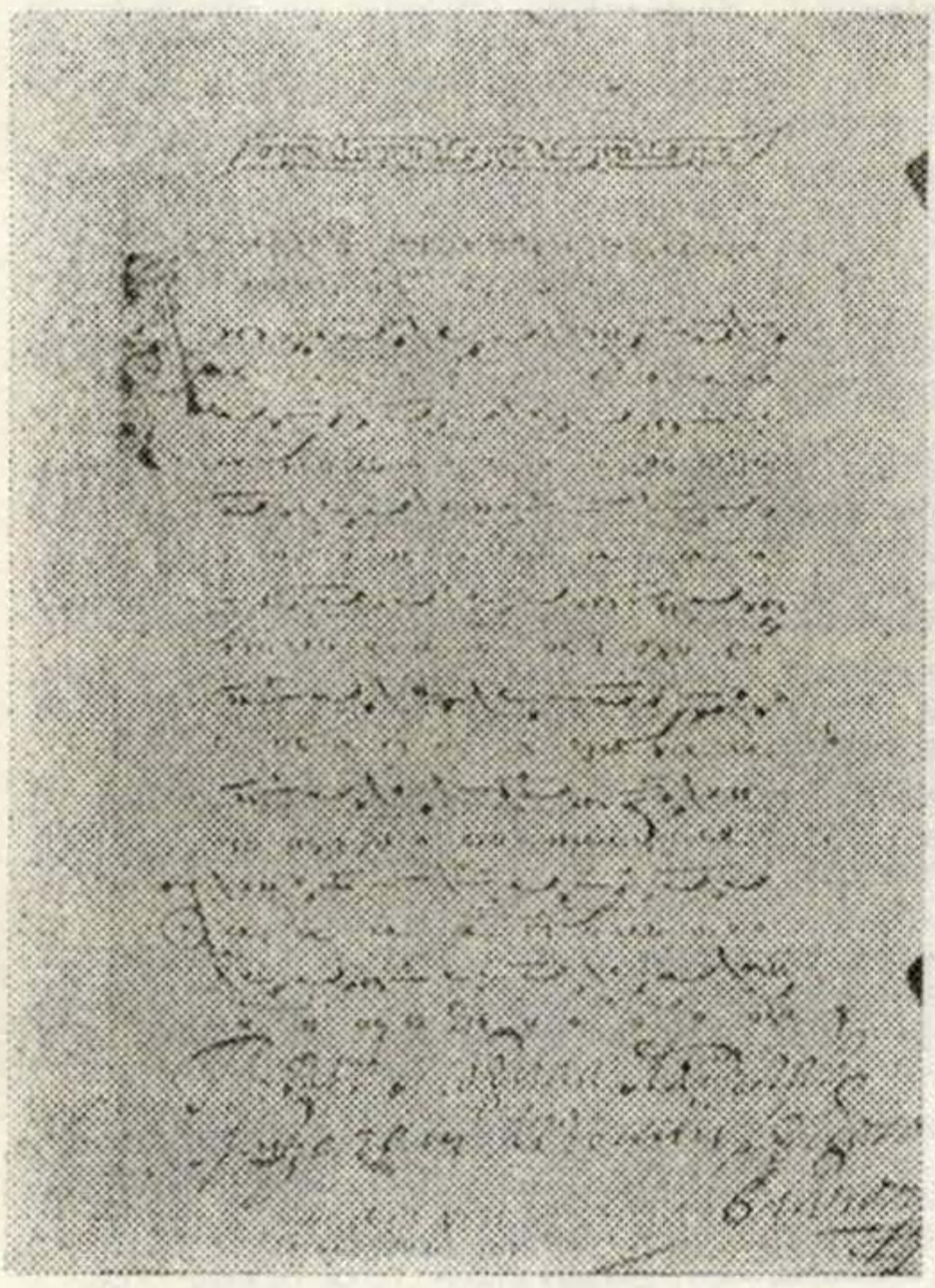

către Ehamas Smith. Acesta, capelan pe atunci al Ambasadei engleze din Constantinopol, publicase la 1680 **An Account of the Greek Church,** în care dă o interesantă descriere asupra sfîrșitului tragic al faimosului patriarh Chiril Lucaris.

Un dicționar din secolul al XVII-lea de 181 de pagini în limbile latină, greacă modernă, turcă, tătară, armeană, slavonă și română. Textul scris numai pe recto, cu numeroase corecțiuni, are la urmă o citație grecească, exprimînd mulțumirea autorului de a-și fi terminat lucrarea. Acest dicționar fusese remarcat de P.A. Gyrku într-o bibliografie **Bametki o slavenskih i russkih rukopispah v Bodleian Library v Oksforde (Note despre manuscrisele slave și rusești aflate în Biblioteca Bodleyană din Oxford, St. Petersburg 1908).** Dar autorul cărții n-a dat reproduceri din acest dicționar. Eu am fotografiat două pagini de la început și una de la sfîrșit.

Am găsit, de asemenea, un manuscris de muzică religioasă bizantină din veacul al XVI-lea care fusese cîndva proprietatea lui Petru Movilă, deoarece poartă pe întîia pagină jos semnătura acestuia : **Petr Moghila Arhiepiskop Mitropolit Kievskii rukoiu clasnoiu — Petru Movilă Arhiepiscop Mitropolit cu mînă proprie.**

Atena

La Atena se află o seamă de vechi odoare și documente ce ne privesc de-a dreptul. Cîteva dintre ele au fost relevate în cartea mea **Urme românești în Răsăritul Ortodox** și într-o comunicare la Academia Română ;

* Extrase din această lucrare au fost publicate și în nr. 7—8/1968 al revistei „Magazin istoric".

altele numai acum tîrziu le-am putut descoperi, după o cercetare mai amănunțită.

Așa, un hrisov grecesc al lui Alexandru Ipsilanti, datat 1775, se referă la Mănăstirea Sumela din Trebizonda. Generoși față de aceeași mănăstire fuseseră și Scarlat Ghica și Ștefan Racoviță, ale căror hrisoave de danie sînt date pe grecește într-o carte de Neofit Ierodiacon. Alexandru Ipsilanti, amintind pe înaintașii săi la domnie, adaugă și el pentru Mănăstirea Sumela suma de 160 de groși turcești pe an.

La aceeași mănăstire era o veche icoană de hram a Sfintei Fecioare. O evlavioasă doamnă din Țările române a îmbrăcat-o în cadru prețios, cu sculpturi în medalioane cu flori și cu alte podoabe și nestemate. Deasupra unei coroane, ținută de îngeri, inscripția grecească sună: **Ruga Mariei Doamne, Voevoda, Mariei, Casandrei Balașa, Elenei.**

În vremea celui de-al doilea război mondial, icoana fu ascunsă în pămînt de un călugăr. După înțelegerea dintre greci și turci, călugărul merse de o dezgropă și, aducînd-o la Atena, i se dete locul de cinste în muzeul bizantin.

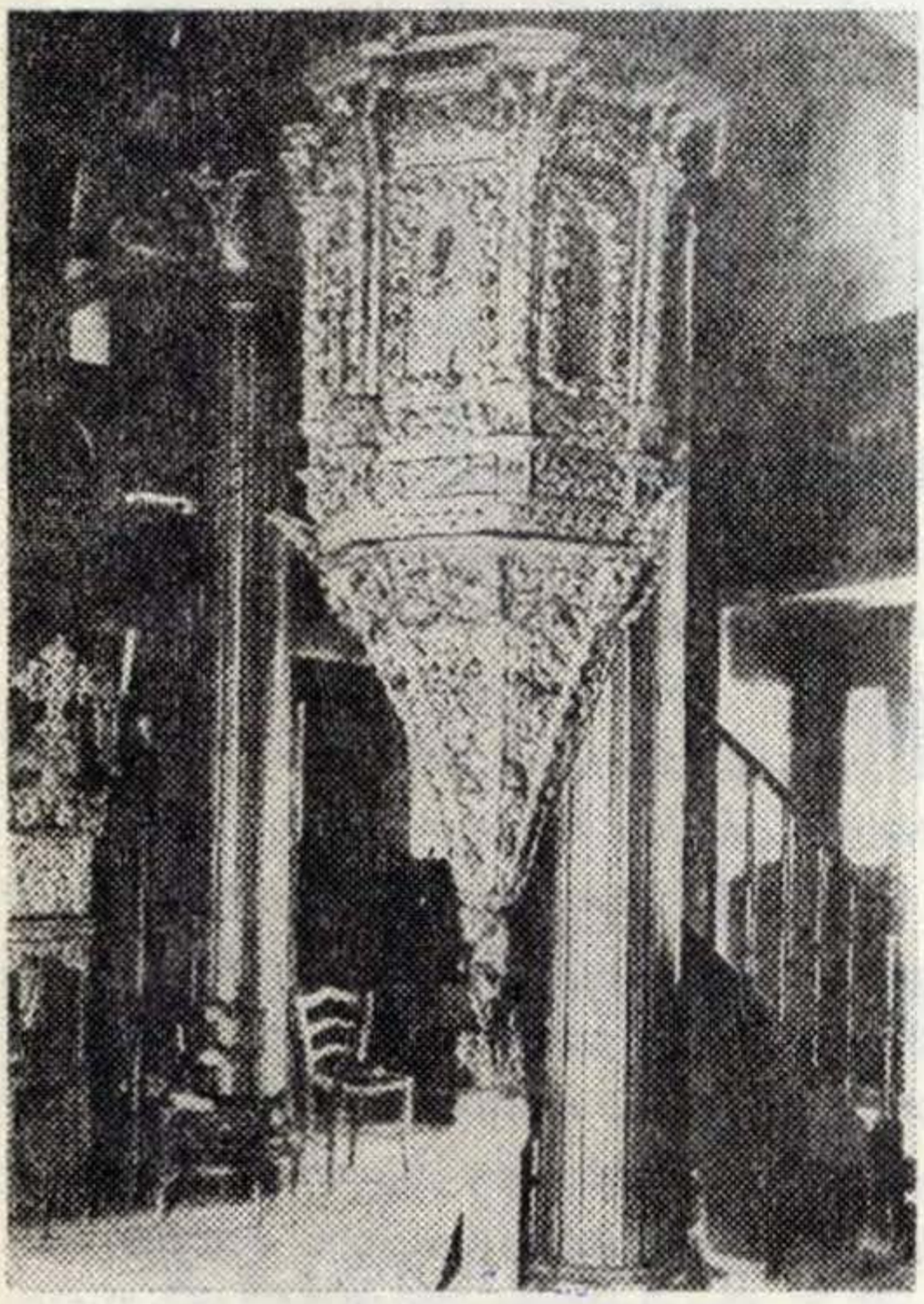

Amvonul Bisericii „Sf. Gheorghe", Zagora

Printre numeroase țesături venite din Asia Mică, nu știu cum și în ce împrejurări s-a strecurat și un omoforiu românesc. Rîndurile însemnării slavone mărturisesc cum că s-a fost trimis în dar **Sfintei cetăți Ierusalim, la sfînta Mănăstire a Învierii, 7047,** adică 1539. Iar dedesubt sînt brodate chipurile lui Petru Voevod, care nu-i altul decît Petru Rareș, și al soției sale.

Tot la Atena am găsit un encolpion ce ar fi aparținut domnitorului Alexandru Calimachi. Poartă data 1796. Este de argint, su-

Manuscris de muzică religioasă purtînd jos semnătura lui Petre Moghilă,, Biblioteca Bodleyană

Omoforiu al lui Petru Rareș și al soției sale trimis Ierusalimului la 1539

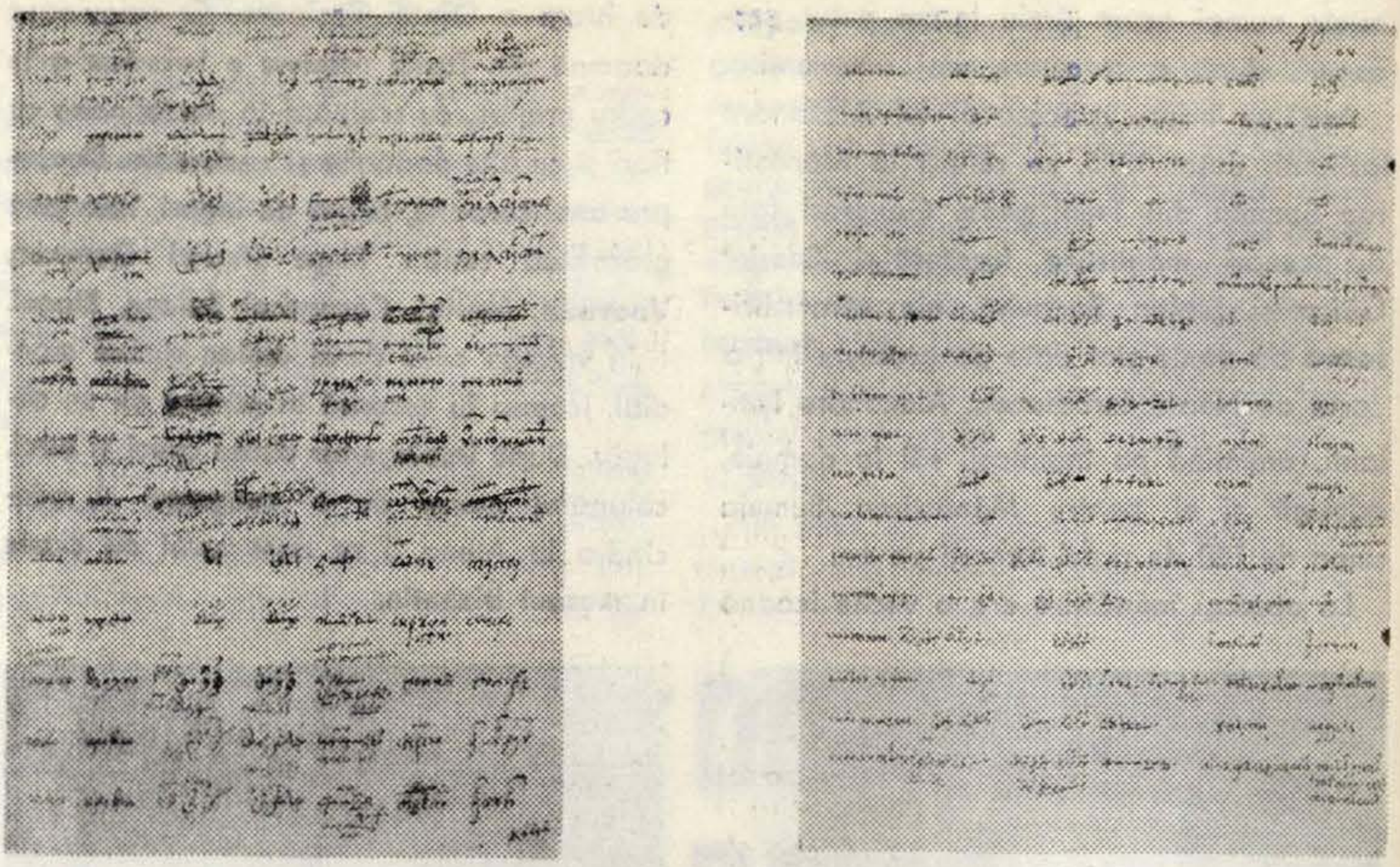

Dicționar în limbile latină, greacă, turcă, tătară, armeană, slavonă și română din veacul al VII-lea, Biblioteca Bodleyană.

flat cu aur. Pe o față reprezintă simbolurile evangheliștilor, pe alta — crucea răstignirii cu uneltele de tortură, iar înăuntru cuprinde o fărîmă din lemnul sfînt.

Zagora

Dincolo de înălțimile Volosului, în apropierea mării, e Zagora, patria unui patriarh constantinopolitan, Calinic, care a înzestrat orașul cu o aleasă bibliotecă și a contribuit simțitor la întemeierea Bisericii „Sfîntului Gheorghe", la 1765.

Înăuntrul acestei biserici, atît iconostasul cît și tronul episcopal și amvonul au fost dăruite de către frații Eustație și Gheorghe Lapati. Amîndoi se aflau atunci, anul 1774, în Valahia, unde căpătaseră înalte situații. După cum ne spune o inscripție de sub amvon, unul era vistiernic, iar celălalt secretar domnesc.

Într-o lucrare a mea, **The Heritage of Byzantium,** am dat amvonul bisericii din Zagora drept un vrednic specimen de sculptură bizantină în lemn.

Am găsit tot în aceeași biserică ceea ce grecii numesc un păstrător de naforă, în lemn sculptat și aurit. El se datorește generozității lui Constantin Gheorghe Xipolit, de obîrșie zagorean, dar care la 1740 era „Mare Comis al Domniei Ungrovlahiei".

La Arghirocastro, în Epir, semnalez două hrisoave românești privitoare la Mănăstirea Drianu. Întîiul, cu semnătura lui Gheorghe Ghica, datat 23 martie 1659, spune că, suferind mult Mănăstirea Hlincea de năvălirea tătarilor și pierzîndu-și actele, domnul Moldovei îi donează satul Frățileni și-l afierosește Mănăstirii Drianu. Celălalt hrisov, al lui Ștefăniță Vodă Lupu, din 11 mai 1660, mai dăruiește Hlincei un sat cu același nume și le închină împreună Mănăstirii Drianu: **„După cum fusese și mai înainte închinată acestei sfinte mănăstiri la Rumeli de părintele Domniei mele, Vasile Voevod".**

Hrisovul din urmă e deosebit de frumos și unul dintre întîiele unde întîmpinăm o inițială colorată, sub înrîurirea firmanelor turcești.

HELEPOLA

Monedă antică cu capul zeului Hélios, care se presupune că reprezintă colosul din Rhodos

MONSTRU AL TEHNICII MILITARE DIN ANTICHITATE

NICOLAE ONEA

Poliorcetica — arta asedierii cetăților — a cunoscut în epoca elenistică o dezvoltare fără precedent ; atunci și-au făcut apariția pe teatrele de luptă tot felul de mașini de război considerate pe vremea aceea ca tipuri de arme „ultramoderne".

Din acest punct de vedere, cel care s-a remarcat printre contemporanii săi, fiind și astăzi cunoscut sub epitetul de **Poliorketes** (Asediatorul cetăților), a fost Demetrios, frumosul fiu al vîrstnicului Antigonos Monophtalmos (Chiorul), unul dintre generalii și urmașii lui Alexandru cel Mare. Scriitori antici, ca Diodor și Plutarh, scot în evidență aptitudinile speciale ale lui Demetrios în domeniul tehnicii militare. Excepțional organizator, preocupat să aibă toate cele necesare războiului, Demetrios se simțea atras, mai presus de orice, de două lucruri : acela de a dispune de corăbii și mașini de luptă uriașe și plăcerea de a le putea admira, fie în acțiune, împotriva inamicului, fie la manevre, în timp de pace. El a fost acela care a născocit și a desăvîrșit diverse genuri de mașini de război și tot el a lansat la apă

corăbiile cele mai grandioase de pînă atunci, adevărați munți plutitori cu cîte 15 și 16 rînduri de vîsle. Faima îl preceda de departe : locuitorii oricărui oraș amenințat de el se simțeau ca și pierduți îndată ce aflau că Poliorketul intenționa să pornească împotriva lor. Măreția, calitatea și eficacitatea armamentului său i-au impresionat în chip deosebit pe contemporani. Se spunea chiar că nu se afla fortăreață îndeajuns de trainică spre a-i rezista și că în fața agerimii inteligenței sale și a mulțimii resurselor lui materiale nimeni și nimic nu i se putea opune.

Cu toate acestea, a existat un oraș care a îndrăznit acest lucru. A fost Rhodosul — orașul proteguit de Hélios, zeul soarelui —, care deținea în estul Mediteranei o poziție strategică și comercială de prim ordin, făcînd legătura între Asia, Grecia continentală și Egipt. Antigonos Monophtalmos, **basileul** (regele) ținuturilor din Asia Mică și din Siria, se afla în război cu Ptolemaios, fiul lui Lagos, regele Egiptului, prietenul și principalul partener comercial al Rhodosului. Antigonos le propuse rhodienilor un tratat de alianță, solicitîndu-le, în același timp, corăbii de luptă pentru fiul său Demetrios. Tentativa se izbi de refuzul firesc al rhodienilor. De aici supărarea lui Antigonos și izbucnirea unui conflict armat, pe care negocieri de ultimă clipă, inițiate de către rhodieni, nu l-au putut înlătura, atitudinea lui Antigonos și Demetrios dovedindu-se intransigentă.

Așa avea să înceapă, în 305 î.e.n., acel memorabil asediu al Rhodosului întreprins de către Demetrios Poliorketul, asediu care — contrar tuturor așteptărilor — avea să sfîrșească (în vara anului 304 î.e.n.) în avantajul și spre gloria rhodienilor.

Armata de invazie a lui Demetrios — concentrată pe țărmurile Asiei Mici — era impresionantă ca număr și putere : 200 corăbii de luptă, 170 nave de transport, 40 000 de soldați, printre care pirați aliați, vechii adversari ai Rhodosului ; aceste forțe expediționare erau însoțite de circa 1 000 de corăbii particulare aparținînd unor negustori și aventurieri atrași din toate părțile de mirajul jafului în insulă.

Cei doi adversari au folosit, deopotrivă, arme perfecționate **aruncătoare,** „artileria" timpului, **catapulte** (pentru azvîrlirea sulițelor și săgeților) și **baliste** (lithoboli-petroboli, pentru aruncarea fragmentelor de stîncă, a bolovanilor și a butucilor). O redutabilă armă de asediu a Poliorketului era **Petrobolul talanteean,** capabil să arunce, la distanță și cu forță, bolovani în greutate de 1-3 talanți, adică între 26 și 78 kg ! Ușor de închipuit ce stricăciuni putea provoca zidurilor de apărare ale unui oraș proiectile de asemenea masă.

Nu este locul aici să urmărim în detaliu peripețiile asediului, de altminteri deosebit de interesante și de instructive pentru cel ce se preocupă de aspectele vieții militare în antichitate. Destul să amintim că pînă la sfîrșitul anului 305 î.e.n. Poliorketul — cu toată neta sa superioritate în oameni, material de război și inventivitate tehnică — nu a reușit să cucerească Rhodosul, asediații dovedindu-se adversari demni de renumele său. Iată de ce, în primăvara anului 304 î.e.n., Demetrios hotărî să abandoneze operațiile navale și să mute centrul și puterea atacului pe uscat.

De astă dată, el își pune în gînd să-l aducă la supunere pe vrăjmaș nu numai cu forța armelor, ci și strivindu-l sub povara propriei sale uimiri. Și, în adevăr, în acel an de pomină al analelor tehnicii militare rhodienii au fost martorii unei priveliști înfricoșătoare, a cărei amintire a străpuns veacurile. Asediații au avut atunci prilejul să vadă concretizată, la dimensiuni uluitoare, o originală concepție, faimoasa **helépolă** (cuceritoare de cetăți), enorm turn de asediu, ce părea destinat, doar prin înfățișarea lui, să împietrească de spaimă pe apărătorii oricărei cetăți și care-și făcea apariția pe teatrul de luptă ca rod al minții născocitoare a lui Demetrios și a colaborării unui arhitect atenian, Epimachos, aflat în armata lui Demetrios.

La drept vorbind, Demetrios nu se afla la prima încercare de acest fel. Cu un an și ceva în urmă, pe vremea cînd asedia cetatea Salamina din Cipru (306 î.e.n.) — și acela un renumit asediu —, Poliorketul pusese în acțiune o altă helépolă, dar inferioară ca dimensiuni acesteia din fața Rhodosului.

Făcînd rost de o mare cantitate de materiale, Demetrios ordonă construirea helépolei, gigantic turn de asediu cu înfățișare de piramidă trunchiată, pătrat la bază, împărțit în nouă etaje — fiecare dispunînd de mai multe încăperi — și susținut de un număr de opt roți uriașe. Trei din laturile acestei cetăți mișcătoare erau acoperite pe dinafară cu plăci de fier destinate să ferească lemnăria de proiectilele incendiare ; cea de-a patra latură — aceea îndreptată spre inamic — avea numeroase ferestre, pe unde ostașii din interior, experți în mînuirea a tot felul de arme, împroșcau vrăjmașul cu săgeți, sulițe și bolovani. Ferestrele aveau marginile căptușite cu piei cusute laolaltă și umplute cu lînă ca să amortizeze șocul pietrelor azvîrlite de lithobolii inamicului. Fiecare etaj avea rezervoare de apă (necesare pentru cazul stingerii incendiilor declarate în turn), tot felul de mașini de luptă repartizate proporțional cu mărimea și forța lor balistică, precum și cîte două scări largi, una slujind la urcat

și la adusul munițiilor trebuincioase, cealaltă servind la coborît, spre a se evita astfel stînjenirea bunei funcționări a turnului. Diodor ne informează că pentru punerea lui în acțiune era necesar impresionantul număr de 3 400 de oameni, aleși printre cei mai robuști din rîndurile întregii armate, și același Diodor ne dă și dimensiunile colosalei construcții : 22 m lățime și 44 m înălțime (50/100 de coți), ceea ce ar echivala cu dimensiunile unui bloc de locuințe cu 12 etaje din zilele noastre ! (Informațiile antice nu se potrivesc în această privință. Plutarh vorbește astfel despre 48 de coți lățime, deci 21 m, și 66 de coți înălțime, adică 29 m, socotindu-se cotul — măsură de lungime la cei vechi — echivalent cu 0,443 m, iar Vitruvius, scriitor roman din secolul I î.e.n., luînd ca unitate de calcul piciorul = 30 cm, se deosebește sensibil în aprecierile sale de ale precedenților, helépola măsurînd, potrivit cunoștințelor lui, 60/135 de picioare, deci 18 m lățime și 40,5 m înălțime. În orice caz, așa după cum se poate desprinde din toate aceste mențiuni, un lucru rămîne cîștigat : pentru obținerea stabilității, turnurile uriașe de asediu de tipul helépolei trebuiau să aibă înălțimea aproximativ dublă față de lățimea bazei. Greutatea totală a helépolei atingea 180 de tone !).

Plutarh o caracterizează magistral, în cîteva cuvinte : „Fără să se clatine și fără să se aplece încoace și încolo, ea înainta fixă pe baza ei, țeapănă și cumpănită, c-un zgomot asurzitor : umplea de spaimă sufletul și desfăta totdeodată ochiul privitorilor".

Și, ca și cum helépola n-ar fi fost de ajuns, Demetrios mai construi opt „broaște țestoase" pentru apărarea săpătorilor de la galeriile subterane — căci s-au încercat și de acestea —, precum și pentru protejarea a doi „berbeci" spărgători de ziduri, înveliți cu fier, de o mărime extraordinară — 120 de coți lungime (53 m) —, ale căror puternice capete se asemănau cu pintenii corăbiilor de război ; acești „berbeci", bine suspendați, erau puși în acțiune de brațele a 1 000 de oameni ! În sfîrșit, cu ajutorul echipajelor vaselor, Demetrios nivelă terenul din fața helépolei pe o întindere de patru **stadii** (circa 700 m). La toate aceste lucrări, care corespundeau la șase mesopyrgii (porțiuni de zid cuprinse între turnurile incintei de apărare) și la șapte turnuri din zidul împrejmuitor al Rhodosului, Poliorketul utilizase forța a aproape 30 000 de lucrători ! Operă faraonică.

Cu toate acestea, chiar în acea disperată împrejurare, aparent fără ieșire, rhodienii au găsit energia necesară ca să-i facă față. Într-o noapte întunecoasă, fără pic de lună, ei au dezlănțuit pe neașteptate un tir potopitor. Puțin a lipsit ca să-și vadă împlinită suprema năzuință, nimicirea helépolei, armă teribilă și prin efectul ei psihologic ; una dintre laturile helépolei, prin lovituri precise și puternice, a fost dezvelită de plăcile protectoare de fier și, ici și colo, în scheletul lemnos, începuseră să se înfigă săgeți incendiare. Demetrios trăia clipe de panică. La porunca lui, ostașii au sărit să stingă flăcările, folosind apa din rezervoarele turnului ; ei au reușit, cu multă greutate, să scoată helépola din raza de bătaie a armelor dușmane.

După un ultim atac respins, Demetrios, îndemnat de părintele său, încheia pace cu rhodienii. Ca amintire palpabilă a asediului și ca mărturie atît a vitejiei lor cît și a puterii lui Demetrios, rhodienii — notează Plutarh — i-au cerut „Asediatorului de cetăți" vreo două mașini de asediu. Se prea poate ca una dintre acestea — dacă ar fi să facem o legătură cu un fapt cunoscut lui Vitruvius, să fi fost helépola însăși. După știința lui Vitruvius, arhitectul rhodian Diognetos ar fi adus helépola în oraș și ar fi așezat-o în **agora** (piața publică), unde, e ușor de presupus, ea va fi stîrnit o îndreptățită curiozitate locuitorilor.

Scăpați de grijile și de chinurile unui excepțional război, rhodienii au ținut stăruitor să glorifice pe Hélios, zeul tutelar al cetății lor, încredințînd sculptorului Chares misiunea de a făuri un monument nepieritor, în stare să uimească privitorii și să amintească posterității, peste veacuri, despre ceea ce însemnase împresurarea și rezistența eroică a Rhodosului pe vremea în care el se războise cu vestitul Demetrios Antigonidul, „Asediatorul cetăților". Chares se achită cu prisosință de sarcina primită și, după ani de muncă titanică, portul Rhodosului se văzu într-o bună zi dominat de o lucrare plină de măreție, o statuie de bronz a lui Hélios, înaltă de 70 de coți (31 m). Epocala realizare avea să fie inclusă în numărul celor „șapte minuni" ale lumii vechi sub denumirea de **Colosul Soarelui.** Rezistența eroică a Rhodosului meritase să se concretizeze într-o operă comemorativă pe măsura posibilităților materiale ale cetății și pe măsura noului gust helenistic, sensibil la amplu și insolit.

Un asediu neobișnuit a dus astfel, în cele din urmă, la o operă de artă grandioasă, simbolul libertății triumfătoare a Rhodosului și care păstra, în concepția ei, amintirea altui simbol, acela al distrugerii și al sclaviei, colosala „Cuceritoare de cetăți" a Poliorketului.

DEZASTRUL DE LA CAPORETTO

VALENTIN RACOVICEANU

Deși membră a Triplei Alianțe, Italia nu a intrat în primul război mondial alături de partenerele sale, Germania și Austria. Denunțînd la 3 mai 1915 tratatul care o lega de ele, ea s-a alăturat Triplei Înțelegeri și, douăzeci de zile mai tîrziu, a început ostilitățile împotriva foștilor săi aliați.

Sub comandamentul generalului Cadorna, armata italiană a înregistrat în 1916 și în primele opt luni ale anului 1917 o serie de succese în cadrul celor unsprezece bătălii purtate cu austriecii în valea rîului Isonzo, cucerind, printre altele, orașul Gorizia și platoul Bainsizza. Înaintările măsurau abia cîteva zeci de kilometri, dar pentru un război de poziție, așa cum a fost cel din 1914—1918, distanța parcursă era considerată ca fiind apreciabilă.

Pe neașteptate, în noaptea de 23 spre 24 octombrie 1917, inamicul a declanșat o puternică ofensivă care, în numai șaptesprezece zile, i-a permis să reocupe tot teritoriul pierdut și să treacă dincolo de hotarele de atunci ale Italiei, pînă la rîul Piave. Cu mult mai grave decît retragerea au fost însă, pentru armata italiană, pierderile în oameni, care au atins cifra de 450 000 de morți, răniți și prizonieri. Era un adevărat dezastru, care risca să ducă la invazia întregii țări.

Destituit la 9 noiembrie, Cadorna a fost socotit la început principalul responsabil al înfrîngerii. Ulterior s-a acreditat teza „defetismului", aruncîndu-se vina pe umerii sol-

Generalul Cadorna, comandantul suprem al armatei italiene pînă la 9 noiembrie 1917...

...și succesorul lui, generalul Diaz

Generalul Pietro Badoglio (fotografie din toamna anului 1917)

Imagine din localitatea Caporetto în timpul retragerii forțelor italiene.

daților, sătui de război, care ar fi fraternizat cu dușmanul. O comisie guvernamentală de anchetă, constituită în 1919, a redactat un raport în treisprezece pagini, pe care a refuzat însă să le dea publicității. Și multă vreme încă după încheierea păcii au circulat tot felul de zvonuri în legătură cu „trădări" și „comploturi" care ar fi dus la inexplicabila prăbușire a frontului italian.

În realitate, așa cum au dovedit cercetări recente — printre care și un amplu studiu al lui Emilio Faldella —, cauzele dezastrului de la Caporetto sînt multiple și complexe, dar un rol de seamă pare să-l fi jucat lipsa de disciplină a unor generali subordonați lui Cadorna. Unul dintre ei avea să devină cunoscut mai întîi ca sprijinitor al fascismului, apoi în calitate de comandant al expedițiilor colonialiste ale lui Mussolini (de la care a primit gradul de mareșal) și, în sfîrșit, ca șef al guvernului care a semnat capitularea Italiei în cel de-al doilea război mondial. Este vorba de Pietro Badoglio.

La 21 octombrie, doi ofițeri români...

Încă în august 1917, comandamentul suprem austriac a solicitat Germaniei o participare efectivă pe frontul italian, deoarece se temea de o nouă ofensivă a lui Cadorna în direcția Triest. Kaiserul Wilhelm al II-lea s-a declarat de acord cu această cerere, astfel încît, în toamna aceluiași an, puterile centrale concentraseră acolo efective importante : germanii participau cu Armata 14 (comandată de von Below), alcătuită din șase divizii și unitățile de vînători de munte grupate în așa-numitul *Alpenkosps* ; austriecii erau prezenți cu două corpuri de armată, avînd cinci divizii și alte trei în rezervă. S-a hotărît dezlănțuirea atacului în sectorul cuprins între Plezzo și Tolmino, apărat de numai patru divizii italiene.

Lui Cadorna nu i-au scăpat, bineînțeles, aceste mișcări de trupe. Așteptîndu-se la o ofensivă germano-austriacă, el n-a dat curs stăruitoarelor invitații ale comandamentului franco-britanic de a-și scoate soldații din tranșee, lansîndu-i într-un atac care nu putea fi decît sinucigaș. Mai mult, la 18 septembrie, Cadorna a difuzat un ordin prin care cerea armatelor 2 și 3 să se pregătească „pentru o dîrză rezistență, luînd toate măsurile cuvenite în acest sens".

Dar comandantul suprem al forțelor italiene se înșela asupra intențiilor inamicului. El credea că acesta va ataca în regiunea Trentino și nu pe valea rîului Isonzo. Generalul Capello, care se afla în fruntea Armatei 2, a văzut cu mai multă luciditate perspectivele bătăliei, în schimb n-a luat nici o măsură adecvată. Capello avea de gînd să răspundă ofensivei germano-austriace cu o contraofensivă pornită de pe platoul Bainsizza, ceea ce, pe plan tactic, era o absurditate.

La 10 octombrie, Cadorna a ordonat Armatei 2 ca, în eventualitatea unui atac din partea dușmanului, artileria italiană să riposteze imediat, chiar în perioada bombardamentului care constituia preludiul oricărei acțiuni ofensive. „Focul tunurilor de calibru mare și mijlociu va trebui concentrat asupra zonelor probabile de desfășurare a infanteriei... pentru a dezorganiza și anihila atacul inamic încă înainte ca el să capete elan". Armata 2 a transmis acest

ordin corpurilor sale de armată, inclusiv Corpului XXVII, la șefia căruia se afla Badoglio.

Grație datelor culese de agenții săi, serviciul de informații italian prevedea dezlănțuirea atacului inamic în cea de-a treia decadă a lunii octombrie. Ultimele îndoieli au fost spulberate la 21 octombrie, cînd doi ofițeri români din aramata austro-ungară au trecut linia frontului, punîndu-și în primejdie viața, pentru a-i preveni pe italieni asupra datei și direcției în care avea să se desfășoare ofensiva. Românii au arătat că efortul principal al comandamentului germano-austriac se va îndrepta, cel puțin în parte, asupra munților Nero și Jeza, unde „perdeaua" de trupe italiene era foarte subțire.

Generalul Capello, care, bolnav de gripă, era internat într-un spital, nu a aflat de relatările celor doi ofițeri transilvăneni decît în dimineața zilei de 23 octombrie și s-a grăbit să-și anunțe superiorul, pe generalul Cadorna. Era însă prea tîrziu pentru a se mai putea face ceva. Peste cîteva ore avea să înceapă una dintre marile drame ale celui dintîi război mondial.

Nesupușilor le plac supușii

Noaptea era ploioasă. La ora 2, cînd a izbucnit corul sinistru al pieselor de artilerie grea germane și austriace, trupele italiene din vecinătatea orașului Caporetto au înțeles că asupra lor se va abate urgia ofensivei. Bombardamentul a durat exact șase ore, fără nici un minut de întrerupere, după care a urmat atacul infanteriei.

În tot acest timp, artileria Corpului XXVII de armată, de sub comanda generalului Badoglio, nu a tras nici măcar un singur obuz împotriva bateriilor inamice sau a infanteriștilor trecuți la atac. Aceasta, deși tunurile de calibru mare și mijlociu de care dispunea Badoglio erau în număr de peste patru sute.

Ce se întîmplase? Așa cum a reieșit din ancheta efectuată, generalul Scuti, care comanda artileria Corpului XXVII, nu era pe placul lui Badoglio, deși precizia tunurilor sale îl făcuseră unul dintre cei mai apreciați specialiști în materie de pe frontul occidental. Scuti avea însă „defectul" de a nu se mărgini să execute ordinele, ci de a judeca situațiile cu propriul său cap, ceea ce pentru superiorul său direct de atunci echivala cu nesupunerea. Exercitînd presiuni necontenite asupra lui Capello, Badoglio a obținut înlocuirea lui Scuti cu colonelul Cannoniere, care, datorită atît gradului său mai mic cît și unei competențe mai limitate, era mai „ascultător". Căci, conform propriei sale declarații, Badoglio nu avea nevoie de „profesori", ci de „executanți docili".

Dar în noaptea fatală și în tot cursul zilei următoare colonelul Cannoniere, oricît ar fi fost el de docil, n-a avut ce executa, deoarece șeful său nu i-a transmis nici un ordin. Tunurile italiene au rămas mute, în vreme ce torentul de trupe dușmane se revărsa în valea rîului Isonzo, ocupînd la 24 octombrie orașul Caporetto, localitate care avea să-și împrumute numele întregii bătălii.

Despre faptul că Badoglio se simțea vinovat vorbește și tentativa lui de falsificare ulterioară a documentelor Corpului XXVII de armată. În 1919, el a prezentat comisiei de anchetă un ordin al său, datat din 22 octombrie, prin care cerea artileriei să deschidă focul asupra inamicului imediat ce acesta ar fi ieșit din tranșeele sale. Culpa era aruncată astfel pe umerii colonelului Cannoniere. Dar lucrurile s-au clarificat repede atunci cînd, sub prestarea de jurămînt, ofițerii din statul-major al lui Badoglio au declarat, în unanimitate, că nu aveau cunoștință de un asemenea ordin și, implicit, că nimeni nu-l comunicase lui Cannoniere.

Normal ar fi fost ca, după încheierea păcii și elucidarea tuturor aspectelor acestei afaceri, Badoglio să fie judecat pentru flagrantă lipsă de disciplină și încălcare a ordinelor în timp de război. Dar în Italia apăruse fascismul și nesupusul general era unul dintre cei mai fervenți admiratori ai lui Mussolini. A-l aduce în fața tribunalului însemna a provoca represaliile bandelor de huligani în cămăși negre, așa-numiții „voluntari ai morții". Magistrații militari ai epocii au preferat să evite complicațiile; cariera lui Badoglio nu a avut nimic de suferit de pe urma gravului său act de insubordonare, și întregul adevăr nu a putut ieși la suprafață decît după prăbușirea fascismului în cel de-al doilea război mondial.

Lanțul greșelilor

În schimb, un milion și jumătate de ostași italieni și cinci sute de mii de civili, izgoniți din așezările lor de invazia inamică, au plătit pe loc, cu crîncene suferințe și adesea cu viața, iresponsabilitatea lui Badoglio. Acesta a mai comis o enormă greșeală, încredințînd unui singur batalion, care număra aproximativ 400 de oameni, apărarea unuia din sectoarele esențiale ale frontului — cel cuprins între muntele Pleca și rîul Isonzo și măsurînd doi kilometri. Diviziei 26 germane i-a venit deci foarte lesne să străpungă această perdea subțire și să ocupe în cîteva ore Caporetto.

Greșelile comise de alți cîțiva generali italieni au format un adevărat lanț care a tras după sine căderea întregii linii a frontului. De exemplu, contrar dispozițiilor de a se lăsa în tranșeele avansate un număr mic de soldați și de a organiza o apărare hotărîtă pe poziții mai retrase, în sec-

torul Selisce se aflau în prima linie 13 batalioane și în a doua abia 8. De asemenea, comandanții diviziilor italiene vecine, 43 și 50, care rezistaseră cu succes primelor lovituri ale inamicului, au ordonat retragerea lor, fiecare crezînd despre celălalt că a fost depășit și că i-a lăsat flancul descoperit. Două dintre batalioanele lor, pînă la care ordinul de retragere nu putuse ajunge, au opus vreme de 48 de ore o dîrză rezistență în fața unei întregi brigăzi austriece, ceea ce dovedește, printre altele, că valoarea combativă a ostașilor italieni era intactă și că numai erorile comandanților au dus la înfrîngere.

Între 27 și 31 octombrie, retragerea s-a transformat în derută. Din cele șaizeci și patru de divizii de care dispunea inițial Cadorna, cincizeci fuseseră obligate să-și părăsească pozițiile și din ele numai șaptesprezece rămăseseră cu un potențial satisfăcător de luptă la începutul lunii noiembrie. În ziua de 9 a acelei luni, Cadorna era înlocuit la comandamentul suprem cu generalul Diaz. Bătălia cuprinsese acum văile rîurilor Brenta și Piave și devenea evidentă intenția statului-major germano-austriac de a răzbi pînă la Milano și Veneția.

Dar între timp rezistența forțelor italiene începea să se organizeze. La Fagase, pe munții Tomba și Monfenera, în masivul Grappa s-au desfășurat lupte înverșunate, care au epuizat treptat capacitatea ofensivă a austriecilor și germanilor. La 26 noiembrie, comandamentul suprem austriac dădea ordin de suspendare a ofensivei.

Reluată la 4 decembrie, ea s-a izbit de o împotrivire mult mai tenace, deoarece diviziile italiene decimate fuseseră refăcute într-un interval remarcabil de scurt, recurgîndu-se, printre altele, la o sută opt batalioane noi, alcătuite din rezerviști ai contingentului 1899.

O dublă victorie

Amenințarea unei invazii a țării de către trupele kaiserului și ale Imperiului habsburgic — dușmanul secular al Italiei — a deșteptat un puternic val de patriotism în rîndurile poporului. Dacă pînă atunci participarea la război fusese privită de marile mase ca o manevră politicianistă, capabilă să aducă numai sărăcie, jale și moarte, de data aceasta era în pericol însăși ființa națională a Italiei. Iată de ce, vreme de două săptămîni, cît a durat cea de-a doua fază a ofensivei puterilor centrale, ostașii italieni au luptat cu nebănuită vitejie pe platourile înalte și în masivul Grappa, oprind inamicul la trecătorile Beretta și Caprile, pe povîrnișurile muntelui Asolone și pe linia de apărare de la sud de Asiago și Gallio. La 19 decembrie, ultimul atac al forțelor germano-austriace se sfărîma de zidul rezistenței italiene : marea lor ofensivă eșua astfel definitiv.

În acest timp, în culisele comandamentului aliat, Italia înregistra o altă victorie, nu mai puțin importantă, chiar dacă ea s-a bucurat, din motive lesne de înțeles, de o publicitate incomparabil mai mică. Conform unui acord încheiat încă în primăvara anului 1917, statul-major franco-britanic se angajase să trimită trupe în Italia în eventualitatea că la luptele de pe frontul peninsulei ar fi participat și forțe germane. Pentru comandamentul francez, soluția ideală ar fi fost tocmai angrenarea unor cît mai puternice efective germane pe teatrul de luptă italian pentru a diminua presiunea exercitată asupra frontului din Franța.

La cîteva zile după declanșarea ofensivei din 26 octombrie au fost transferate în Italia șase divizii franceze și cinci britanice. Era un prim eșalon, în urma căruia trebuiau să mai vină alte nouăsprezece divizii aliate. Parisul punea însă condiția ca toate trupele de pe frontul italian (inclusiv cele italiene !) să se afle sub comanda unui francez. În acest scop — și încă înainte de a se cunoaște răspunsul Romei — fusese desemnat generalul Fayolle, care sosise în Italia cu un stat-major complet.

Atît Cadorna cît și succesorul lui, Diaz, au respins însă cu hotărîre umilitoarea condiție. Atunci guvernele francez și britanic au cerut guvernului italian să fie de acord ca intrarea în luptă a diviziilor lor să nu aibă loc decît în momentul în care trupele italiene „vor fi în stare să le garanteze deplina securitate". Aflînd de această nouă pretenție, generalul Diaz a protestat cu toată energia, arătînd că se crea astfel o situație paradoxală, în care rolurile se inversau : în loc ca aliații să-i ajute pe italieni la întărirea unei linii de rezistență, franco-britanicii așteptau mai întîi ca italienii să le asigure protecția.

Negocierile au durat aproape trei săptămîni — săptămînile retragerii pînă la rîul Piave. Abia cînd și-au dat seama că dezastrul de la Caporetto, în ciuda proporțiilor sale, nu va avea drept consecință cotropirea Italiei, comandamentele britanic și francez au acceptat ca trupele lor să intre în foc. La 4 decembrie, trei divizii engleze luptau pe coastele abrupte ale muntelui Montello și două divizii franceze preluau apărarea sectorului cuprins între muntele Tomba și Monfenera.

...În zilele acelea cumplite de octombrie și noiembrie 1917, un tînăr voluntar american, încadrat în serviciul sanitar al armatei italiene, trăia cot la cot cu milioanele de soldați și civili drama retragerii. Înainte de a fi el însuși rănit, americanul își nota impresiile pe foi de hîrtie răzlețe. Din ele avea să se închege unul dintre cele mai frumoase romane avînd ca fundal primul război mondial. Titlul lui : „Adio arme !". Numele americanului : Ernest Hemingway.

„MIORIȚA" ÎN LIMBA LUI SHAKESPEARE

Dr. ION HURDUBEȚIU

În anul 1856 a fost tipărită în Anglia, la Hertford, de către Henry Stanley, o culegere cuprinzînd cele mai frumoase poezii populare și culte ale românilor, a căror soartă era așa de discutată în timpul și după războiul Crimeii, nu numai în cabinetele marilor puteri, dar și în presa vremii. Cartea, legată în pînză, însumează 226 de pagini, cele 45 de poezii fiind tipărite atît în limba română, cît și în limba engleză. Printre altele, în volum figurează „Miorița" (cu titlul „Mieoara"), „Bujor", „Păunașul

Editorul de la Hertford a ținut să împlinească frumusețea intrinsecă a antologiei poeziei populare românești, printr-o prezentare grafică de un rafinament artistic ales.

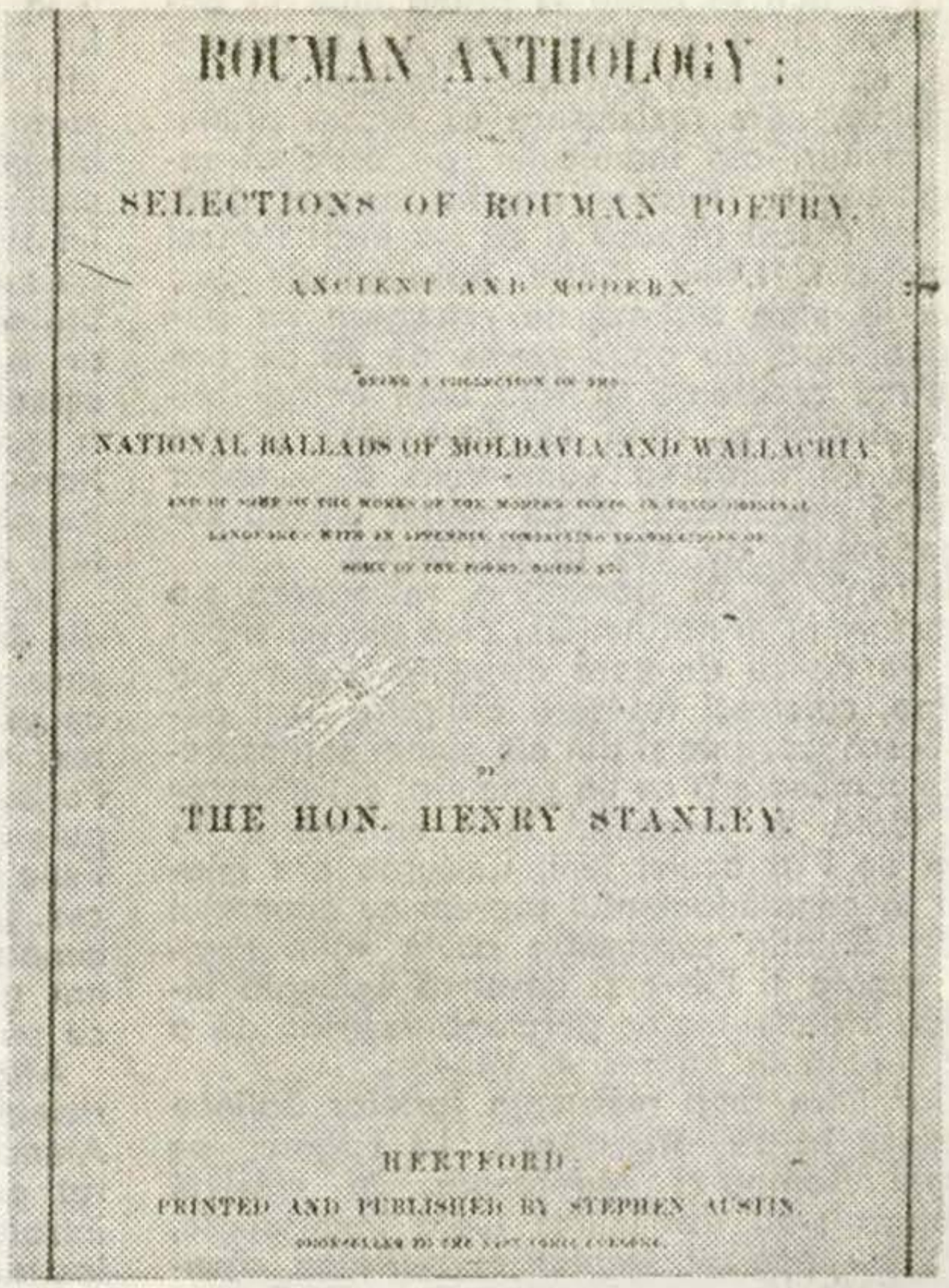
ROUMAN ANTHOLOGY :

SELECTIONS OF ROUMAN POETRY,

ANCIENT AND MODERN.

THE HON. HENRY STANLEY.

HERTFORD

PRINTED AND PUBLISHED BY STEPHEN AUSTIN

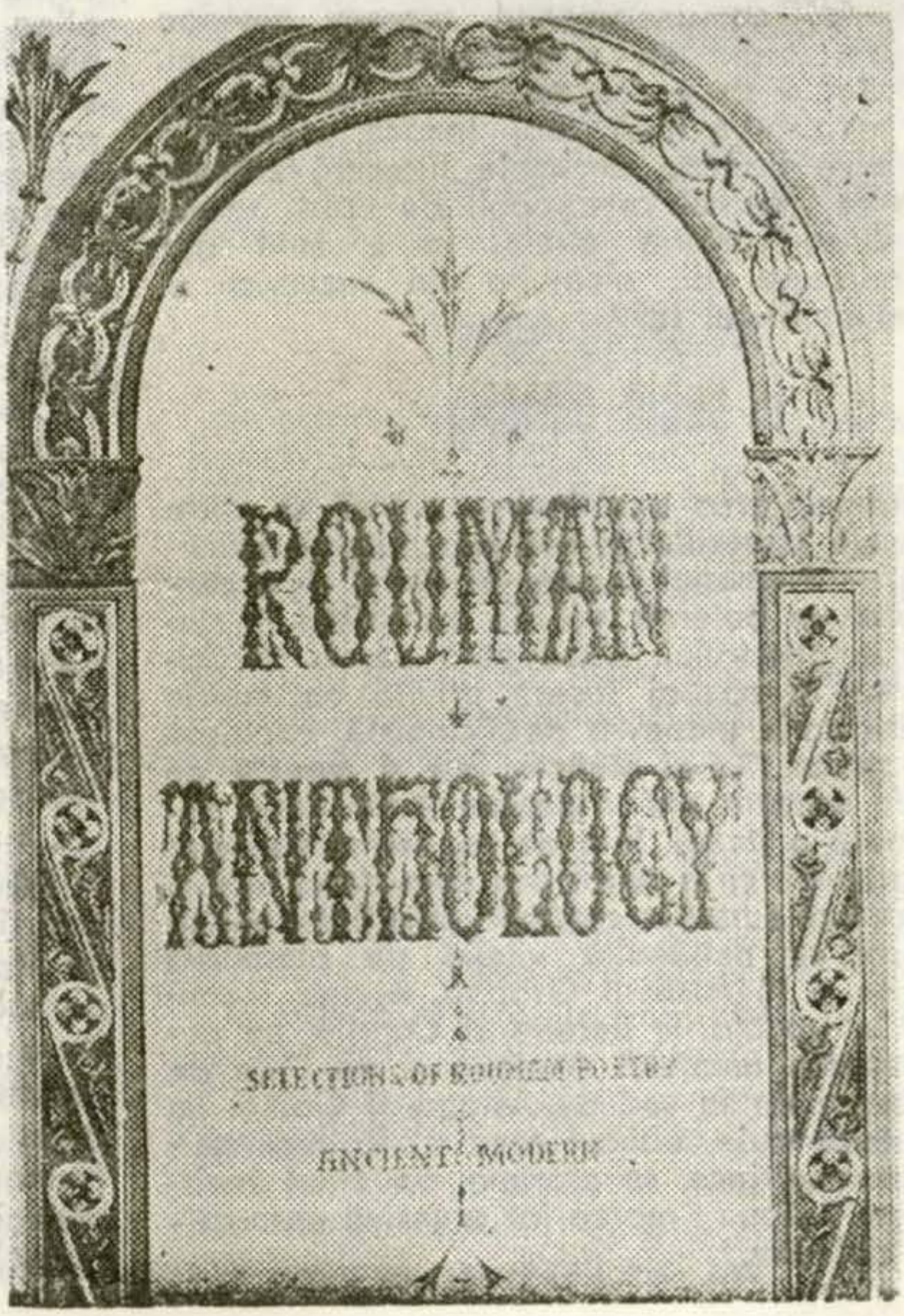

codrilor", „Salga", „Balaorul", „Tătarul", poezii de Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Gheorghe Crețeanu etc. O curiozitate : a fost inclusă și poezia „Suvenirul" de Lamartine, în traducerea lui Ion Heliade Rădulescu. Sînt impresionante condițiile tehnice și artistice superioare ale cărții, tipărită pe hîrtie velină, cu caractere latine.

Impresionat de picturile mănăstirilor de la noi, Stanley a avut fericita idee de a încadra fiecare poezie în chenare marginale luate dintr-un vechi manuscris bizantin.

În prefața antologiei, H. Stanley dă cititorilor de limbă engleză cîteva informații despre originea poporului și a limbii române, despre lupta dusă de unii scriitori, în frunte cu Ion Heliade Rădulescu, pentru introducerea literelor latine în scrisul românesc. Vorbind despre trecutul și obîrșia românilor, Stanley se sprijinea pe lucrările istoricului Finlay (1799—1876) pentru a susține originea latină a limbii române.

Autorul prefeței a fost un sincer admirator al peisajului românesc : munții — care „egalează în frumusețe Alpii sudici", monumentele arhitectonice „pline de originalitate", cîmpiile mănoase. Englezului îndrăgostit de baladele noastre nu i-a scăpat nici aspectul social-economic al locurilor pe care le colindase, subliniind îndeosebi caracterul deschis, ospitalier al poporului nostru.

Apărută într-o perioadă cînd problema Unirii Principatelor se afla la ordinea zilei, antologia editată sub îngrijirea lui Henry Stanley a contribuit la cunoașterea mai profundă, în țările Apusului, a poporului român, a culturii și aspirațiilor sale.

ITINERAR ISTORIC: REPUBLICA POPULARĂ CHINEZĂ

ANA BUDURA

Călătorul care poposește în China populară este întîmpinat de marile edificii care marchează era socialistă a dezvoltării sale, dar care se înalță pe un pămînt ce ascunde mărturii ale unuia din principalele leagăne ale civilizației lumii. Ceea ce uimește la contactul cu uriașele construcții, ziduri, palate, comori de aur, colecții de porțelanuri etc. nu este însă ambiția, dorința de mărire sau de eternizare a memoriei diferiților împărați, despoți locali sau demnitari, care-și sprijineau puterea, bogăția și fastul pe sudoarea și sîngele unor imense mulțimi crîncen exploatate, ci talentul, măiestria, tenacitatea acelor milioane și milioane de ființe umane care le-au durat sau le-au șlefuit de-a lungul unei istorii milenare.

Cu această încărcătură emoțională ne-am apropiat și noi de astfel de vestigii în două popasuri pe care le vom înfățișa cititorilor în rîndurile ce urmează.

Wan Li Ciang Ceng — „Marele Zid" de 10 000 li

O impresie covîrșitoare asupra vizitatorilor produce și azi „Marele Zid", una dintre cele mai lungi și masive construcții de pe planeta noastră, considerat, pe bună dreptate, de numeroși savanți ca una dintre „minunile" lumii, măreția sa fiind deseori comparată cu cea a piramidelor din Egipt. Construcția pare un șarpe uriaș care urcă spre piscuri înalte, se anină pe stînci abrupte, se pierde în văi, ca să reapară pe o creastă, departe de linia orizontului. Este greu de imaginat cum a fost escavată roca munților, cum au fost urcate blocurile mari de piatră și cărămizile pe acele margini ascuțite de stînci, în condițiile în care tehnica era rudimentară, totul bazîndu-se îndeosebi pe puterea brațelor omenești. Contemplînd „Marele Zid" nu poți să nu vezi în el un simbol al iscusinței și voinței omului.

Cele însemnate acum două milenii și mai bine ne spun că „Zidul" a avut un scop defensiv, menirea sa fiind să pună stavilă incursiunilor de pradă ale triburilor nomade ce-și duceau traiul în nordul statelor feudale chineze, cu o agricultură înaintată și o cultură înfloritoare. Spre deosebire de piramide și alte construcții monumentale ridicate din ordinele faraonilor și altor monarhi, „Zidul" nu a servit proslăvirii numelor despoților, ci intereselor colectivității, ceea ce justifică istoricește imensele eforturi depuse pentru construirea lui.

„Zidul" chinezesc, așa cum este cunoscut azi, datează din timpul dinastiei Ming (1368—1644), însă istoria „Marelui Zid" este mult mai lungă. În secolul al IV-lea î.e.n., în regiunea cuprinsă între cele două mari cursuri de apă — Rîul Galben și Fluviul Lung —, „statele războinice"[1] își disputau supremația înfruntîndu-se în bătălii pustiitoare. Această stare de lucruri era folosită de triburile nomade de stepă pentru a se întări și a-și intensifica incursiunile pe teritoriile statelor Cin, Yen și Ciao, situate în extremitatea nordică a „statelor războinice". Pericolul pentru formațiile statale chineze a crescut odată cu constituirea unei alianțe tribale a hunilor aflați în stepa mongolă de azi. Pe caii lor iuți, aceștia soseau ca fulgerul, devastînd satele, pîrjolind ogoarele, ruinînd construcțiile, și se retrăgeau încărcați cu prăzi bogate, luînd cu ei vite și oameni. Pierderile pricinuite erau greu resimțite de economia statelor chineze de aici. Analele acelor vremuri consemnează numeroase bătălii cu hunii, precum și preocuparea despoților chinezi de a avea permanent pregătite armate puternice de arcași și călăreți pentru a opune rezistență invadatorilor. Astfel, regele statului Ciao a trimis la hotare pe generalul Li Mu, în fruntea unei armate de 200 000 de ostași, spre a preîntîmpina o invazie hunică. Deși a repurtat o victorie, aceasta nu a putut fi trainică. Se impunea găsirea unei modalități eficiente de garantare a securității statelor chineze. Strategii timpului au văzut soluția în ridicarea unor ziduri de apărare. Cele trei state expuse năvălirilor au durat ziduri din pămînt bătut, cu turnuri de pază, și le-au încredințat garnizoanelor de apărare.

În anul 221 î.e.n. a avut loc unificarea tuturor „statelor războinice" sub sceptrul regelui statului Cin, luînd astfel naștere primul stat feudal unitar pe teritoriul Chinei. În vremea lui Cin Sî Huang Ti[2] — s-au luat o serie de măsuri pentru consoli-

---

[1] Denumirea dată perioadei istorice cuprinsă între anii 403 și 221 î.e.n., cînd puterea imperială decade și vasali din diferite regiuni ale țării duc luptă permanentă între ei.

[2] Regele și-a luat numele de Cin Sî Huang Ti — „Împărat descălecător al dinastiei Cin" —, dorind astfel să arate că este pe deplin conștient de importanța actului său.

darea unității statului. S-au decretat legi unice obligatorii pe întregul teritoriu al țării, s-au unificat sistemele de măsurători, scrierea, mijloacele de transport, s-a lichidat puterea politică și economică a foștilor despoți ai „statelor războinice", s-au distrus sistemele de apărare și fortificațiile acestora. Totodată s-a dus o politică activă de asigurare a securității granițelor. După trei campanii, care nu au reușit să anihileze puterea hunilor, în anul 215 î.e.n. Cin Sî Huang Ti l-a trimis pe generalul Meng Tien, în fruntea unei armate de 300 000 de ostași, pentru a se angaja într-o confruntare hotărîtoare cu invadatorii, cu gîndul de a pune capăt pericolului ce amenința permanent imperiul chinez. Generalul a reușit, în urma unei bătălii victorioase, să alunge triburile hunilor dincolo de Rîul Galben și să ajungă pînă la zidul de apărare care înconjura fostul stat Ciao.

Însă victoria armatei se cerea să fie consolidată. Cin Sî Huang Ti a hotărît să se dureze un zid lung la frontiera nordică a imperiului. Astfel a început construirea zidului conceput ca o modalitate necesară spre a proteja „statul de mijloc"[3], zid a cărui construcție a produs însă grele suferințe supușilor de rînd ai împărăției.

În anul 214 î.e.n. au început să fie aduși în regiunile de nord ale țării primii lucrători-constructori : răufăcători, dregători condamnați pentru faptele lor contrare unificării țării, soldați și, mai tîrziu, în dorința de a grăbi ritmul lucrărilor, țărani, numărul lucrătorilor ridicîndu-se la cîteva sute de mii. Lucrarea a început în cîteva puncte și a înaintat concomitent în ambele direcții de-a lungul graniței. De la răsărit, de pe rîul Ta Tung, zidul se întindea spre apus pe lîngă cursurile rîurilor, peste crestele munților, cobora în curmături, încorpora vechile ziduri ale fostelor state, urma malul nordic al Rîului Galben pînă în localitatea Lin Tao (provincia Kan Su de azi), lungimea sa ajungînd la peste 10 000 li[4]. Zidul a fost durat prin ridicarea a două rînduri de zidărie din cărămizi de mari dimensiuni, între care s-a bătătorit pămînt. Din loc în loc zidul era prevăzut cu turnuri de pază și fortărețe, iar în trecătorile drumurilor comerciale, cu porți. Vestigiile zidului, devenit „Marele Zid", care se întîlnesc astăzi în provinciile Kan Su și Shan Hsi, sugerează măreția acestei construcții unice. Considerîndu-se lungimea zidului drept 5 000 km, s-a socotit că pentru ridicarea lui a fost nevoie de 150 milioane metri cubi de pămînt, 50 milioane metri cubi de piatră și cărămidă, fără a lua în calcul lucrările de fundație. Transporturile de materiale și unelte, aprovizionarea cu cele necesare traiului lucrătorilor au pus, de asemenea, numeroase probleme ; se spune că din 182 de care cu alimente doar unul ajungea la destinație, restul erau consumate pe drum sau vîndute. Soluționarea acestora a presupus ingeniozitate, eforturi supraomenești, privațiuni, suferințe și jertfe.

„Zidul" a jucat un rol strategic important și a asigurat apărarea, de-a lungul veacurilor, a graniței de nord a Chinei. Așa se explică de ce toate dinastiile chineze au depus eforturi pentru a întreține, consolida și lărgi „Zidul" și a asigura oștile de strajă. „Zidul" a fost eficace numai cînd statul chinez a fost unit și puterea centrală consolidată. În momentul în care lupte intestine au măcinat țara, „Zidul" nu și-a putut îndeplini rolul protector. Astfel, după decăderea dinastiei Sung (960—1259), țara a fost supusă dominației mongole, cu care prilej „Zidul" și-a pierdut importanța sa istorică. Dinastia Ming (1368—1644), învingătoarea mongolilor, s-a văzut nevoită să ridice un zid nou, mai la sud de vechiul zid, care se păstrează în condiții satisfăcătoare și în zilele noastre. Acesta își are extremitatea estică în punctul Șan Hai Kuan (Trecătoare dintre munți și mare) și se întinde spre vest, pînă la cotul ce-l formează spre nord Rîul Galben ; de aici își schimbă direcția spre sud pînă în localitatea Lanciou și își continuă drumul spre vest, pînă la marginea sudică a deșertului Gobi. „Zidul" înălțat în anii dinastiei Ming este o construcție foarte solidă, la bază are blocuri mari de piatră, iar partea superioară are două rînduri de cărămidă cu pămînt bătătorit la mijloc. Înălțimea atinge 6,6 m, lățimea la bază 6,5 m și sus 5,5 m, permițînd trecerea concomitentă a 5—6 călăreți. Marginile crenelate, turnurile de observație au asigurat desfășurarea unei apărări eficace în condițiile luptelor medievale.

Poporul păstrează, în cîntece și poezii, gîndurile și sentimentele celor ce și-au în-

---

[3] Chungkuo-China înseamnă „statul de mijloc".

[4] Un li este egal cu 0,5 km.

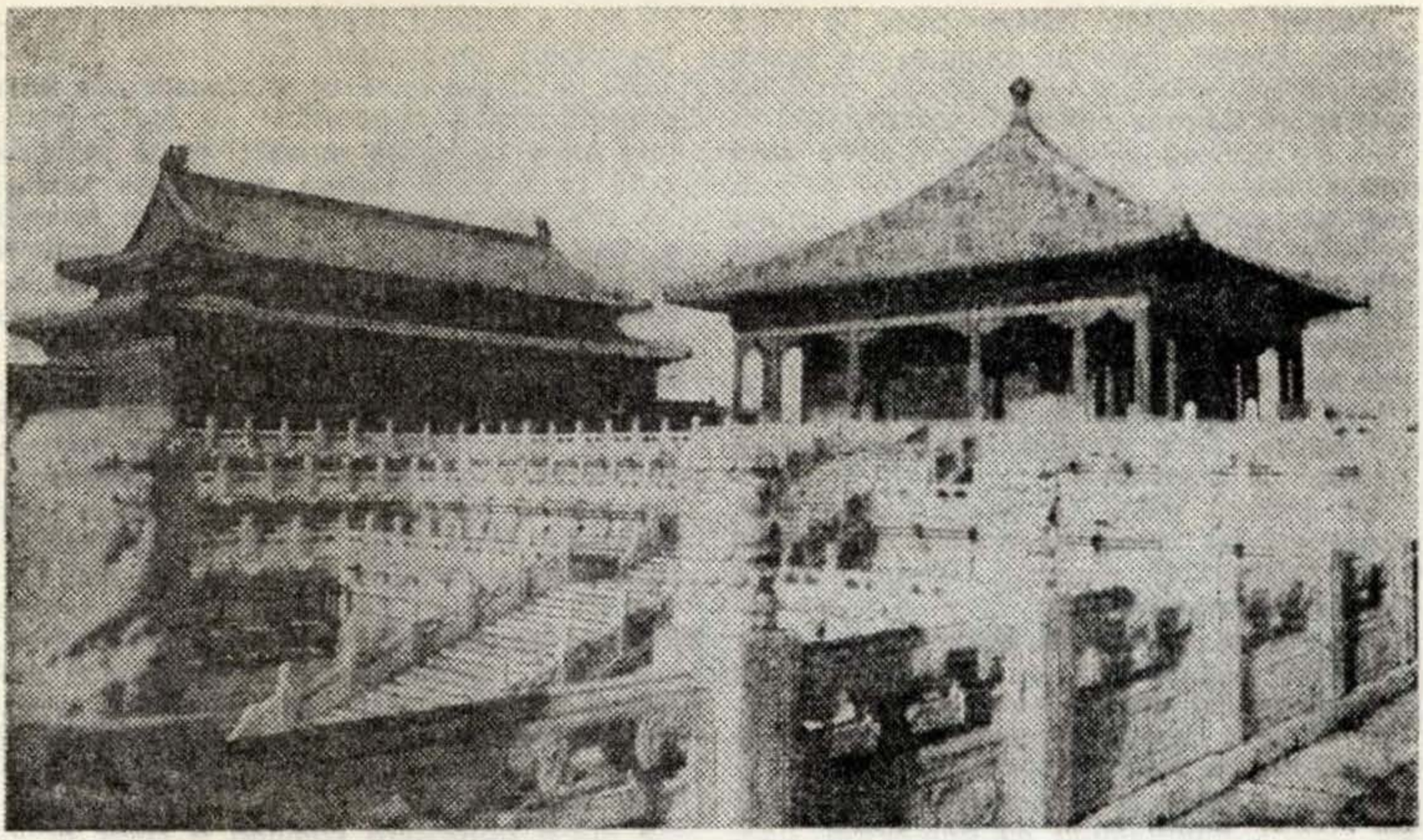

Palatul vechi din Pekin (aspect din curtea interioară)

vestit puterile în construirea zidului în nordul țării, unde vîntul rece și uscat le biciuia corpul, iar dorul de casă le sfîșia inimile. Prin tradiție se apreciază că un milion de oameni au pierit sub „Marele Zid". Legendele cîntă faptele soțiilor credincioase ale căror lacrimi au dărîmat „Zidul" aducător de dureri. Poeți de-a lungul veacurilor au cîntat „Marele Zid" și au deplîns marile sacrificii umane :

Marele rege din Cin
Stavilă-n calea nomazilor a vrut
să zidească,
Zîmbet și lacrimi stîrnit-au
Truda-i și marele zel.

. . . . . .

Plînsul pustiei
Se-aude și astăzi în vînt
Peste mormintele
Celor ce Marele Zid l-au durat[5].

Ca toate marile construcții ale lumii, „Marele Zid" păstrează între cărămizile sale, pe lîngă sudoarea și lacrimile miilor de oameni, și mărturia geniului lor nemuritor, care a lăsat urmașilor opere admirate în plină epocă a zborurilor cosmice.

[5] Antologia poeziei chineze clasice. „Biblioteca pentru toți" nr. 191, p. 339.

Ming şi San ling: cele 13 morminte ale împăraţilor dinastiei Ming

La nord de Pekin, pe un platou înconjurat de munți stîncoși, cu o vegetație de curînd plantată, se află cele 13 morminte ale împăraților dinastiei Ming. Dispuse în formă de potcoavă, pe o suprafață de 40 de kilometri pătrați, mausoleele strălucesc în bătaia soarelui. Acoperișurile de faianță galbenă smălțuită, construcțiile de lemn, vopsite cu lac roșu, contrastează puternic cu fundalul cenușiu-verde al munților. Să urmărim drumul cortegiilor funerare pînă la mormîntul cel mai mare și după aceea în palatul subteran Ting ling pentru a ne face o imagine atît asupra construcțiilor exterioare cît și asupra celor subterane ale celor 13 morminte, ce diferă doar prin mărime.

Prin trecătoarea străjuită de Muntele Tigrului și al Dragonului pătrundem în aria mormintelor. În fața noastră se ridică un splendid arc din marmură albă cu cinci deschizături datînd din anul 1540. Pe partea inferioară a arcului se zvîrcolește, vrînd parcă să se desprindă de blocul de marmură, dragonul, simbolul puterii în regimurile trecute, sculptat cu multă fantezie și pricepere. Partea superioară a arcului imită construcția complicată a acoperișurilor din lemn ale palatelor și se termină cu un acoperămînt de faianță smălțuită.

Drumul cortegiului funerar trece pe lîngă Marea Poartă Roșie și ajunge pe aleea împăraților, străjuită de 36 de sculpturi masive de mărime naturală, reprezentînd figuri de oameni și de animale, între care unele fantastice, dispuse în așa fel încît să exprime omagiul adus defunctului : prima pereche de animale în picioare, următoarea pereche în genunchi. Astfel, de-a lungul aleei, de o parte și de alta, stau în picioare și apoi îngenunchează, parcă tocmai în momentul în care trece cortegiul funerar, lei, cai, elefanți, unicorni și animale mitologice. Spre sfîrșitul aleei se înșiruie generali și demnitari.

La capătul aleei se ridică Ceang ling, mausoleul cel mare, aparținînd celui de-al 4-lea împărat al dinastiei Ming, care a domnit sub numele Yung Le și a mutat capitala de la Nankin la Pekin[6].

Incinta propriu-zisă a mormîntului este înconjurată de un zid gros, vopsit în roșu. Trecînd prin poarta dragonului și a păsării Phönix, în fața vizitatorului apare, în mijlocul brazilor și chiparoșilor, complexul de clădiri. Împrejmuită cu dantelăria unei triple balustrade de marmură albă se ridică maiestuos Ling En Tien — Pavilionul primirii harului. Acoperișul uriașului pavilion de formă dreptunghiulară se sprijină pe coloane înalte de 10 metri de Nan mu, o esență de lemn tare, care crește în pădurile din sudul Chinei. Fiecare coloană este un singur trunchi de copac care cu greu poate fi cuprins de doi oameni.

În acest pavilion făcea un ultim popas cortegiul funerar. În spatele pavilionului, într-o curte interioară, se află altarul de marmură pe care sînt alineate vase mari, pentru ofrande și pentru arderea tămîiei. Un turn înalt adăpostește blocul de piatră cu inscripția : „Mormîntul împăratului Ceng Tzi al marii dinastii Ming".

În spatele turnului se ridică movila uriașă plantată cu chiparoși, care ascunde palatul subteran, mormîntul propriu-zis. Dar unde se află intrarea în tainica construcție subterană, care păstrează comorile împăratului ? Întrebarea aceasta a preocupat pe mulți, pe unii din curiozitate științifică, pe alții din dorința de îmbogățire.

În timpul războiului antijaponez, mormintele au suferit grave avarii ; au fost efectuate săpături irațională, cu gîndul de a le descoperi tainele. Tentativele au dat greș. Cele 13 morminte și-au păstrat secretul pînă în 1956, cînd, odată cu lucrările de restaurare inițiate de guvernul Republicii Populare Chineze, un grup de arheologi chinezi a început săpăturile la Ting ling — mormîntul împăratului Ciu Y-ciun (1573—1620), al 13-lea împărat al dinastiei. În faza pregătitoare a săpăturilor au fost consultate toate izvoarele scrise și toate indiciile care ar fi putut sugera orientarea tunelului sau ușa acestuia. O întîmplare fericită a scos la iveală o cărămidă, scufundată în pămînt în partea vestică a zidului ce înconjura movila. Pe cărămidă erau gravate trei hieroglife — Suei Tao Men — ușa tunelului. Era prima cărămidă care indica intrarea în tunel. Săpăturile au dezvăluit curînd scările care duceau la un zid, în spatele căruia se ascundea o poartă de marmură. De aici a început coborîrea într-un puț adînc de patru etaje. Lucrătorii au înaintat cu atenție și iată-i în fața unui alt zid. Cărămizile au fost îndepărtate și, la lumina lanternelor, s-a ivit o poartă maiestuoasă, ale cărei canaturi erau confecționate din cîte o bucată masivă de marmură albă. Poarta strălucea misterioasă. Deschiderea ei ridica probleme. În spate, o proptea de statura unui om părea înfiptă pentru veșnicie într-o adîncitură comună a celor două canaturi și în pardosea. Cu ajutorul frînghiilor, mecanismelor ingenioase introduse în deschizătura de cîțiva centimetri a porții, propteaua a fost scoasă din piedici și culcată. Poarta se poate deschide. Încet se împing canaturile grele. Dar deodată izbucnesc sunete stranii, parcă mii de viețăți ar plînge, ar urla, ar protesta. Sunetele amplificate de ecoul sălilor subterane produc fiori. Canaturile sînt împinse pînă la perete și totul se liniștește. Fixate în grinzi de bronz goale pe dinăuntru, canaturile de marmură, odată puse în mișcare, determină vibrații ale grinzilor, care scot aceste sunete sinistre. Poate era un mijloc de a înspăimînta pe profanatorii de morminte. Cercetătorii au înaintat pe un covor gros de praf, produs în urma putrezirii bîrnelor groase de lemn pe care fuseseră împinse cosciugurile. Palatul subteran li se dezvăluia fără piedici.

Construcția subpămînteană constă din trei săli succesive ; cea din mijloc este încadrată între alte două săli laterale. Sălile sînt edificate din blocuri mari de piatră, fără coloane de susținere. În sala din mijloc, numită sala ofrandelor, sînt dispuse trei tronuri de marmură, avînd sculptate pe ele însemnele împărătești. În fața fiecărui tron se află cinci piese de porțelan — inventarul obișnuit al altarelor —, două sfeșnice, două cupe și două vase pentru arderea tămîiei. În sală se mai găsesc vase mari pline cu ulei de susan și ceară, destinate a servi drept candele eterne. La deschiderea mormîntului, uleiul era, desigur, neconsumat și solidificat. Candelele „eterne" au luminat atîta vreme cît în încăpere a fost oxigen.

Din sala ofrandelor se poate pătrunde în camera mortuară. Pe un podium sînt așezate trei coșciuge înalte de lemn, vopsite

---

[6] Dintre cei 16 împărați cîți au domnit în timpul acestei dinastii, 3 nu-și au mormîntul lîngă Pekin. Primul, Ciu Yuan-ciang, învingătorul dinastiei mongole și întemeietorul dinastiei Ming, își are mormîntul lîngă Nankin, iar următorii doi, nefiind considerați urmași legali, își au mormintele în alte localități.

Ceas solar, expresie a măiestriei sculptorilor anonimi chinezi

cu lac roșu. În mijloc se află coșciugul împăratului, în stînga al primei împărătese Hsia Tuan, și în dreapta al împărătesei Hsiao Cing. În jurul cosciugelor sînt îngrămădite lăzi conținînd obiecte ce trebuiau să satisfacă necesitățile zilnice ale împăratului : ligheane și căni de aur, brocarturi, bani, pietre semiprețioase și altele. Cele trei cosciuge conțineau un bogat inventar compus din obiecte de aur și pietre prețioase, țesături de mătase și fir de aur și argint. Deosebit de valoroase sînt coroana împărătească lucrată din fire de aur, ceainicul de aur încrustat cu pietre prețioase, bolul de jad cu capac de aur și bijuteriile.

Deschiderea acestui mormînt a îmbogățit cunoștințele despre istoria dinastiei Ming, în special cele cu privire la nivelul de dezvoltare a meșteșugurilor. Cantitatea mare de brocarturi, foarte bine conservate, a oferit cercetătorilor noi materiale de studiere a prelucrării mătăsii în secolul al XVI-lea, meșteșug faimos în lumea întreagă. Pe de altă parte, datele obținute în urma deschiderii mormîntului au permis sistematizarea cunoștințelor cu privire la sistemul construcțiilor subterane, date care vor ușura descoperirea căilor de acces la alte morminte chiar din dinastii mai vechi, deoarece se consideră că la construirea mormintelor imperiale s-au păstrat sisteme utilizate de-a lungul veacurilor.

Titus Dunka în amurgul vieții, împreună cu a doua sa fiică, Ada Ortansa

UN CAVALER RĂTĂCITOR PE DRUMURILE LIBERTĂȚII:

TITUS DUNKA (III)

TIBERIU AVRAMESCU

Voluntar în războiul de independență din 1877 și decorat cu „Virtutea militară". Redactor al gazetei „Înainte!" Memoriile n-au mai fost scrise.

La 9/21 mai 1877, România își proclama independența, care se cerea consolidată și apărată prin luptă. Fără a mai pierde timp, Titus Dunka se oferă voluntar, fiind gata să-și pună priceperea și curajul în scopul celei mai nobile cauze pentru care avusese prilejul să lupte.[1] La începutul lunii mai, el se afla în regiunea Calafatului, unde fuseseră trimise diviziile I și a II-a. La 10 mai 1877, Dunka raportează din Măglavit, în calitate de „șef al avanposturilor", colonelului Vlădescu, comandantul Brigăzii I de infanterie din Divizia a II-a, că în timpul serviciului său de 24 de ore nu s-a întîmplat nimic important, atrăgînd însă atenția că „apele vărsate din Dunăre pe toată întinderea acestei zone cresc de ieri cu furie, astfel încît comunicațiunea poate fi întreruptă" (acesta este singurul document semnat de el în timpul războiului pe care l-am aflat). În lunile următoare, pînă la trecerea Dunării, Dunka a luat parte la toate operațiile forțelor armate române concentrate în zona Calafatului.

La 16 mai 1877, situația ofițerilor români care-și obținuseră gradul în armate străine este reglementată printr-o lege care admitea primirea lor voluntară în armată cu gradul respectiv numai pentru perioada războiului și cu condiția de a declara că renunță la orice protecție străină. Prin decretul Ministerului de Război din 8 iunie 1877 (nr. 1 331), „d-l Titus Dunka, fost căpitan în armata franceză, legiunea străină, este admis în corpul ofițerilor milițieni la vacanța ce este în Batalionul de miliție Ilfov, cu gradul de căpitan ce l-a obținut în armata franceză, legiunea străină".

În lipsa amintirilor sale — foarte sărace pentru această perioadă — trebuie să recurgem, pentru reconstituirea activității din timpul războiului, numai la puținele informații pe care ni le oferă documentele vremii.

La 20 iulie, căpitanul Dunka, adjutant al colonelului Matei Vlădescu, ia parte, împreună cu acesta, la supravegherea focului artileriei românești din zona Cetate —

---

[1] În condițiile atmosferei agitate de la începutul anului 1877, Titus Dunka se adresează în scris vechiului său comandant Garibaldi, cerîndu-i părerea în legătură cu participarea României la războiul ce se pregătea în Balcani. Reproducem răspunsul acestuia așa cum a apărut, în traducerea stridentă a lui Dunka, în ziarul *Telegraful* și apoi în *Românul* din 8 mai 1877 :

„D-lui T. Dunka, vechi comandante de voluntari.

IUBITUL MEU DUNKA,

Eram surprins în adevăr de a vedea pe români nepăsători pentru cauza liberării sclavilor din Oriinte cari combat oribila dominațiune a otomanilor.

Astăzi glasul tău emancipator mi-a făcut un mare bine.

Mă întrebi : ce trebuie să faceți : Ei bine, spune tinerimei române că voi, ca și bulgarii, grecii, macedonenii, tesalienii, albanezii, epiroții și celelalte popoare ale Oriintului trebuie să combateți supt drapelul libertății, pînă veți goni semiluna dincolo de Bosfor...

Al tău,

G. GARIBALDI"

Salcia — Vrața (sate pe linia Dunării, la nord-vest de Calafat) împotriva unor concentrări de trupe otomane aflate la Florentin și Novo Selo. Intr-un raport — redactat, probabil, de Dunka la Salcia, dar iscălit de colonelul Vlădescu — se menționează că bombardamentul artileriei românești a durat patru ore, pînă la 6,30 seara, trupele inamice fiind nevoite să se retragă, după ce parapetul fortului de la Novo Selo s-a dărîmat, iar cîteva tunuri turcești au fost distruse.

În timpul pregătirii pentru trecerea Dunării de către Armata română, căpitanul Titus Dunka îl însoțește pe colonelul Vlădescu spre Corabia, unde se concentrau trupele Diviziei de rezervă, în cadrul căreia acest colonel primise comanda Brigăzii a III-a. Spre sfîrșitul lunii iulie, ei se aflau în satul Cetate, la 30 iulie la Gîngiova (lîngă Bechet), în drum spre Dăbuleni, la 8 august la Grojdibodu (pe malul lacului Potelu), iar la 14 august la Corabia. De aici, după trecerea armatei de operații, Divizia de rezervă traversează și ea Dunărea, la 20 august/1 septembrie, pe un pod de vase alcătuit la cîțiva kilometri est de Corabia, la Silișteoara. În acest fel, principalele forțe ale Armatei române se aflau pe malul drept al Dunării, gata să ia parte la înfruntarea, atîta vreme așteptată, cu oștile Imperiului otoman.

Dorința de luptă ce-l stăpînea pe Titus Dunka nu a putut fi însă prea repede împlinită. La 21 august, el se găsea la Muselim-Selo ; la marea și sîngeroasa bătălie de la Plevna, din 30 august 1877, Divizia de rezervă, aflată la Verbița, lîngă Griviția, nu a luat parte. Ea a fost antrenată, în zilele și săptămînile următoare, în operația de încercuire și asediere a Plevnei, ocupînd poziții în fața acestei localități, lîngă Griviția. La sfîrșitul lunii octombrie, lanțul de fier din jurul Plevnei, format din divizii rusești și românești, se închidea ; începea o perioadă de uzură, de lupte de tranșee, de ciocniri pe plan local, în condițiile unei toamne ploioase. Fiul lui C. A. Rosetti, Vintilă, caporal în Regimentul 1 vînători, amintește în scrisorile sale către părinți că în timp de o lună de zile și-a schimbat poziția cortului de peste 90 de ori. La 11 septembrie, el părăsise Verbița și se instalase în fortul de la Griviția, cucerit de la turci la 30 august ; aici ajunsese, probabil la aceeași dată, și căpitanul Dunka.

Aflînd de faptele de vitejie ale Armatei române, Garibaldi îi trimite lui Dunka (pe adresa „La Plevna, reduta Griviția") o telegramă în care aprecia eroismul românilor :

„Caprera, 17 octombrie 1877

Iubite Dunka,

Noi sîntem mîndri de valoroșii noștri frați români și sperăm în victoria lor deplină contra barbarilor. Un salut din inimă la toți.

G. GARIBALDI"

Frumoasa Alma Leonia, prima fiică a lui Titus Dunka

Nu știm ce ocazii a avut Titus Dunka pentru a-și dovedi priceperea militară în perioada de pînă la capitularea Plevnei, la 28 noiembrie/10 decembrie 1877. In orice caz, el a luat parte la luptele împotriva trupelor turcești ce încercau să spargă încercuirea pentru a putea părăsi Plevna și a asistat la capitularea generalului Osman Pașa, care s-a predat colonelului Cerchez. Într-un raport trimis din Griviția de colonelul Vlădescu a doua zi după capitularea Plevnei, la 29 noiembrie 1877, se menționa că unitatea sa a luat prizoniere 5 batalioane turcești (inclusiv 3 colonei). Ca urmare a victoriei de la Plevna, el propunea decorarea a 276 de ofițeri și soldați din brigada sa cu medalia „Virtutea militară" si a 8 ofițeri cu ordinul „Steaua României". Primul pe listă pentru „Steaua României" era căpitanul Titus Dunka (în documentul tipărit recent, numele e greșit : Titus Dumitru ; nu exista atunci nici un căpitan în Armata română cu acest nume), din corpul miliției, „ofițer de ordonanță la brigadă".

În luna decembrie e probabil ca Titus Dunka să fi participat la escortarea în România a prizonierilor turci de la Plevna. Iar dacă a fost — în continuare — ofițer de ordonanță al colonelului Vlădescu, el a luat parte în luna ianuarie 1878 la paza țărmului românesc al Dunării, în zona Călărașului, unde se poate să-l fi găsit armistițiul, încheiat la 19/31 ianuarie. Prin înaltul decret

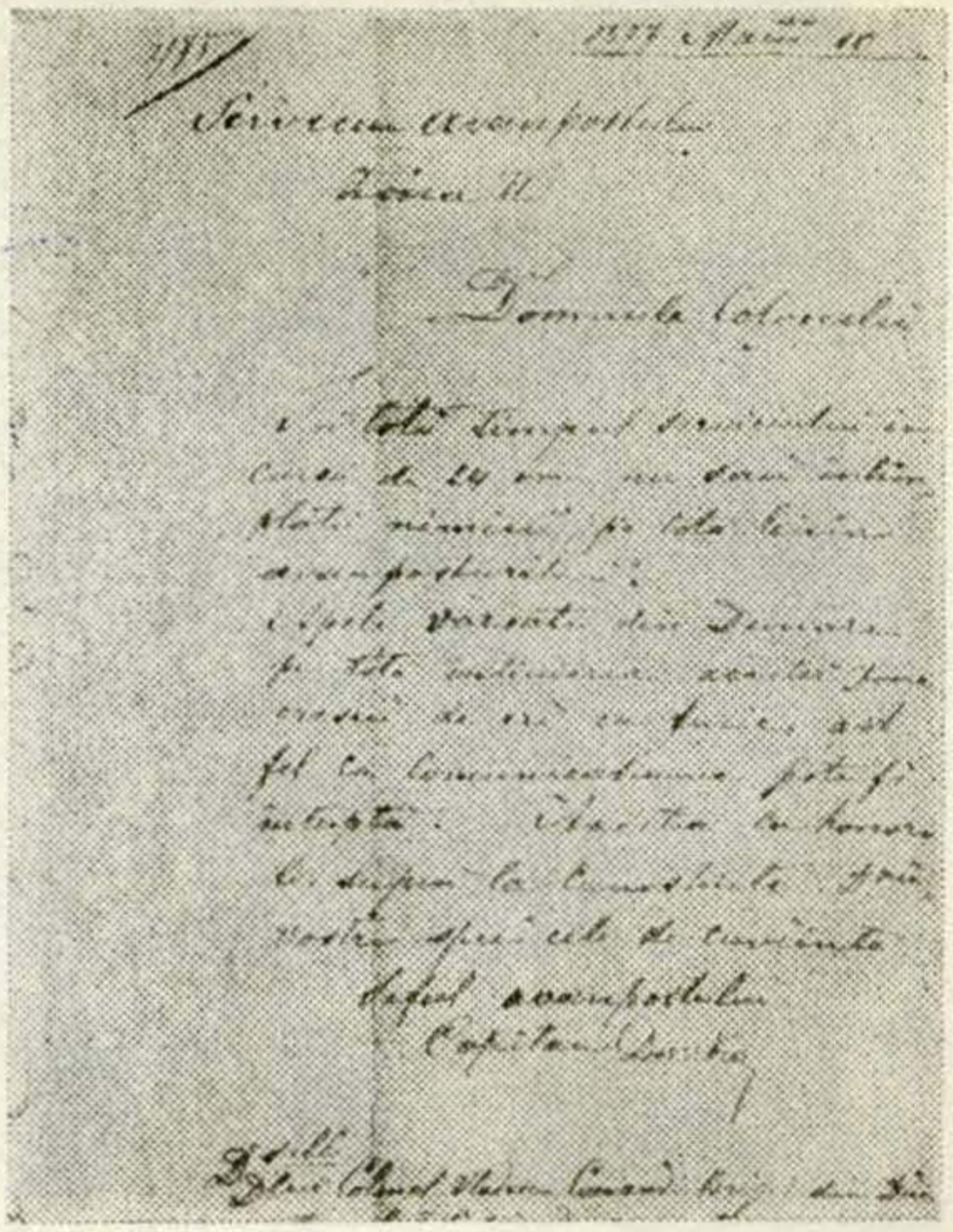

Raport semnat de Titus Dunka la 10 mai 1877

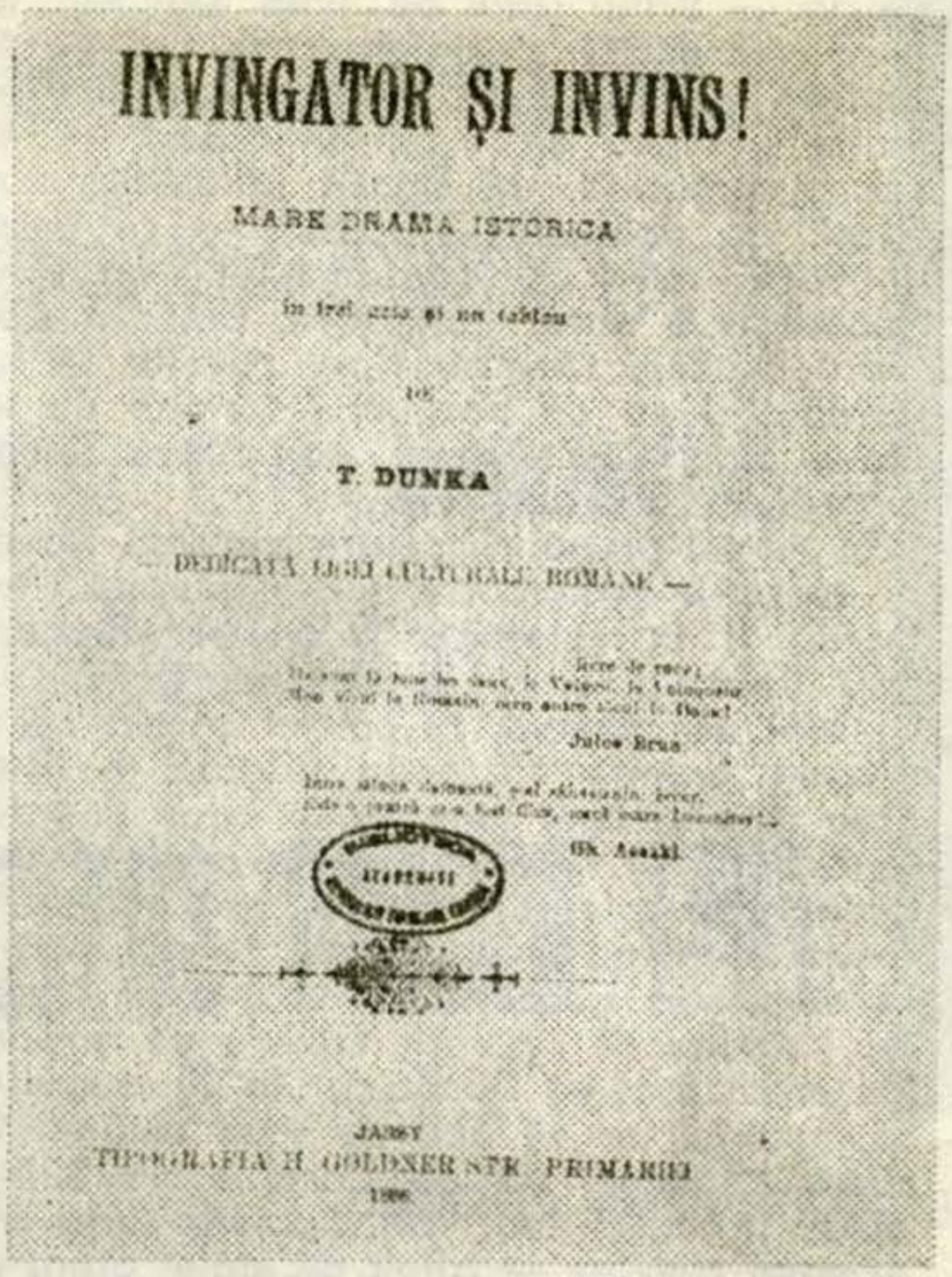

Cu mîna obosită de spadă, Titus Dunka mînuește altă armă : condeiul

nr. 311 din 15 februarie 1878, „d-l căpitan milițian Dunka Titus din Regimentul 1 de dorobanți" avea să fie decorat — împreună cu alți ofițeri și soldați — cu medalia „Virtutea militară" pentru „fapte meritorii de curagiu și devotament săvîrșite cu ocazia diferitelor lupte ce s-au succedat".

După război, pentru foarte puțină vreme, Titus Dunka s-a întors la viața pașnică. Nu mai avea acum grija fiicei sale, Alma Leonia Dunka, născută prin 1875, al cărei naș fusese Gambetta și la a cărei naștere primise telegrame de felicitare de la Garibaldi, publicate în presa vremii. Alma Leonia fusese încredințată — acum sau poate înainte de război — sorei lui Dunka, Constanța, soția consilierului imperial Antoniu de Schiau din Transilvania, care-i putea oferi fetei o educație ce nu-i putea fi dată de tatăl ei, plecat mai tot timpul din țară.

În acești ani, dezamăgit de politica liberalilor, Dunka încearcă să se apropie de cercurile socialiste române, care începuseră să activeze la Iași, București și în alte centre. Această tendință de apropiere de socialiști este menționată de Zamfir C. Arbore într-o scrisoare din 1880.

Fără a avea sprijinul vreunei organizații socialiste constituite, apare, la 26 octombrie 1880 în București, gazeta „Înainte !". Redactorul ei era „cetățeanul Titus Dunka" și desigur că puținele fonduri pentru tipărirea gazetei fuseseră puse la dispoziție tot de el. „Înainte !" (purtînd subtitlul : „Organ democratic socialist și al proletariatului român") este — în ordine — a treia gazetă socialistă din vechea Românie (după „Socialistul", apărut la București în 1877, și „Besarabia", tipărită la Iași în 1879). Într-unul din articolele publicate de revistă în 1880, autorul distingea trei feluri de socialism : reformist, revoluționar și anarhist, gazeta pronunțîndu-se pentru al doilea dintre ele.

În articolul-program intitulat *Cine suntem*, gazeta exprima încrederea în victoria socialismului în lume : „Cu toate eșafodurile, zugrumările și persecuțiile guvernelor Europei, socialismul stă și va sta cu capul sus și în picioare. Este neînvins, fiindcă el este viitorul !" Redacția stabilise — încă din aprilie 1880 — legături cu unele ziare radicale și socialiste din Apus, printre care „L'Intransigeant", „Le Mot d'Ordre", „La Commune" din Paris, „Le Révolté" din Geneva, și mulțumea unor personalități

Înainte!

Facsimil din ziarul „Inainte"

străine care sprijiniseră apariția publicației [2].

Interesul pentru socialism manifestat acum de Dunka poate fi destul de greu de explicat prin evoluția lui anterioară ; de altfel, și atitudinea pe care a luat-o în diferite ocazii după 1880 ne convinge că el a continuat să rămînă tot timpul un revoluționar individualist, un mic-burghez radical (în 1889 se socotea pe sine „republican de catehismul lui Mazzini"), care în viața politică se orienta cu greutate. Așadar — repetăm —, după părerea noastră, gazeta „Înainte !" nu a reprezentat pozițiile nici unui cerc socialist din țară, deși Dunka a încercat să se apropie de unele dintre ele, nefiind acceptat însă (încă din primul număr al gazetei, el anunța că aceasta va fi difuzată și abonaților „Besarabiei", publicație interzisă de autoritățile ieșene cu un an în urmă). Într-o scrisoare din 30 octombrie 1880 — din care am mai citat —, I. Nădejde îl întreba pe Zamfir C. Arbore aflat la București : „Ce fenomen este ziarul lui Dunka și în ce fel de relațiuni vă aflați către dînsul ?"

Articolele de teorie socialistă, destul de documentate față de nivelul general al epocii, nu credem deci să fi fost scrise de Dunka. Din redacție a mai făcut parte cineva, mai familiarizat cu aspectele teoretice ale socialismului. Să fi fost Aureliu Dunka, fratele lui Titus, proaspăt absolvent al facultății de drept, care studiase într-un moment în care discuțiile despre socialism cuprinseseră universitățile române ?

De altfel, „Înainte !" nu va mai continua să apară multă vreme. La 2 decembrie 1880 se încercase asasinarea primului ministru I. C. Brătianu. Ca urmare a atentatului, guvernul liberal declanșează persecuții împotriva elementelor progresiste din țară. Odată cu alte persoane este arestat, la începutul lunii decembrie, și Titus Dunka pentru campania violentă dusă de „Înainte !" împotriva lui I. C. Brătianu și deținut 8 zile la prefectură și 22 de zile la închisoarea Văcărești. În această perioadă, gazeta n-a mai apărut, fiind reluată la începutul anului 1881 și încetîndu-și existența la 25 ianuarie același an.

În 1881, foarte curînd după dispariția gazetei „Înainte !", Dunka se află din nou în Franța, unde reintră, cu gradul de căpitan, în legiunea străină. O umbră în viața lui : participarea la campania pentru cotropirea Tunisiei din 1881, aflîndu-se sub conducerea generalului Bréart. Trece apoi în sudul Marocului și în Sudanul francez (Republica Mali de azi), ajungînd probabil pînă la Niger.

În 1882, Titus Dunka revine, pentru totdeauna, în țară. „Furtuna" vieții lui trecuse după 20 de ani de încercări pasionante ; sănătatea însă îi era serios zdruncinată.

Cîțiva ani a fost inginer al județului Constanța, dar va fi demis „ca urmare a unei intrigi". Din noiembrie 1888 pînă prin martie 1889, Dunka devine redactor-șef al ziarului popular „Războiul" (Weiss), în care, alături de articole confuze, publică și materiale cerînd amnistierea țăranilor răsculați în 1888 sau salută alegerea a trei deputați socialiști în parlamentul României. Tot acum Dunka devine membru al unei societăți democratice spaniolo-franco-italiene ce se constituise la Madrid sub președinția republicanului Em. Castelar.

Preocupat din ce în ce mai mult de probleme de teatru, începe să traducă din dramaturgia italiană, mai nouă și mai veche, pentru repertoriul unora dintre cei mai mari artiști ai noștri : Aristizza Romanescu și Grigore Manolescu. Între 1883 și 1891, el tălmăcește *Doi sergenți* de Carlo Rotti, *Moartea civilă* de Paolo Giacometti, *Francesca da Rimini* de Silvio Pellico, *Nerone* de Pietro Cossa și *Ana Row* — o prelucrare a unei drame italiene *(Sarah Felton)* al cărei titlu, schimbat de Dunka, amintea, prin inițiale, de numele Aristizzei Romanescu. Marea artistă își va aminti cu emoție, peste

---

[2] Dintre personalitățile cu care Dunka purtase corespondență trebuie menționate Garibaldi, Felix Pyat, Pi y Margall (om politic radical spaniol), unii feniani irlandezi deja citați de noi (James Stephens, O'Sullivan, dr. O'Hay), Léon Megy (de două ori condamnat la moarte pentru participarea la Comuna din Paris și la răscoala din Marsilia), O. Pain (revoluționar francez), Alphonse Humbert (comunard, radical-socialist) și alte persoane cu vederi de stînga din Belgia, Olanda, Spania etc. către care Dunka se simțea îndeosebi atras, socialismul marxist fiindu-i totuși destul de inaccesibil.

aproape două decenii, că traducătorul piesei *Nerone*, Titus Dunka, a felicitat-o pentru interpretarea rolului Acteea din piesa amintită (Grigore Manolescu îl juca pe Nero) spunîndu-i : „Ai jucat *con una vera furia*" („cu o adevărată furie"). După această familiarizare cu teatrul, el își încearcă puterile scriind o dramă originală. Aceasta, intitulată *Învingător și învins (Traian și Decebal)*, va apărea pentru întîia oară la Iași în 1898, prezentată de o scrisoare a lui A. D. Xenopol, care socotea piesa ca „o foarte bună alcătuire scenică". Nu mai slabă decît alte lucrări similare ale epocii (dar mediocră totuși), „marea dramă istorică în trei acte" era inspirată din evenimentele ultimului război daco-roman, simpatiile autorului mergînd, firește, toate, spre Traian, Decebal fiind socotit doar un barbar. Mîhnit că nu-și putea vedea opera jucată pe scena teatrului din București, o traduce în franceză și italiană, în speranța zadarnică de a o vedea reprezentată la Florența sau Paris, unde o trimisese unor cunoscuți influenți. În 1898 Dunka mai avea și alte scrieri dramatice în manuscris, anunțînd totodată că va preda tiparului un volum senzațional : *Furtuna vieții mele (1862—1882). Amintiri de războaie, expediții, aventuri și călătorii extraordinare. Dueluri. Anecdote. Cunoștințele cu Garibaldi, Mazzini, Kossuth, Emilio Castelar, R. Zorilla, Mieroslavski, J. Stephens, Gambetta, Rochefort, Ledru-Rollin, Esquiros, Alex. Dumas-tatăl etc.* Volumul însă n-a mai apărut niciodată și, după credința noastră, nici n-a fost măcar scris. Abia în 1902 și 1903, Dunka publică în „Adevĕrul", aflat sub direcția prietenului său Const. Mille, cîteva amintiri (scrise însă atunci) și cuprinse în patru foiletoane ; un al cincilea, despre bătălia de la Orléans, n-a mai apărut ; fragmente dintr-un manuscris inedit al său s-au tipărit în același ziar în 1915.

În acești din urmă ani ai vieții sale, Dunka îmbătrînise repede. În 1896, în viața familială, el fusese lovit de o grea pierdere. Fiica sa, Alma Leonia Dunka, murise la 21 de ani ca urmare a unui tragic accident (sau sinucidere ?). Luînd o doză prea mare de cocaină împotriva unei dureri de dinți, tînăra doamnă Merrit, aflată în trecere prin Londra, se stinsese din viață după două ore de chinuri, fiind plînsă sincer de întreaga societate budapestană, care o aprecia pentru frumusețea deosebită și talentele ei. (Vorbea șase limbi, scria poezii în trei limbi, cînta la pian etc.) „Alma Dunka a fost nu numai cea mai frumoasă, dar și cea mai cultă dintre toate doamnele Ungariei" — scria ziarul „Pesti Náplo" din 21 noiembrie 1896. „Ea a fost prima frumusețe a societății budapestane" — comenta „Magyar Hirlap" din 19 noiembrie 1896. Așa a primit trista veste presa maghiară din acea perioadă, aducînd un binemeritat omagiu aceleia care, poate, moștenise prea multe dintre calitățile și defectele tatălui său.

Lovitura aceasta l-a făcut pe Titus Dunka să se izoleze și mai mult, să se închidă în sine, trăind clipe plăcute numai în tovărășia amintirilor, dintre care cele mai vechi începuseră să numere 40 de ani. Soarta este în continuare crudă cu dînsul. Prin 1899—1900 îi moare, la 32 de ani, a doua soție, Maria (născută Nalerașko Leszczynski). La începutul secolului nostru, Dunka devenise econom al Spitalului județean din Pitești ; se plîngea că, neavînd anii de pensie, era silit, bolnav fiind, să lucreze. Suferea de neurastenie și era amenințat de paralizie generală. În august 1903, referindu-se la tinerețea de mult trecută, el scria : „Eram plin de iluziuni, astăzi sînt infirm și dezgustat de viață — scîrbit de indiferența și lipsa de sentimente generoase pe care o observ". Un redactor al „Adevĕrului", care-l cunoscuse prin 1901, îl descria ca pe „un fel de cavaler spaniol care ain două vorbe și apucă mînerul spadei sale".

În ziua de 14 octombrie 1903, înainte de a împlini 59 de ani, Titus Dunka își încheia existența zbuciumată la Pitești. În ultimii ani cunoscuse din plin mizeria și ingratitudinea. Lăsa în urma sa o singură fiică — născută dintr-a doua căsătorie — minoră, Ada Ortansa Dunka, elevă la Azilul „Elena Doamna". Într-una din ultîmile sale scrisori trimisă din Pitești, unei cunoștințe, la 25 august 1903, Titus Dunka, presimțindu-și moartea apropiată, se arăta îngrijorat de soarta fetiței sale, în vîrstă de numai 8 ani : „Eu tot rău — scria el. După grozava criză ce am avut-o 12 zile, nu-mi pot veni în fire. Sînt foarte slab, și nu pot mînca. Unde merg... se vede ! Nu ! nu cred că mai e departe... În fine : D-zeu — dacă este unul — să aibă grijă, nu de mine, ci de copil !"

Anunțînd știrea mortii, „Adevĕrul" scria despre fostul căpitan al lui Garibaldi : „Repauzeze în pace acest modest, dar neobosit soldat al adevărului și al dreptății, această ultimă odraslă a unei generații de oameni mari, de eroi și de sfinți apostoli". Iar mai tîrziu, într-o altă publicație, se atrăgea atenția asupra nerecunoștinței de care au dat dovadă cei care ar fi trebuit să aprecieze trecutul de luptător democrat al lui Titus Dunka : „Titlurile lui de garibaldian, de luptător francez și de luptător român n-au avut nici o trecere în fața intereselor politice de partid, cari au de împăcat partizani, nu eroi cari nu vor să rămînă în legendă." Cu Titus Dunka timpul a fost necruțător. Uitat fiind încă înainte de moarte, a rămas uitat și în deceniile care au urmat. Și-a mai amintit de el, cîteodată, Constantin Mille, căruia Dunka îi lăsase dosarul cu documente personale. „A fost — scria Mille în 1906 — o figură curioasă și cavalerească acest om, care, desigur, s-a născut prea tîrziu, într-o lume prea burgheză, în care el... se înăbușea și se simțea lîncezînd și murind".

SFÎRȘIT

(Urmare din pag. 37)

cercat să inunde cripta prin această deschizătură. De fiecare dată însă parașutiștii, servindu-se de scară, aruncau furtunurile de incendiu pe trotuar. Naziștii au hotărît atunci să spargă zidul bisericii, dar acesta a rezistat. În cele din urmă nemții au reușit să descopere lespedea care ascundea deschizătura pe unde parașutiștii ieșeau cu ajutorul scării. L-au chemat pe Curda și acesta și-a îndemnat foștii prietenii să se predea. Dar răspunsul a sunat unanim : „Sîntem cehi și nu ne vom preda niciodată !" De fapt, se afla și un slovac printre ei : Gabcik. Un ceh și un slovac și-au unit forțele ca să suprime pe călăul țării lor. Ofițerii SS au făcut apel la voluntari. Cu ajutorul unei funii petrecute pe sub brațe, un SS-ist s-a încumetat să se strecoare prin deschizătură, dar focul advers l-a ajuns înainte ca el să lanseze grenada. A fost tras afară, grav rănit.

Naziștii căutau cu disperare intrarea în criptă ; doar trebuia să existe una... Au sfîrșit prin a găsi lespedea cea mare pe care au aruncat-o în aer cu dinamita. Apoi au trimis pe scară mici grupuri de SS-iști, în valuri de asalt. În acest răstimp un pompier izbutește să pună mîna pe scara de lîngă fereastră și s-o tragă afară. Acum apa putea să curgă în pivniță și s-o inunde. SS-iștii atacau mereu, cei patru bărbați din criptă ripostau însă cu înverșunare făcîndu-i să dea înapoi... Către amiază au răsunat patru împușcături izolate, după care s-a lăsat o tăcere adîncă. SS-iști au intrat în criptă cu prudență. Cei patru oameni zăceau acolo, căzuți în apă ; fiecare dintre ei își luase viața trăgîndu-și un ultim glonte.

Frank a ordonat să fie scoase cadavrele pe trotuar, alături de rămășițele lui Opalka.

Dar tragedia nu s-a sfîrșit aici. Curda a denunțat prezența lui Bartos la Pardubice și Gestapoul l-a urmărit cu înverșunare. Pe punctul de a fi arestat după o urmărire dramatică Bartos s-a sinucis.

Printr-un ultim mesaj al postului emițător „Libuse", Potucek a apucat să comunice Londrei, la 26 iunie 1942, că satul Lezaky, care îl adăpostise, a fost distrus ; toți locuitorii arestați urmau să fie puși la zid, inclusiv bătrînii și copiii. Potucek a izbutit să fugă, dar a fost doborît de un jandarm, la capătul unei lungi vînători.

Două sute cincizeci și doi de bărbați și femei au fost condamnați la moarte și împușcați la Mauthausen pentru ajutorul direct dat atentatorilor. Preoții bisericii Sf. Ciril și Metodiu, împreună cu episcopul lor au fost de asemenea condamnați la pedeapsa capitală. Biserica greco-ortodoxă a fost dizolvată, iar frecventarea sanctuarelor ei interzisă.

Curda și-a schimbat numele și și-a încasat milioanele de coroane. I-a fost dat însă să nu scape de o pedeapsă binemeritată : arestat în 1945, a fost judecat și executat în 1947.

N-au alte morminte

Kubis și Gabcik sînt morți. Și, o dată cu ei, mulți dintre camarazii lor de luptă și mii de cetățeni cehi.

În persoana **Reischsprotektorului** Reinhard Heydrich, poporul ceh și-a judecat ocupanții. După atentat rezistența a crescut, în ciuda represaliilor și cu toate victimele lor. Doi ani mai tîrziu, insurecția națională slovacă, apoi insurecția de la Praga din mai 1945, unindu-și forțele cu cele ale armatelor aliate, puneau capăt celor șase ani de ocupație.

Biserica din strada Resslova, din Praga, mai poartă și astăzi urmele gloanțelor naziste. Deasupra ferestruicii, o placă comemorativă evocă eroismul celor șapte fii ai Cehoslovaciei, pe membrii rezistenței ce i-au ajutat și pe preoții care le-au dat azil. Te cuprinde frigul cînd pătrunzi în criptă ; te copleșește emoția la vederea acelor locuri ; cîteva obiecte care aparținuseră parașutiștilor, un reșou de care se serveau și altele găsite acolo au fost păstrate cu sfințenie ; ceva mai sus, pe un perete, urma unei mîini însîngerate. Șapte tineri vă surîd în efigie. N-au alt mormînt. Ca și miile de cetățeni cehoslovaci împușcați, gazați, spînzurați, incinerați au dispărut în chip anonim pentru ca nimeni să nu-i poată găsi vreodată.

Zvonuri diferite și dintre cele mai fanteziste aveau să circule apoi pe seama atentatului din 27 mai 1942, care a costat viața „călăului din Praga". Sînt concludente în schimb cuvintele pronunțate de colonelul Frantisek Moravec, șeful biroului 2, cu prilejul reuniunii consultative a unității militare cehoslovace din Anglia ținută la Londra, la 3 octombrie 1941 : atentatul a fost conceput din inițiativa guvernului provizoriu cehoslovac pentru a-l face pe Heydrich să plătească asasinatele comise în rîndurile populației protectoratului asupra „celor mai buni dintre cei buni" și să „răspundă la lovituri cu lovituri".

POȘTA REDACȚIEI

MICROISTORIE A BRANULUI

DUMITRU MIHAELA RODICA — **Alexandria-Teleorman.** Construcția cetății Bran a început, după cum arată documentele, în 1377, deci în secolul al XIV-lea. A fost cetate regală, ridicată de brașoveni, cu banii și meșterii lor, la cererea regelui Ludovic I al Ungariei. Fiind un important punct de trecere și de legătură între Țara Românească și Transilvania, Branul a jucat un important rol în istoria poporului român, atît ca loc de vamă cît și ca mijloc de apărare împotriva invaziei otomane. Între 1412 și 1419, cetatea Bran a fost în stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn și condusă de pîrcălabi români. În 1419 regele Ungariei a luat-o de sub stăpînirea lui Mihail, urmașul lui Mircea, și a dat-o comitelui secuilor, subordonat direct voievodului Transilvaniei Iancu de Hunedoara, care a întărit-o cu noi fortificații. În 1498, Branul a intrat în stăpînirea orașului Brașov, ca zălog pentru 3000 de florini împrumutați regelui Ungariei. Brașovenii au stăpînit-o pînă în 1920, cînd a fost dăruită familiei regale a României de atunci. Amănunte puteți găsi în lucrarea Anei Maria Henegaru, **Cetatea Bran**, apărută în 1963 în colecția „Monumentele patriei noastre".

ȘTEFAN NICOLAE — inginer, **București.** Textul corect al legendei la ilustrația de la pag. 13 din nr. 5 al „Magazinului istoric" este : „**Guvernul provizoriu francez (litografie contemporană). Al doilea din rîndul de sus, de la stînga la dreapta, este muncitorul Albert, al doilea din rîndul din față, tot de la stînga la dreapta, este savantul Francisc Arago, iar al treilea poetul Lamartine.**

KATONA IANOS — student, **Oradea.** Vă dorim mult succes în activitatea dv. de cercetare. Urmăriți profilul revistei și — sîntem convinși — veți afla modalitatea de abordare a temelor pe care vreți să ni le oferiți. Sigur că da, primim și fotografii.

A FOST ÎNȚELES CHAMPOLLION DE CONTEMPORANI?

GHEORGHE GORBANESCU — **Iași.** În legătură cu articolul „Descifrarea vechilor scrieri : Hieroglifele" de Șerban Andronescu, apărut în nr. 2/1968 al revistei noastre, dumneavoastră susțineți că scrierea hieroglifică nu ar fi ideografică, ci fonetică, aducînd ca argument faptul că scrierea hieroglifică folosea și 24 de semne alfabetice. În articol s-a arătat însă că **numai în interiorul cartușelor** se foloseau semne alfabetice. Champollion și-a început descifrarea folosind aceste semne alfabetice, dar după moartea lui, cînd s-au descifrat toate semnele hieroglifice, așa cum se explică în finalul articolului, s-a văzut că majoritatea lor sînt ideografice. De fapt și noi folosim numeroase semne ideografice în scrierea noastră alfabetică : semnele matematice, semnele de punctuație, semnele geografice, geologice și istorice de pe hărți, semnele de circulație pe drumurile publice etc. Este acesta un motiv pentru a considera că scrierea noastră este ideografică ? Ne scrieți că autorul articolului se înșală cînd susține că Champollion nu a fost înțeles de contemporani. Din păcate, realitatea este că, într-adevăr, nu a fost înțeles ! Champollion fusese bonapartist, iar căderea lui Napoleon i-a atras pierderea calității de membru al Academiei „Goncourt", demiterea din funcția de profesor la Collège de France și exilul în orășelul său natal, Figéac. În condițiile unei vieți de mizerie, Champollion, fără să dea atenție foamei și lipsurilor, muncind cu îndîrjire ani de-a rîndul, reuși să descifreze hieroglifele din cartușe. Cînd se publică descifrarea, faptul produce vîlvă, discuții, pizmă, căci demonstrația lui Champollion este peremptorie. Contemporanii invidioși, mulți deveniți regaliști, ventilează întrebarea : cum îndrăznește un bonapartist să pretindă că a descifrat hieroglifele ? Mulți îl combat fără să-l citească, alții îl citesc numai ca să-l combată mai eficient. Este provocat să descifreze și texte din afara cartușelor și, cum Champollion nu reușește, i se spune că e impostor. Puțini sînt savanții de bună-credință care-l înțeleg : englezul Young, francezul Sacy, germanul Humboldt. E adevărat că mai tîrziu i se încredințează misiuni arheologice în Egipt, dar nu pentru că i s-ar fi recunoscut opera de descifrare a hieroglifelor, ci datorită cunoștințelor lui temeinice, pe care nici unul dintre adversari nu i le-a contestat, în domeniul civilizației egiptene. Nu trebuie uitat că prima sa lucrare, scrisă în tinerețe, intitulată : **Egiptul în epoca faraonilor**, îi adusese alegerea instantanee la Academia „Goncourt" !

Dacă doriți amănunte, vă recomandăm : Aimé Champollion Figéac, **Les deux Champollion, leur vie et leurs oeuvres**, Grenoble, 1887 ; H. Hartleben, **Champollion, sein Leben und sein Werk**, Berlin, 1909 ; J. Baikie, **The Story of The Pharaons**, London, 1908 ; **Lettres et journaux de Champollion**, Bibliothèque égyptologique, XXX-XXXI, Paris, 1909.

ION C. ZAHARIA — **Botoșani.** Nefiind o culegere de documente, ci o publicație „magazin", revista noastră reproduce, ca regulă generală, numai documente inedite. Prin urmare, dacă aveți în posesie astfel de documente, ni le puteți trimite în original sau în fotocopii. Oricum, vă mulțumim anticipat.

GEORGESCU — **București.** Vă mulțumim pentru intenție. Ați neglijat însă ceea ce era mai important : adresa dv. !

CONSTANTIN MĂLĂESCU — **Iași.** Sigur că ne interesează. Am notat adresa dv. și la proxima ocazie, cînd un redactor al revistei va trece prin orașul dv., vă va face o vizită. Pînă atunci vă mulțumim pentru interesul ce ni-l purtați.

ADRIAN BADEA — **Cernătești — Dolj.** Revista „Magazin istoric" continuă tradițiile „Magazinului istoric pentru Dacia", îmbogățindu-le însă potrivit vremurilor noastre. De aceea, adaptarea — ad literam — a denumirii succesorului nostru (propunerea dv. în acest sens ne onorează) nu ar reflecta exact profilul și obiectivele „Magazinului istoric". Am reținut sugestiile și propunerile dv.

POȘTA REDACȚIEI

ANONYMUS PE CALE DE A FI IDENTIFICAT?

ADAM DANUANITS — **Tg. Mureș.** Interesante informațiile pe care ni le transmiteți în legătură cu cercetările și concluziile eruditului Karsai Geza (R. P. Ungară) pe marginea identității lui Anonymus. Deoarece problema stîrnește pasiuni și controverse nu numai în rîndurile specialiștilor, inserăm în cele ce urmează conținutul misivei dv. :

„Cine a fost Anonymus, autorul importantei cronici privitoare la istoria popoarelor din regiunile danubiene ? Problema a preocupat generații de istorici, fără ca ea să fi fost rezolvată. Majoritatea cercetătorilor considerau că autorul necunoscut a fost identic cu notarul regelui Bèla al III-lea, de la începutul secolului al XIII-lea.

Cercetările recente ale eruditului maghiar Karsai Geza se pare că au reușit să elucideze această veche problemă a istoriografiei. Metoda folosită de această dată este legată de noile mijloace tehnice. Este vorba despre un proces fotografic care face descifrabile fragmentele șterse de pe pergament.

Supuse unei asemenea cercetări, filele din **Gesta Hungarorum** au oferit o serie întreagă de informații. Fotografiile primelor 24 de file au arătat că pe același pergament a fost scris și textul unei variante anterioare a acestei cronici, o variantă mult mai luxoasă decît cea cunoscută de noi. Este deosebit de interesantă vechea dedicație de pe cronică, ulterior ștearsă. Textul ei cuprinde următoarele : «Pausa dictus episcopus, Magister Sacre Pagine, Doctor Decretorum ac quondam aprocrisiarius archiepiscopi Colocenssis Hugulini, quondam bene memorie gloriosissimi Bele regis Hungariae secretarius notarius, Hugrino archiepiscopi Spalatino dilectissimo uiro uenerabili et arte litteralis scientie inbu to sacre Pagine Magistro salutem et sue peticionis effectum».

Analiza rîndurilor de mai sus, confruntată cu alte informații, a impus următoarele concluzii asupra persoanei lui Pausa (sau Posa). Figura lui a apărut în viața publică probabil în anul 1222, cînd pentru un scurt timp se enumeră între dregătorii principali ai țării. Ulterior a urmat studiile la Sorbona și la Universitatea de la Bologna. După întoarcere a intrat în ordinul dominican, iar începînd cu anul 1238 îl găsim pentru mai bine de trei decenii ca episcop în Bosnia. În această calitate, și în orice caz între anii 1245 și 1248, a început scrierea primei variante a **Gestei** dedicate episcopului Ugrin, fost coleg la Paris. Ulterior dedicația a fost modificată în favoarea urmașului lui Ugrin la scaunul episcopal — Rogerius, cunoscut în istoriografia noastră prin opera sa **Carmen miserabile**, în care autorul, canonic încă la Oradea, deplînge suferințele populației bihorene cauzate de năvălirea tătarilor. Între anii 1270-1272, Posa s-a retras probabil într-o mănăstire, unde s-a ocupat, între altele, cu redactarea în forma definitivă a acestei cronici".

RASPUTIN REDIVIVUS

FODOR LEVENTE — elev, **Turda.**

1) Deținătoare a uneia dintre cele mai mari averi din Rusia țaristă, familia Iussupov deținea totodată unul dintre cele mai importante locuri în ierarhia aristocrației ruse. Familie de veche obîrșie, Iussupovii aveau atît prin avere cît și prin rangurile acordate de țar, dreptul la numeroase titluri nobiliare. Așa se explică faptul că un Iussupov putea să fie în același timp cneaz, conte, prinț.

2) După sursele cercetate de noi, Felix Iussupov a murit la Paris, în vîrstă de 75 de ani. Avem însă cunoștință că unele publicații au anunțat că avea 80 de ani. Nu credem că este însă un amănunt atît de important pentru întîmplările al căror erou a fost Iussupov.

3) Nu este vorba de nici un miracol. Pur și simplu, ușa a cedat, mai precis broasca, forțată de extraordinara putere a călugărului. Sau o a doua ipoteză posibilă : unul dintre oamenii de casă a descuiat ușa fără a ști că este vreo interdicție în acest sens. Articolul apărut în revista noastră a relevat o serie de caracteristici psihice, cerebrale și fizice ieșite din comun ale lui Rasputin.

GH. PLETEA — satul **Răcăuți-Bacău ;** DINU GH. — **Mihăilești, Ilfov ;** SIMION CUCEA — **Poșaga, jud. Alba,** și alții ne semnalează defecțiuni în difuzarea revistei noastre.

Sugerăm prin intermediul acestor rînduri Direcției generale a organizării și difuzării presei să întreprindă — la oficiile poștale respective — cercetările și măsurile de rigoare.

La rugămintea cititoarei noastre DOINA MARIN din **Curtea de Argeș** str. **Neagoe** Vodă nr. 7, inserăm următorul anunț : „Posed întreaga colecție a revistei «Magazin istoric» cu excepția numerelor 4 și 5 din anul I — 1967. Cer nr. 4 și 5 din anul I — 1967 și ofer în schimb nr. 3 și 4 din 1968".

Continuăm să primim la redacție numeroase scrisori în care ni se reclamă lipsa revistei noastre în diferite localități din țară. De asemenea, foarte mulți cititori ne scriu solicitîndu-ne numere din urmă pentru a-și completa colecțiile personale. Deși aceste deziderate ne bucură, satisfacerea lor nu intră în posibilitățile redacției. Reamintim deci cititorilor noștri că singurul mijloc de a-și procura cu regularitate revista „Magazin istoric" este abonamentul. Precizăm că, pentru întocmirea abonamentelor, condițiile sînt identice cu ale tuturor publicațiilor din țara noastră (vezi și indicațiile de pe coperta a IV-a a revistei).

Dată fiind aglomerarea ce se produce în ultimele săptămîni ale anului la oficiile poștale, factorii poștali sau difuzorii din întreprinderi, recomandăm cititorilor să ia din timp măsurile necesare.

CONTENTS • SOMMAIRE • INHALT • СОДЕРЖАНИЕ

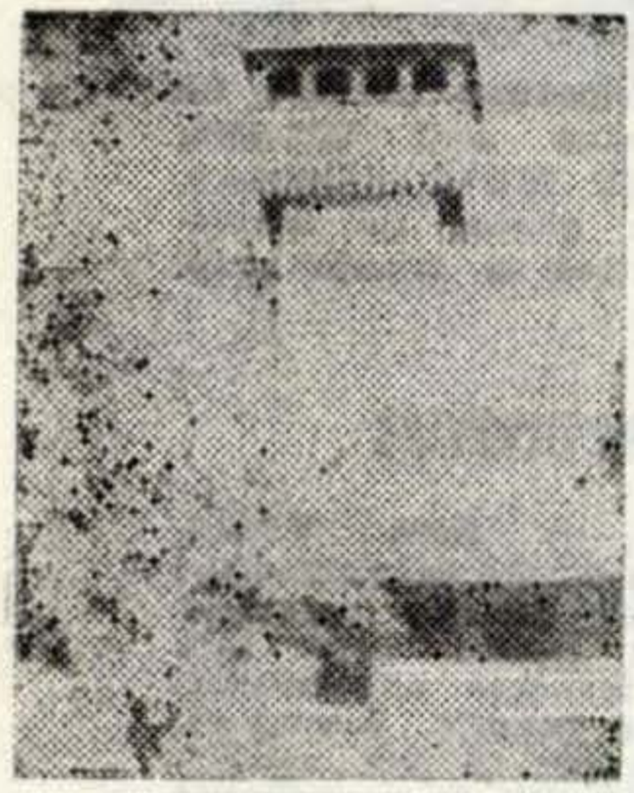

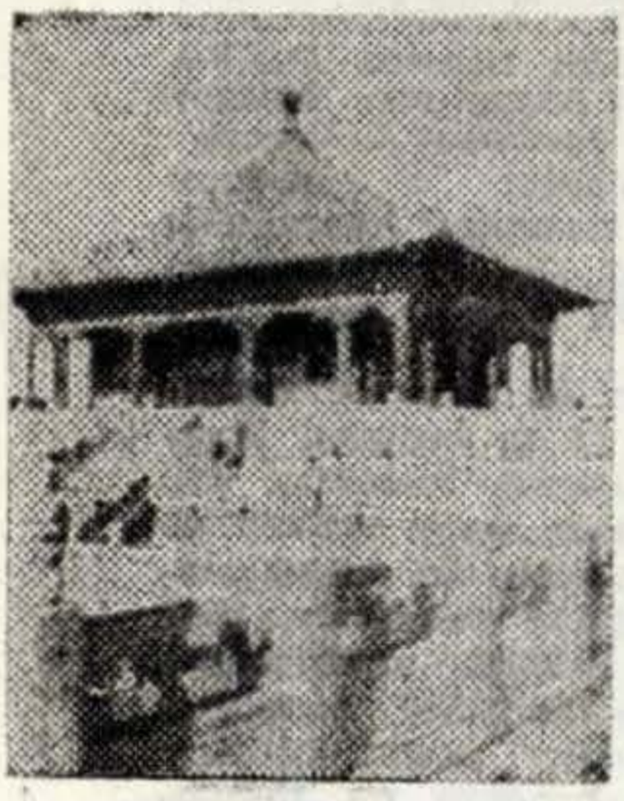

VIRGIL CÂNDEA People, Culture, Age-Old Aspirations ● Peuple, culture, aspirations séculaires ● Volk, Kultur, jahrhundertealtes Streben ● Народ, культура, вековые стремления ◇ ALEXANDRU BACIU The October Revolution Seen by N.D. Cocea ● La Révolution d'Octobre vue par N.D. Cocea ● Die Oktoberrevolution gesehen von N.D. Cocea ● Октябрьская Революция глазами Н. Д. Кочa ◇ NICOLAE GRIGORAŞ The Dramas of Ruginoasa ● Les drames de Ruginoasa ● Die Dramen von Ruginoasa ● Драмы Руджиноасы ◇ BETTY BOETZ LALL The Ass vs. the Elephant ● L'âne contre l'éléphant ● Der Esel gegen den Elephanten ● Осёл против слона ◇ RADU TEMPEA, CATINCA MUSCAN I. Snagoveanu's Dictionary ● Le dictionnaire de I. Snagoveanu ● I. Snagoveanus Wörterbuch ● Словарь И. Снаговяну ◇ PAUL ABRUDEANU The Small Horea Church ● La petite église Horea ● Das Horea-Kirchlein ● Церквушка Хоря ◇ NICOLAE GOLDBERGER 1934: Secretly over the Frontier ● 1934: Passage clandestin de la frontière ● 1934: Unerkannt über die Grenze ● 1934: Инкогнито заграницей ◇ N.G. MUNTEANU Glorious Anniversaries ● Anniversaires glorieux ● Glorreiche jahrestage ● Доблестные годовщины ◇ ROGER GHEYSENS The Attempt on Heydrich ● L'attentat contre Heydrich ● Das Attentat auf Heidrich ● Покушение на Гейдриха ◇ AL. BALINTESCU Letters from Exile ● Lettres d'exile ● Briefe aus dem Exil ● Письма из ссылки ◇ The Volunteers of Unity ● Les volontaires de l'unité ● Die Freiwilligen der Einheit ● Добровольцы единства ◇ DUMITRU ALMAŞ Grigorescu's Contemporaries in His Paintings ● Les contemporains dans les peintures de Grigorescu ● Zeitgenossen in der Malerei Grigorescus ● Современники в живописи Григореску ◇ V. NIŢESCU The Long Night of Herculaneum ● La longue nuit d'Herculanum ● Die lange Nacht der Stadt Herculaneum ● Длинная ночь города Геркуланеума ◇ Documents of the XXth Century: The Tehran Conference III ● Documents du XXe siècle: la Conférence de Téhéran III ● Dokumente des XX. Jahrhunderts: die Konferenz zu Teheran III ● Документы XX-ого века: Тегеранская конференция III ◇ MARCU BEZA Romanian Documents in Foreign Archives ● Documents roumains dans les archives de l'étranger ● Rumänische Schriftstücke in ausländischen Archiven ● Румынские документы в иностранных архивах ◇ NICOLAE ONEA The Helepolis — a Monster of Military Engineering in Antiquity ● L'hélépole — un monstre de la technique militaire dans l'antiquité ● Die Helepole — ein Monstrum der Militärtechnik in der Antike ● Гелеполь — чудовище древней военной техники ◇ The Disaster of Caporetto ● Le désastre de Caporetto ● Das Debakel von Caporetto ● Разгром в Капоретто ◇ I. HURDUBEŢIU „Miorița" in Shakespeare's Language ● „Miorița" dans la langue de Shakespeare ● Die „Miorița" in der Sprache Shakespeares ● «Миорица» на языке Шекспира ◇ ANA BUDURA Historical Itinerary: The Chinese People's Republic ● Itinéraire historique: la République Populaire de Chine ● Itinerarium historicum: die Chinesische Volksrepublik ● Исторический маршрут: Китайская Народная Республика ◇ TIBERIU AVRAMESCU A Knight Errant on the Roads of Liberty: Titus Dunka III ● Un chevalier errant sur les chemins de la liberté: Titus Dunka III ● Ein fahrender Ritter auf den Wegen der Freiheit: Titus Dunka III ● Скитающийся рыцарь по дорогам свободы: Титус Дунка III

magazin istoric

București, str. Onești nr. 5 — Sectorul 1 Oficiul Poștal Nr. 22. telefon 15 09 91

REDACTORI: Livia Dandara, Dana Crivăț, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan.

PREZENTAREA GRAFICĂ: George Pîrjol. CORECTURA: Georgeta Apreotesei. TEHNOREDACTOR: Nicolae Istrate. **42 427**

Tiparul executat la Combinatul **Poligrafic** „Casa Scînteii" București

Pictînd zidurile Agapiei, Grigorescu s-a gîndit şi la unele analogii sau referiri istorice. Chipul alăturat, care reprezintă, potrivit tradiţiei locale, un **dac,** ca şi medalioanele de sus, au fost zugrăvite după modele reale, locale. («Contemporanii în picturile lui Grigorescu »,pag. 47)

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

Zodiacul în concepția artistului anonim care a ilustrat Evanghelia lui Matei Basarab — 1642 («Documente românești în arhive străine», pag. 66).